

255

**TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA
POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI**

Mehmet Zeki DİNÇARSLAN

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Ahmet UĞUR

Malatya, 2012

KABUL VE ONAY

Mehmet Zeki Dinçarslan tarafından hazırlanan "Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Uygulamaları" başlıklı bu çalışma, 30.07.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Levent GÖKDEMİR

Başkan

Yrd. Doç. Dr. Ahmet UĞUR

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Suzan ERGÜN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

ÖZET

Kalkınma, bir ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve giderek toplumun refahının artmasıdır. Kırsal kalkınma ise temelde yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yerinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasının sağlanması süreci olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye’de, kalkınma ve kırsal kalkınma süreci planlı dönemle birlikte daha sistematik bir şekilde gerçekleşmiş ve kırsal kalkınma projeleri tarımla uğraşan kesime yönelik en önemli politikalarından olmuştur. Avrupa Birliği’ne tam üyelik sürecindeki Türkiye kırsal kalkınma politikalarını AB ile uyumlu hale getirmek için stratejiler geliştirme çabası içindedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de kırsal kalkınma anlayışını ve sürdürülebilir kalkınma kavramı bağlamında Türkiye’nin kırsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak belirlediği strateji, politikaları ve uygulanan projeleri tarihsel bir yapı içinde incelemektir. Çalışmada, ilk olarak; kalkınma, ekonomik büyüme kırsal kalkınma kavramı açıklandıktan sonra Türkiye’de kırsal ve tarımsal alan ile kırsal kalkınma faaliyetleri gibi konular açıklanmıştır. Kırsal kalkınma stratejileri ve Dünyadaki tarım politikaları açıklandıktan sonra Türkiye’de uygulanan politikalara yer verilmiştir. Tarım sektörü; ulusal gelire ve ekonomiye katkısı bakımından stratejik öneme sahip olmasına rağmen işletmelerinin; parçalı ve küçük arazi varlığı, geçimlik işletme yapısının ön planda olmasından kaynaklanan bozukluklar, teknoloji kullanımındaki yetersizlik, düşük verimlilik gibi sorunlar nedeniyle çoğu tarım ürününde, özellikle hayvancılıkta dünya piyasalarıyla rekabet gücü düşüktür. Türkiye’de etkin bir kırsal kalkınmanın gerçekleşmesi için kırsal kalkınma politikalarının merkezden yaklaşımı değil yerinde ve katılımcı bir yaklaşım benimsenmesi, etkin teknoloji kullanımı, kırsal ve tarımsal alt yapının ve tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesine yönelik AB kaynaklarından (IPARD) en etkin şekilde faydalanılması, sürdürülebilir kırsal kalkınmayı gerçekleştirecek projelerin desteklenmesi, kalkınma projelerinin tüm yurda yayılmasının sağlanması, istihdam olanaklarının iyileştirilmesi için gerekli programların uygulanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, Kalkınma, Tarım Sektörü, Türkiye

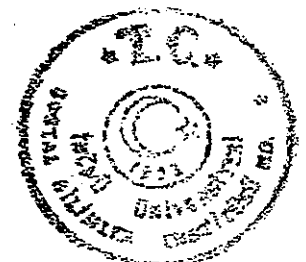

ABSTRACT

Development is a gradual increase in the welfare of society by a change in the country's economic, social and political structures and a progress in life quality. Rural development is basically defined as the process of appraising the local potential and resources, protection of natural and cultural assets and development of living and working conditions in rural areas in accordance to urban areas.

In Turkey, the process of development and rural development have become more systematic in planned periods and rural development projects have been the most important politics for the ones engaging with agriculture sector. Turkey, in the European Union accession process, in an effort to develop strategies to make rural development policies compatible with EU. The aim of this study is to analyze the rural development mentality of Turkey in context of sustainable development and to analyse the strategies, politics and applied projects that determined to provide rural development in a historical manner. In the study, at first the topics of development, economic growth and rural development explained and then rural and agricultural areas and rural development activities in Turkey are observed. Rural development strategies and the worldwide politics explained and the politics applied in turkey are mentioned. Although agriculture sector has a strategic position in terms of its contribution to national income and economics, in many agricultural product especially in livestock its competitiveness with world markets is low due to the inability to use technology, low productivity, the presence of fragmented and small lands. In Turkey for performing a more effective rural development; adoption of rural development policies locally and participant instead of central, increase in the usage of technology, the most effective use of EU funds (IPARD) to improve the rural and agricultural infrastructure and the structure of agricultural holdings, the support of rural development projects, providing the rural development project spreading country-wide, apply of essential programs to increase employment have to be performed.

Keywords: Rural Development, Development, Agriculture Sector, Turkey

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
TABLOLAR DİZİNİ	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

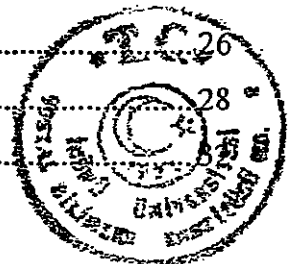
KALKINMA VE KIRSAL KALKINMA

1.1. Kalkınma	3
1.2. Büyüme ve Kalkınma	5
1.3. Sürdürülebilir Kalkınma	6
1.4. Kalkınmışlığın Ölçümünde Kullanılan Kriterler	7
1.5. Kırsal Kalkınma ve Kırsal Alan	8
1.6 Tarımsal Kalkınma	9
1.7. Kırsal Kalkınma Yaklaşımları	11
1.7.1. Karar Alma Yaklaşımları	11
1.7.2. Tarihsel-Yapısalcı Yaklaşımlar	12
1.7.3. Sistem Yaklaşımları	14
1.7.4. Entegre Kırsal Yaklaşım	16
1.7. 5. Katılımcı Kırsal Yaklaşım	16
1.7.6. Endojen Kırsal Yaklaşım	17
1.7. 7. Hızlı Kırsal Yaklaşım	18

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KIRSAL ALAN YAPISI

2.1. Türkiye'de Kırsal Alanın Genel Yapısı	20
2.2. Kırsal Nüfus Ve Nicel Değişimler	21
2.3. Kırsal Yerleşimler	24
2.4. Kırsal Kesimde Sosyo-Ekonomik Durum	26
2.5. Kırsal Alanda Temel Altyapı Ve Sosyo Ekonomik Hizmetler	28
2.6. Türkiye'nin Tarımsal Yapısı	

2.7. Türkiye’de Tarımın Ekonomik Önemi	35
2.8. Tarımsal Arazi Kullanımı Ve İşgücü	37
2.9. Tarımsal Üretim Yapısı	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

3.1 AB Ortak Tarım Politikaları	43
3.1.1. AB Bölgesel Kırsal Kalkınma Politikasının Tarihsel Gelişim Süreci	45
3.1.2. AB Politik Amaçları Dahilide Kırsal Gelişimin Temel Felsefesi	47
3.1.3. Avrupa Birliği’nde Kırsal Kalkınma Politikaları	49
3.1.4. AB Ortak Tarım Politikası Ve Kalkınma Üzerine Etkileri	52
3.2. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)	58
3.3. İsrail	59
3.4. Çin Halk Cumhuriyeti	60
3.5. Vietnam “THUA THIEN” Örneği	62

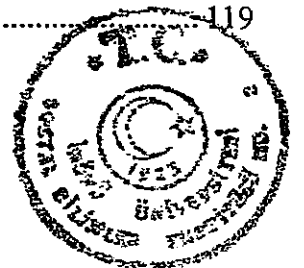
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’ DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

4.1. Türkiye’de Kırsal Kalkınmanın Tarihsel Gelişim Süreci	66
4.2. Osmanlı Dönemi Toprak Sisteminin Temel Özellikleri	67
4.3. Planlı Dönem Öncesi	69
4.4. Planlı Dönem	71
4.4.1 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)	72
4.4.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)	72
4.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)	72
4.5. 1980 SONRASI	73
4.5.1. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	73
4.5.2. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	74
4.5.3. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	74
4.5.4. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1995-2000)	76
4.5.5. Sekizinci Beş yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)	77
4.5.6. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)	78
4.6. Kırsal Kalkınma Politikalarının Araçları	84
4.7. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikalarının Uygulayıcıları	

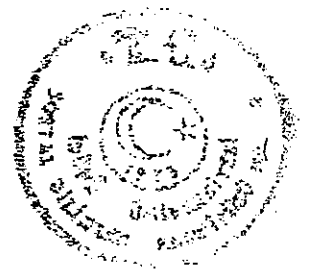

4.7.1. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT).....	90
4.7.2. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı.....	91
4.7.3. Bayındırlık Ve İskân Bakanlığı.....	92
4.7.4. Ziraat Odaları Ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB).....	93
4.7.5. Üretici Kooperatif Ve Birlikleri.....	94
4.7.6. İl Özel İdareleri.....	96
4.8. Kırsal Kalkınma Modelleri.....	96
4.8.1. Tarım-Kent Modeli.....	99
4.8.2. Toplum Kalkınması.....	99
4.8.3. Merkez Köyler Modeli.....	101
4.8.4. Köy-Kent Modeli.....	102
4.8.5. Köye Dönüş Modeli.....	103
4.9. Türkiye’de Gerçekleştirilen Kırsal Kalkınma Projeleri.....	104
4.9.1. Güneydoğu Anadolu Projesi.....	106
4.9.2. Doğu Anadolu Projesi (DAP).....	107
4.9.3. Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP).....	108
4.9.4. Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi (DAKP).....	109
4.9.5. Köydes-Beldes Uygulamaları.....	109
4.9.6. Ordu – Giresun Kırsal Kalkınma Projesi.....	111
4.9.7. Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi.....	112
4.9.8. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi.....	112
4.9.10. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi.....	113
4.9.11. Çorum-Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi.....	113
4.9.12. Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi.....	114
4.9.13. Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Kalkınma Projesi.....	115
4.9.14. Erzurum-Samsun-Kastamonu Bölgesel Kalkınma Projesi.....	115
4.9.15. Ağrı-Malatya-Konya-Kayseri Bölgesel Kalkınma Projesi.....	115
SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA.....	119

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Türkiye'nin Nüfus Yoğunluğu	22
Şekil 2: Kırsal Kalkınmada Topluluğun 2004-2006 Dönemi Hedefleri.....	55
Şekil 3: AB Bütçesinde Tarım Ve Yapısal Desteklerin Dağılım Oranları (Yüzde)	56

TABLolar DİZİNİ

Tablo-1: Türkiye’de Yıllara Göre Şehir Ve Köy Nüfusunun Gelişim Seyri.....	23
Tablo- 2. Türkiye’de Kırsal Yerleşim Alanlarına İlişkin Çeşitli Göstergeler.....	33
Tablo-3: Dönemler İtibariyle Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (Cari Fiyatlarla)	35
Tablo-4: İhracatın Sektörel Dağılımı	36
Tablo-5: İthalatın Sektörel Dağılımı	37
Tablo-6: İşletmelerin Dağılımı (2001) (%).....	37
Tablo-7: Tarımsal İstihdam (1000 kişi)	39
Tablo-8: Tarım Alanlarının Kullanımı	40
Tablo-9: Türkiye’de Tarımsal Üretim Ve Dünya Sıralaması 2004 (1000 ton)....	41
Tablo-10: 2004 Yılı AB, Dünya Ve Türkiye’de Tarımsal verim (kg/da)	42
Tablo-11: FEOGA Garanti Bölümü Kırsal Kalkınma Desteklerinin Dağılımı....	44
Tablo-12: EAGGF'den Kırsal Kesime Ayrılan Paylar	50
Tablo-13: AB Komisyonu SAPARD Desteği Dağılımı	54
Tablo-14: Kuzey Afrika ve Vietnam’da Kırsal Kalkınma Uygulamaları	64

KISALTMALAR

UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
SAPARD	: Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı
IPARD	: Katılım Öncesi Aracı-Kırsal Kalkınma Bileşeni Programı
AB	: Avrupa Birliği
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
DTP	: Devlet Planlama Teşkilatı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
FAO	: Gıda Ve Tarım Örgütü
TUSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
OTP	: Ortak Tarım Politikası
ERDF	: Avrupa Kalkınma Fonu
ISPA	: Üyelik Öncesi Yapısal Politika Aracı
PIHARE	: Polonya ve Macaristan: Ekonomilerini Yapılandırmak için Yardım
FEOGA	: Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
TYUAP	: Tarımsal Yayım ve Uygulama Araştırma Politikası
DOKAP	: Doğu Karadeniz Kalkınma Projesi
JICA	: Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı
ESF	: Avrupa Yapısal Fonu
USAID	: Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
UKKS	: Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi
ÖİKR	: Özel İhtisas Komisyonu Raporu
IFAD	: Uluslararası Tarım ve Kalkınma Fonu
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
TKB	: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

GİRİŞ

Dünya nüfusunun hızla artması sonucunda yeryüzündeki doğal kaynaklar giderek tükenmekte ve yetersiz hale gelmektedir. Bu durum insanı ekonomi biliminin önemli amaçlarından biri olan sınırlı kaynakların etkin kullanımının önemini anlamaya yöneltmektedir. Doğal kaynakları etkin kullanılması ise onların verimliliklerini arttırmak ve insana yönelik yapılan yatırımların gerçekleşmesiyle mümkün olacaktır.

Kırsal alanlarda yaşayan nüfus tarım, hayvancılık, balıkçılık gibi katma değeri düşük faaliyetlerle geçimlerini sağladıkları için, genel olarak gelir ve refah seviyeleri düşüktür. Bu nedenle dünyada birçok ülkede hem ekonomik hem de sosyal açıdan kırsal kalkınma politikaları uygulanmaktadır. Bu bağlamda dünyada ve Türkiye’de kırsal alanların kalkandırılması ve refahlarının artırılmasına yönelik olarak çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Kırsal alanlara ilişkin koşulların doğru analiz edildiği, çözümlendiği ve buna bağlı olarak gerçekçi ve sistematik modellerin geliştirildiği, kalkınma yaklaşımlarından toplumsal siyasal, sektörel ve kültürel gerçeklerin de dikkate alındığı yaklaşımlar daha başarılı olabilmektedir.

Kırsal kalkınmanın sağlanamaması durumunda ülke birçok ekonomik ve sosyal sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunların çözümlenebilmesi için, ülke gerçeklerine uygun kırsal kalkınma politikalarının oluşturulması ve bunların kararlı bir şekilde uygulanması gerekir. Ekim 2005’den itibaren AB ile tam üyelik müzakereleri yürüten ülkemizde kırsal kalkınma politikaları, planlı dönemde oluşturulan beş yıllık kalkınma planları ile gündeme gelmiştir. Özellikle Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda *kırsal kalkınma* başlığı altında, sürdürülebilir kalkınmanın önemine dikkat çekilerek gelir, refah ve istihdamın artırılması temel amaç olarak kabul edilmiştir. AB’ye uyum süreci dikkate alınarak, ilk defa 2007-2013 dönemini kapsayacak şekilde yedi yıllık olarak hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı içerisinde yer alan ve *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi* doğrultusunda hazırlanan *Kırsal Kalkınma Eylem Planı*nın amacı, kırsal kalkınmanın sadece tarım ve bölgesel politikaların yanında eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sanayi

ve ticaret, istihdam, nüfus, kültür, konut ve şehirleşme, enerji, turizm ve çevre sektörleri açısından da dikkate alınarak geniş bir çerçevede kabul edilmiştir.

Türkiye’de; kırsal alanda yaşayan ve tarımsal faaliyetlerle geçimini sağlayan bireylerin yaşam standartlarının ve gelir seviyelerinin yükseltilmesi, kırsal alanda yaşayanların istihdam olanaklarının artırılması, küçük aile işletmelerinin desteklenmesi, erozyonun önlenmesi, mera ve orman alanlarının iyileştirilmesi, insanların doğal kaynakların bilinçli bir şekilde kullanılmasına yönelik eğitilmesi, iyi tarım uygulamalarının yapılması için programların uygulanması gibi politikalar uygulanmış ve hali hazırda sürdürülen kırsal kalkınma projeleri bulunmaktadır. Ayrıca 42 ilde faaliyete geçen Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ile tüm illeri kapsayan Kalkınma Ajansları da kırsal kalkınmaya destek sağlamak amacıyla mali destek programları uygulayarak kırsal kesimin gelişmesine katkı sağlamaktadırlar. AB aday ülkelerde kırsal kalkınmayı desteklemek için 2000-2006 arasında SAPARD (Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Katılım Programı) programını uygulamışken, 2007-2013 döneminde IPARD (Katılım Öncesi Aracı-Kırsal Kalkınma Bileşeni Programı) programını uygulamaktadır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kalkınma, büyüme ve kırsal kalkınma kavramları açıklandıktan sonra kırsal kalkınma yaklaşımları ele alınmıştır. Türkiye’deki kırsal alanın yapısının incelendiği ikinci bölümde Türkiye’nin kırsal alanın genel yapısı, kırsal nüfusu ve nicel değişimleri, kırsal yerleşmeleri, kırsal kesimde sosyo-ekonomik durumu, kırsal alanda temel altyapı ve sosyo-ekonomik hizmetleri, tarımsal yapısı, tarımın ekonomik önemi, tarımsal arazi kullanımı ve işgücü ile tarımsal üretim yapısı ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Dünyadaki kırsal kalkınma politikaları açıklanmıştır. Dördüncü bölümde Cumhuriyetten günümüze kadar Türkiye’de uygulanan kırsal kalkınma politikaları ele alınmıştır. Son olarak da sonuç kısmında çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA VE KIRSAL KALKINMA

1.1. Kalkınma

Kalkınma: “bir ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve giderek toplumun refahının artmasıdır”. Bu bağlamda kalkınma sayılarla ifade edilen bir ekonomik büyümenin yanı sıra başka birtakım sosyal ve ekonomik değişimleri de ifade etmektedir. Ulusal gelirin dengeli dağılımı, ülke kaynaklarının toplumsal yapının koşullarına uygun biçimde kullanılmasını sağlayacak gerçek bir sanayi toplumuna geçiş, toplumun her kesiminde gerçekleşen üretim faaliyetlerinin ve üretim ilişkilerinin köklü bir değişimle verimliliğinin yükseltilmesi, altyapı ve sosyal yatırımların ülkenin özellikle geri kalmış yörelerine doğru yönlendirilmesi, sağlıklı beslenme koşullarının oluşturulması, eğitim sisteminin ülkenin uzun dönemli insan gücü gereksinimine göre çağdaş teknolojik bilgiyi de kapsayan bir düzeye getirilmesi, ülkenin maddi varlığı artarken halkın yaşamının manevi yönden zenginleşip kültürün yaygınlaşması gibi değişimler de kalkınma kavramına dâhil olmaktadır.

Kalkınma sübjektif bir kavramdır. Bu yüzden anlamı hakkında genel bir tanımlama yapılamamıştır. Temel olarak gelişmiş bir şeyi açığa çıkarma, açma anlamına gelmektedir. Bu yüzden insanlara uygulandığı zaman, onların potansiyel güçlerini açma veya gizli güçlerini açığa çıkarma anlamında kullanılır. (Katar,1999:2) Her toplum mevcut imkânlarını daha iyi duruma getirmek ister. Mevcut şartlarda, arzu edilen seviyeye ulaşmak veya yaklaşmak kalkınma olarak isimlendirilir. II. Tarım şurası sonuç raporunda, kalkınma: “ekonominin büyümesi, yapısının değişmesi ve gelir dağılımının düzeltilmesi, sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi, siyasal ve kültürel alanda iyileştirmeler yapılması ve çevreye ve doğaya saygılı olunması” şeklinde tanımlanmıştır (II. Tarım Şurası, 2004:370).

Kalkınma konusunda çeşitli iktisatçılar değişik faktörleri öne çıkaran tanımlar yapmışlardır. Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir (Çağlar, 1986:26):

- “Kalkınma kişi başına düşük gelir düzeyinden, daha yüksek bir gelir düzeyine veya negatif olan bir büyümeden daha yüksek bir büyüme hızına geçiştir. Reel gelirden bir artıştır.”
- “Kalkınma verim artışıdır; alışkanlıklarda, davranışlarda, inançlarda değişmez; eğitim anlayışında değişmez.”
- “Kalkınma, bir ekonomide yapılmakta olan, toplam yatırımların Gayri Safi Milli Hasıla’ya olan oranının artırılması, kişi başına düşen milli gelirdeki reel artışın devamlılık kazanması, ekonomide tarım dışı sektörün büyümesidir.”
- “Ekonomide kalkınmanın tanımı, endüstri öncesi toplumdan, sanayileşmeyi başarmış günümüz toplum türlerine doğru gelişmedir.”

Kalkınmış bir ülkede de genel olarak şunlar görülür (Dülgeroğlu, 1988:10):

- Tarımda çalışanların oranı %15'in altındadır.
- Kişi başına enerji tüketimi yüksektir.
- Okur-yazar oranının, toplam nüfusa oranı yüksektir.
- Çocuk ölümleri, kişi başına düşen doktor sayısı, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin Gayri Safi Milli Hasıla’dan aldığı pay, sosyo-kültürel yapı gibi, daha pek çok faktör toplumların kalkınmışlık derecesini belirlemede kullanılmaktadır.

Bütün ülkeler için geçerli olmamakla birlikte, kalkınmakta olan ülkelerde ise, genellikle şu özellikler görülmektedir (Dülgeroğlu, 1988:11):

- Ülke genel olarak fakirdir.
- Tarım kesimindeki nüfus toplam nüfusun %65’ni ve daha çoğunu kapsar.
- Nüfus artışı yüksektir.
- Sermaye emek oranı düşüktür.
- Orta sınıfın varlığı tartışılmaktadır.
- Eğitim ve okur-yazarlık oranı düşüktür.
- Siyasi yönetimleri geleneksel ve otoriterdir.
- Doğal kaynaklar işlenmemiştir.

- Milli gelirin ihracata oranı düşüktür. İhraç edilen malların büyük çoğunluğu tarımsal ve geleneksel mallardır.

Kalkınmanın birçok kıstası vardır ve bunlar bir ülkede kısmen ya da tamamen geçerli olabilirler. Bu yüzden, kalkınma bu tanımlardan yalnız bir tanesiyle açıklanamaz. Kalkınma, ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarının birbirleri ile karşılaştırılması ile ortaya çıkan bir kavramdır. Yalnızca üretimin ve kişi başına gelirin artması değil aynı zamanda ekonomik kültürel sosyal yapının da değişmesi anlamına gelen geniş bir alanı kapsamaktadır.

1.2. Büyüme ve Kalkınma

Büyüme konusunu ilk ele alanlar klasik iktisatçılar ve Adam Smith'tir. 20. Yüzyılın ortalarından itibaren büyüme ve kalkınma konuları daha fazla gündeme gelmiş ve bu dönemden itibaren bu konuda birçok araştırma yapılmıştır.

Büyüme, bir ülkede üretimin ve milli gelirin artmasını ifade eder. Bir ülkede kişi başına gelir bir önceki yıla göre artmışsa bu ekonominin büyüdüğü kabul edilir. Kalkınma ise bir ülkede fert başına düşen milli gelirdeki artış oranı yanında, aynı ülkede ekonomik, sosyal ve kültürel yapının da değişmesini içerir. Gelişme bir ekonomide üretim faktörlerinin etkinlik derecesi ile sanayinin, ülke ekonomisi ve ülke ihracatı içindeki payının artması gibi ekonomik yapının değişmesi ile ilgili olduğu gibi aynı zamanda söz konusu ülkenin sosyal (doğum artış oranı, kentleşme oranı gibi) ve kültürel (okullaşma oranı, mesleki faaliyetler gibi) yapısının iyileşmesi ile de ilgilidir. (Dinler, 2002:538-539)

Başka bir deyişle: "ekonomik büyüme: belirli bir amaç için çeşitli açılardan ölçülebilen ve genellikle ekonomideki üretim kapasitesindeki artışı belirtmek için kullanılan bir kavramdır. Kalkınma ise bir ekonomide üretim ve kişi başına gelirin artırılması yanında, sosyo-kültürel yapının değiştirilmesini ve yenileştirilmesini de içeren bir kavramdır. Kalkınma süreci ulusal gelir ve üretimin zaman içinde sayısal olarak artması yanında, kurumlardaki köklü değişiklikleri, ekonomik ve toplumsal

yapının yeniden düzenlenmesini, halkın değer yargılarında, dünya görüşünde ve davranış kalıplarındaki değişimleri de içeren çok geniş kapsamlı bir süreçtir". (Soysal, 1998:104)

Kısaca, büyüme kavramı sadece niceliksel değişimi, kalkınma kavramı ise niceliksel ve niteliksel değişimi içermektedir. Kalkınma deyince günümüzde sürdürülebilir kalkınma, bölgesel kalkınma, kırsal kalkınma ve yerel kalkınma konuları önem kazanmıştır. (Soysal, 1998:105)

1.3. Sürdürülebilir Kalkınma

Günümüzde benimsenmiş olan ekonomik kalkınma modellerinin neredeyse hiçbiri çevresel kaliteyi ve doğal kaynakların gördüğü zararı dikkate alarak geliştirilmiş modellerdir. Ekonomik kalkınma konusunda sınır tanımayan ve ülkeler arası rekabette kalkınmayı ve kalkınmışlığı belirleyici kıstas olarak kabul eden bu modeller kısa dönemli modellerdir. Uzun dönemde çevre kalitesini de dikkate alan yegâne kalkınma modeli kaynakların boşa harcanmadan, uygun değer kullanımını amaçlayan sürdürülebilir kalkınma modelidir. Sürdürülebilir kalkınma, çevre dengesi ile ekonomik büyümeyi beraber ele alan, hem doğal kaynakların etkin kullanımını sağlayan hem de çevresel kaliteye önem veren bir kavramdır. Bir ülkede sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebilmesi çevreyle ilgili sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla oluşacaktır. Yani kuşaklar arası kaynak kullanım etkinliğine sahip sürdürülebilir kalkınma olgusu, doğal zenginliği tüketmeyen, gelecek kuşakların da gereksinimlerine sahip çıkan, ekonomi ile ekosistem arasındaki dengeyi koruyan, çevreyle ilgili açıdan sürdürülebilir nitelikte olan bir ekonomik kalkınmadır.

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımında dört anahtar kavram vardır:

- a) Yoksulluk ve mahrumiyetin giderilmesi,
- b) Çevre kalitesini artırıcı kalkınma,

c) İnsana önem veren kalkınma,

d) Kurumsal değişim, yani her kademedeki kararlarda ekonomi ve ekolojiyi birleştirme (Richardson, 1995:15).

Sürdürülebilir kalkınma anlayışının bu dört ana kavramıyla birlikte, kırsal kalkınma projelerine yerleşmeye başlaması ülkeleri daha çevreci, insana daha fazla önem veren ve refah düzeyini arttırıcı politikaların uygulanması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

1960'ların sonunda batının sanayi merkezli büyüme yaklaşımının sağladığı gelir artışı ve bununla birlikte yol açtığı çevresel tahribat, bu tür bir kalkınma anlayışının devamı konusundaki endişelerin artmasına yol açmıştır (Schleicher ve Trappeser, 1999:49). Bu endişelerin giderilmesi amacıyla, sürdürülebilir kalkınma, insanların refah artışına, ekonomik yeterliliğe, sosyal gelişmeye ve çevrenin korunmasına daha fazla önem verilmesi olarak tanımlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma en genel anlamıyla ekonomik büyümenin tek başına yeterli ve arzulanır olamaması; yaratılan zenginliklerin ülkeler, bölgeler ve gelir grupları arasında adaletli bir şekilde dağıtılmasıdır ve bu arada çevresel değerlerin de korunmaları gerekmektedir. Bu değerleri gözetmeyen: aksine, bozan bir ekonomik büyüme ve kalkınma, sürdürülemez bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. (Kaynak, 2005:51)

1.4. Kalkınmışlığın Ölçümünde Kullanılan Kriterler

Kavramsal olarak kalkınma tanımına her ülkenin bakış açısı farklı olduğundan, kalkınmışlığın ölçümünde kullanılan ve bütün dünya tarafından kabul edilmiş bir kıstas bulunmamaktadır. Bir kalkınmışlık hesabı yapılırken bunun ne derece doğru olacağı, hangi kıstaslarla hesaplamanın yapılacağı sorularının ortak bir cevabı bulunmamaktadır. Ayrıca, kalkınmış olarak kabul edilen ülkelerin bu seviyeye gelirken uyguladıkları metotlar da her ülke için geçerli olmayabilir.

Dünya Bankası ve diğer uluslararası kuruluşlar, ülkelerin kalkınmışlık seviyelerinin belirlenmesinde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının belirlemiş olduğu endeksleri kullanmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) yoksulluğu ya da gelişmişliği ölçmek için önerdiği kıstas, "İnsani Gelişim Endeksi" (İGE)'dir. Bu endeks ile ülkelerdeki, yaşam beklentisi, erişkin okuryazarlık oranı, eğitim düzeyi, sağlık koşulları ve kişi başına GSYİH ile ölçülen yaşam standartları ortaya konulmaktadır. Endeksin hesaplanmasında üç temel unsur dikkate alınmaktadır. Bunlar:

- Yaşam Beklentisi Endeksi: Ortalama yaşam süresini yıl olarak gösteren endeks,
- Eğitim Endeksi: Okur-yazarlık oranı ve eğitim seviyesini gösteren endeks,
- GSMH: Kişi başına GSMH'nin hesaplanmasından oluşmaktadır.

Buna göre İnsani Gelişim Endeksi, Yaşam Beklentisi Endeksi, Eğitim Endeksi ve Kişi Başına Düşen GSMH değerlerinin üçte birlerinin toplamı olarak hesaplanmaktadır.

1.5. Kırsal Kalkınma ve Kırsal Alan

Kırsal kalkınma tanımı ülkeler arasında, aynı ülke içindeki değişik bölgeler arasında bile farklılıklar göstermektedir. Bu durum, coğrafi yapı, kültürel yapı, doğal kaynaklara erişim konularında çeşitli farklılıklar bulunmasından kaynaklanmaktadır. Knickel ve Renting (2000), kırsal kalkınmayı yüksek kalitede, bölgeye özgü üretim ve doğanın korunması, kırsal alan yönetimi, kırsal turizm ve arzı sınırlı olan ürünlerde gelişme sağlanması olarak tanımlamaktadır. Van der Ploeg vd. (2000)'ne göre ise kırsal kalkınmada, yeni pazarlara açılarak tarımsal girişim tarafından üretilen ürünlerin değerlerinde artışlar sağlanması temel hedef olarak gösterilmektedir. Birleşmiş Milletler'e göre kırsal kalkınma, küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacı ile giriştikleri çabaların projelerde uygulanan faaliyetler ve çabalarla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusal

bütünle kaynaştırılması ulusal kalkınma çabalarına gerekli katkıda bulunmalarının sağlanması süreci olarak tanımlanmaktadır. (Yıldırak, 1991:5)

Kırsal kalkınma ile ilgili yapılan tanımlardan bazılarında ise kalkınma faaliyetlerinin devlet tarafından mı yoksa özel sektör eli ile mi yapılacağı konusunda önerilerde bulunmaktadır. Olgun ve Işın(1999)'a göre kırsal kalkınma kavramı genel olarak, *“kırsal toplulukların kendi girişim ve çabalarını kamu kesiminin işbirliği ile kalkınma yönünde harekete geçirmeleri”* anlamına gelmektedir. Gülçubuk (2001) ise kırsal kalkınmayı, *“kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarım sektöründe ve benzer mesleklerden sağlayan birey ve toplulukların insanca yaşam koşullarına kavuşturulması için gönüllü davranış değişikliği yaratacak yardımlarla, bu toplulukların demokratik yoldan kalkınmalarını sağlama savaşı”* şeklinde ifade etmektedir.

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi Raporu'nda da kırsal kalkınma, *“temelde yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yerinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kalınması”* olarak tanımlanmaktadır. (D.P.T., 2006:69).

1.6 Tarımsal Kalkınma

Tarımsal kalkınma kavramı, tarım (bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetleri), ormancılık, su ürünleri konusundaki üretim faaliyetleri ile bu alanlarda kalite, gelir artışı, pazarlama hizmetleri ve üretim artışı vb. çalışmalarını kapsayan uygulamalar olarak tanımlanmaktadır (II. Tarım Şurası, 2004). Bu noktadan hareketle tarımsal kalkınmanın, ülkenin tamamının ekonomik olarak kalkınmasını sağlayacak temel itici güç olarak görüldüğü belirtilebilir.

Ellis ve Biggs'e (2001) göre 1950'lerde topluluk kalkınması olarak başlayan ve 1960'larda ise küçük ölçekli tarımsal işletmelerin verimlilik artışı ile birlikte büyük işletmelere dönüşmesi süreciyle tarımsal kalkınma olarak adlandırılan bir yol

takip edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde kırsal alanda yaşayan insanların insanca yaşam standartlarına ulaşmalarını sağlamak amacıyla maddi ve manevi yardımlar yapılarak onların demokratik bir şekilde kalkınmalarını sağlamak amacıyla tarımsal kalkınmadan kırsal kalkınmaya doğru bir geçiş süreci başlamıştır.

1945-1950 yılları arasında “Yeşil Devrim” olarak adlandırılan dönem Tarımsal Kalkınma telakkisinin teori ve pratikte bir örneği olarak gösterilebilir. Bu dönemin en dikkat çeken özellikleri incelendiğinde, tarımsal üretimde kimyasal girdi ve ilaç kullanımının yoğunlaşması ile birlikte verimlilik artışının sağlandığı görülmektedir. Özellikle Güney Amerika, Güney Asya ve Afrika'nın büyük bir bölümü açısından elde edilen verimlilik artışı sonucu üretim artışları sağlandığı belirtilmektedir. Bu dönemi tarımda çağdaşlaşma ve köylü üretim türünden, yoğun girdi ve makine kullanan çiftçi üretim türüne geçiş olarak da tanımlamamız mümkündür. (www.ifpri.org)

Verimliliğin artırılmasının ön planda olduğu ve sürdürülebilir kırsal kalkınmanın önemsenmediği, üretim artışı ve refah artışı düşüncesine dayanan yeşil devrim döneminin en büyük sakıncaları arasında toprağın bilinçsizce işlenmesi, yoğun kimyasal girdi kullanımı sonucunda çevre tahribatının yaşanması ve zehirli ilaç ve kimyasallar yüzünden özellikle üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan ülkelerde çok sayıda ölüm yaşanması belirtilebilir.

Zamanla temelini verimlilik artışının oluşturduğu ve çiftçilerin yaşam kalitesindeki iyileşmenin ve çevre faktörünün ikinci plana atıldığı bir tarımsal kalkınma anlayışından, daha sonraları ülkeler arasında imzalanan uluslararası tarım anlaşmaları sonucunda özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından, tarım ürünlerine getirilen kotalar, tarımsal desteklerde meydana gelen azalmalar, girdi fiyatlarında meydana gelen artışlar gibi nedenlerle kırsal alanlarda yaşayan insanların refah seviyelerinde çok önemli düşüşler yaşanmış ve kırsal yoksulluk kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu sebeple tarımsal kalkınmadan kırsal kalkınmaya doğru bir geçiş başlamıştır. (www.ifpri.org)

1.7. Kırsal Kalkınma Yaklaşımları

Bütün dünya ülkelerinde kalkınmada öncelikli yerler kırsal alanlardır ve bu alanlarda kalkınmanın sağlanması ana hedeftir. Çünkü kırsal kesim ile kentler arasında gerek gelir düzeyi ve gerekse yaşam koşulları açısından, kentler lehine önemli farklar vardır. Zamanla bu farkların giderek derinleşmesi, kırsal kesimin kalkınmasını hızlandırıcı yeni model ve yaklaşımların sürekli gündemde kalmasına neden olmaktadır. (İnan vd., 1996:78)

Kırsal kalkınmanın özeti, kır ile kent arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıkların uygun değerde bir dengeye kavuşturulması ve kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı amaçlayan bir politik tercihtir.

Özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde kırsal yaşam standartlarının düşük olması ve gün geçtikçe kentler lehine önemli farklar oluşturması, köylerin itici ve buna karşın kentlerin çekici bulunan özelliklerinden dolayı kırdan kente göç artmaktadır. Kırsal kalkınma uzmanları ve tarım politikası yapıcıları kırsal alanlarda var olan sorunların çözümü için "tarımsal kalkınma", "kırsal sanayi" ve "kırsal turizm" gibi yaklaşımları ileri sürmektedir. (Akça vd., 2004:65)

1.7.1. Karar Alma Yaklaşımları

Kırsal değişimi inceleyen yaklaşımlardan birincisi karar alma yaklaşımıdır. Karar alma yaklaşımları liberal ekonomi politikaları düşüncesini taşıyan araştırmaları içermektedir. Bu yaklaşımlar Weber ve Smith'in düşüncelerini temel alır.

Karar alma yaklaşımı genellikle tarımsal alanda kaynakların dağılımı ve çiftçilerin yeniliklere ve pazara yönelik tavırlarına odaklanmaktadır. Bu yaklaşımı temel alan çalışmalarda kabul edilen temel varsayım, bireylerin kendi değer ve davranışlarında değişen koşullara göre seçim yaptığı düşüncesidir. (Öztürk, 2009:175)

Yapılan birçok çalışmada en çok vurgulanan kavramlar arasında girişimcilik bulunmaktadır (Anderson, 1986, 1991 ve 2003; Barth, 1966; Long, 1968 ve 1977; Ortiz, 1973; Hill, 1970).

Karar alma yaklaşımı çerçevesinde yapılan çalışmalarda birey ve bireyin davranışları üzerinde yoğunlaşmış olması, değişimin sistem ile olan ilişkisinin gözden kaçmasına yol açmıştır. Daha yeni araştırmalarda küresel etkiler de dikkate alınmaya başlanmıştır. Örneğin Anderson (1986, 1991, 2003), kalkınmakta olan ülkelerde uygulanan tarım ekonomisindeki korumacılığı eleştirmiş tarım ürünlerinde dünya ticaretinin liberalleşmesinin kırsal alanda yoksulluğa etkilerini incelemiştir. Fennel (1997) ortak tarım politikalarının devamlılığı ve yol açtığı değişimleri incelemiştir. Ellis (2000) köylü ekonomisi ve tarımsal kalkınma konusunda inceleme konusunu hane halkı olarak ele almış, hane halkı ve ekonomi arasında bağ kurmaya çalışmıştır. (Öztürk, 2009:175)

Bu çalışmaların bir kısmı çiftçilerin değişen teknolojiye ve pazar ilişkilerindeki değişikliklere tepkilerini incelemiştir. Scott'un (1976) tarımsal toplumun tarihsel süreç içerisinde dönüşümünü Vietnam köylerinde incelediği çalışmalar bu konuya örnek olarak verilebilir. Scott, tarımsal ürünlerin ticarileştirilmesi ve devletin müdahalelerinin köylüler üzerinde oluşturduğu etkiyi ve köylülerin bu duruma tepkisini incelemiştir.

1.7.2. Tarihsel-Yapısalcı Yaklaşımlar

Tarihsel-Yapısalcı Yaklaşımlar kırsal kalkınmayı üretim işleminden başlayarak incelemeye başlar. Bu yaklaşımı temel olarak yapılan çalışmalar, insanın doğal çevre ve üretim ile olan ilişkilerinin incelenmesine odaklanır. İncelemenin merkezini ise sistem yaklaşımından farklı olarak, kaynakların mülkiyeti ve kontrolüdür. Bu çalışmalar belirli bir mülkiyet ilişkisinin toplu kullanımı sırasında çevreye verdiği zararları da inceler. Örneğin, Djurfeldt ve Lindberg (1975), toprak kullanımının çevreyle ilgili ilişkilerini incelerken, Blaikie ve Seddon (1980) da çevrebilimle ilgili krizi konu etmişlerdir. (Öztürk, 2009:176)

Kırsal değişimde toplumsal sınıf yapısı genel olarak değişimin nedenlerinden birisi olarak görülür (Kitching, 1980: Laclau, 1971). Bunun yanı sıra, bu yaklaşım girdilerin ve ürünlerin alım satımını da tarım ekonomisi içinde inceler. Üretimin kendi kullanımını yerine, değişim ya da pazar için yapılması, küçük çiftçinin en azından bazı temel ürünlerin alım satımında daha büyük pazar ilişkilerine bağımlı olması sonucuna yol açmıştır. Bu durumda, üretimin metalaşması, küçük çiftçinin kapitalist üretim ilişkilerine eklenmesine yol açmaktadır. Bu durum günümüzde kırsal alanların değişiminde karşılaşılabileceğimiz en önemli konulardan biridir. (Wolpe, 1980: Taylor, 1979: Palmer, 1977: Mouzelis, 1980)

Tarihsel-yapısalcı yaklaşımclar, kapitalist ilişkilerin yayılmasını ve farklı üretim biçimlerinin kapitalist ilişkilere dönüşmesini veya eklenerek farklı boyutta devam etmesini incelerler (Bernstein, 1987: Blaikie, 1980: Bundy, 1979). Frank (1975)'a göre, az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiler süregelen tarihsel ilişkilerin bir ürünüdür. Bu ilişkiler, kapitalist sistemin dünya çapındaki yapı ve gelişmesinin zorunlu bir parçasıdır. Dolayısıyla az gelişmişliğin tanımlanabilmesi ve anlaşılabilmesi açısından ilişkilerin şekillendirdiği süreçlerin iyice irdelenmesi gerekmektedir. Bu süreç özellikle Sanayi Devrimi sonrasında dünya ticaretinin genişlemesi ve dünya ekonomisinin hiyerarşik yapısının yeniden şekillenmesi ile başlamıştır. Bu hiyerarşinin üst basamaklarında kapitalist üretim tarzının egemen olduğu sanayi bakımından gelişmiş Avrupa ülkeleri ve ABD yer alırken, hiyerarşinin alt basamaklarına ise kapitalizm öncesi üretim biçiminin egemen olduğu çevre ülkeleri yerleşmiştir (Pamuk, 1988:186). Konu ile ilgili olarak Wallerstein (1974), dünya ekonomik sisteminde her parçanın birbiri ile ilişkili olduğunu ve bu ilişkilerin belirli bir hiyerarşik sırada olduğunu ve buna göre düzenlendiği konusuna vurgu yapar. Wallerstein, çevredeki düşük üretken yapıdaki ülkelerin, tarımsal üretime ve bunların ihracatına yoğunlaşması nedeni ile az gelişmiş ülkeler olarak kalmaya devam ettiğini belirtir. Wallerstein'in "Dünya sistemi" olarak nitelendirdiği bu ekonomik yapılanmaya göre ekonomik ilişkiler, dünya ekonomisi ile ülke devletleri arasındaki ilişkilerden ibarettir. Buna göre "Dünya devleti" kavramı kalmamıştır, onun yerine "ülke devletleri" oluşmuştur. Her bir ülke devleti de iki ayrı alanda varlığını sürdürmektedir. Bu alanlar, ülke içindeki sınıf dengeleri, sermaye grupları, bunların

baskıları ve talepleri ile diğer devletlerle olan hiyerarşik sistemin zorlama ve baskılarıdır(Keyder, 1984:30). Ülke içerisindeki sermaye grupları da ticari ilişkiler bakımından uluslararası kuruluşlarca belirlenen kurallara ve çokuluslu şirketlere bağımlı bir şekilde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu koşullar altında ülkelerin ulusal politikalarını belirleme gücü kalmamıştır. Kısaca her bakımdan merkeze bağımlı bir çevre vardır. Azgelişmiş ülkeler merkezin çıkarlarının odaklandığı dünya ekonomisi içerisinde yer almaya çalışırken “periferi” haline gelirler. Periferileşme ise merkezde yer alan ülkelere ekonomik ilişkiler bakımından bağımlı hale gelmeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla “periferileşme” ve bağımlılık, ülkelerin kalkınmalarını kesintiye uğratmaktadır. (Moaddel, 1994:281). Çünkü ekonomik üretim uluslararası alanda egemen sermaye güçlerinin çıkarları doğrultusunda şekillenmektedir. (Öztürk, 2009:178)

1.7.3. Sistem Yaklaşımları

Sistem yaklaşımçıları kırsal kalkınma ve değişim ile ilgili çevresel, demografik ve teknolojik faktörler ile sistem arasındaki ilişkiler üzerine odaklanırlar. Bu yaklaşımda sistem, bir veya daha çok amaca veya sonuca ulaşmak üzere aralarında ilişkiler olan fiziksel veya kavramsal, birden çok bileşenin oluşturduğu bütün olarak tanımlanır. Burada dört önemli öge vardır: sistemin parçaları olan birden çok soyut veya somut bileşenin bulunması, sistemi bir yığın olmaktan kurtaran ve birbirine bağlayan bileşenler arasındaki ilişkiler, bu bileşenlerin oluşturduğu bütün ve bu bütünün bir amacının olmasıdır. (Öztürk, 2009:174)

Özellikle 1950’li yıllarda modernleşme kuramları ile bağlantılı olarak başlayan çalışmalar, aynı zamanda sistem yaklaşımlarının kırsal alanda yaşanan değişimlere ilişkin kuramsal ve kavramsal temelini de oluşturmuştur. 1960 ve 1970’li yıllarda bu kuramsal yaklaşım daha çok netleşmiş ve bu yaklaşımla yapılan çalışmaların sayıları da artmıştır. 1980 ve sonrasında bu kuramsal yaklaşıma gelen eleştiriler ışığında yeni arayışlar ortaya çıkmış diğer yaklaşımlarla ortak noktalar belirlenmiş ve bu dönemde yapılan araştırmalarda da bunların etkileri olmuştur. Örneğin, Boserup (1965) artan nüfus yoğunluğu, tarımsal üretimde teknolojik ve tarımsal yöntem değişikliği konuları ve bu konulardaki değişimlerin sosyal ilişkilerde

ve kurumlarda yol açtığı değişiklikler üzerinde durmuştur. Bu konuda Allen (1965) nüfus, çevre ve tarımsal teknikler ile sistem arasındaki ilişkileri incelemek için “çevrenin taşıma kapasitesi” kavramını geliştirmiştir. (Öztürk, 2009:175)

Konu ile ilgili diğer bir örnek, Chambers ve Harris’in (1977) Hindistan’da yaptıkları çevre ve nüfus yoğunluğu ile ücretlendirme ve iş ilişkilerini inceleyen çalışmalarıdır. Bunların dışında kırsal ve tarım kesimindeki değişimleri genel sistem kavramını kullanarak açıklamaya çalışan Biggs (1977) gibi sistem yaklaşımçıları da vardır. Bu araştırmacılar kırsal toplumları (bir sistem olarak) sosyoekonomik bileşenleri ile incelemişlerdir. Özellikle Biggs, çalışmalarında tarım toplumunu bir değişmez olarak ele almıştır.

Foster (1965), konu ile ilgili çalışmalarında sistem yaklaşımını işlevselci gelenek ile bağdaştırmaya çalışır. Foster’e göre kırsal değişim, bireylerin ürünlere olan konumları ve bu ürünlere olan sahiplikleri ile ölçülebilir. Diğer bir deyişle, tarım topluluklarında yapı ve kültür, maddi koşullarda ortaya çıkan değişimlere bağlıdır. Foster’in kırsal tarım toplumlarının değişimi ile ilgili yaptığı çalışmalardan çıkarttığı sonuçlardan biri, kırsal kesiminde yaşayan ve geçimlerini tarımla sağlayan insanların değerlerini ve davranışlarını değiştirmek için önce onlara konunun rasyonalitesini anlatmanın gerekliliğidir.

Bunların dışında çevreyle ilgili faktörlerin etkisi üzerine yoğunlaşan araştırmacılar olduğu gibi (Geertz, 1963) çevreyle ilgili ve demografik faktörleri birlikte inceleyen çalışmalarda vardır (Kjekshus, 1977). Sistem yaklaşımı içerisinde diğer önemli bir çalışma da Epstein’in (1962) ekonomik ve toplumsal değişme arasında ilişki kurmaya çalışan çalışmasıdır. Genel olarak bakıldığında sistem yaklaşımı çerçevesinde yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu sadece demografik, çevreyle ilgili ve teknolojik faktörlerin sistemle olan ilişkisini incelemişler, fakat konunun ulusal ve küresel ilişkiler çerçevesinde sosyo-ekonomik ve özellikle siyasi boyutuna yeterince değinmemişlerdir. Diğer yandan, son yıllarda yine sistem yaklaşımını kullanan araştırmacılar konunun daha çok siyasi ve ekonomik boyutları ile değişimini kısmen değerlendirirken toplumsal etkilerine fazla değinmemişlerdir. (Öztürk, 2009:175)

1.7.4. Entegre Kırsal Yaklaşım

Geleneksel kırsal kalkınma yaklaşımı uzun zaman dilimine yayılmış olan ve üretici üzerindeki etkinin ölçümü amacıyla genelde anket yönteminden oluşan, yukarıdan aşağıya yönetim anlayışını benimseyen, katılımcılı olmayan, çok boyutlu olmayan, yerel bilgiye önem vermeyen bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşımın meydana getirdiği en büyük sorunlardan bir tanesi de kırsal kalkınmayı tek boyutlu olarak ele alması ve bunun sonucunda tarım sektörünü diğer sektörlerden bağımsız bir yapı olarak düşünmesinden kaynaklanmaktadır. 1970'li yıllarda Entegre yaklaşımın ortaya çıkmasındaki en büyük neden olarak bu yaklaşımdaki eksik yönlerin giderilerek, tarım sektörünün diğer sektörlerle birlikte ve eşanlı olarak gelişmesi vurgusu gösterilebilir. Entegre kavramı içerisinde hem ekonomik hem de sosyolojik boyut yer almaktadır.

Bu yaklaşım sadece verimlilik artışı ve altyapı hizmetlerinde iyileştirmeler yapılmasının başarı için yeterli olmayışından hareketle geliştirilmiş ve ilgili sektörlerde sosyal ve fiziksel çevreyle ilgili önlemlerin eş zamanlı olarak ve uyum içerisinde uygulanmasının zorunluluğunu vurgulayan bir yaklaşım olarak belirtilmektedir (Yılmaz,1996:225). Uygulanmasına 1970'lerde başlanan ve günümüzde Türkiye'de de çeşitli kırsal kalkınma projelerinde uygulanan bu yaklaşım kırsal kalkınma olgusunu ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla ele alması ve çok boyutlu olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde uygulanan Çorum-Çankırı ve Erzurum kırsal kalkınma projeleri Entegre kırsal kalkınma projesi özelliği taşımaktadır.

1.7.5. Katılımcı Kırsal Yaklaşım

1980'ler ve 1990'larda uygulanmaya başlanan bu yaklaşım, Saltık ve Gülçubuk'un (1996) da belirttiği gibi yerel halkın, büyük bir aile gibi paylaşım yeteneğinde olması için yaklaşım ve yöntemler geliştirilmesi, yaşam ve koşullarına ilişkin bilgilerini arttırması, analiz etmesi, çalışmalarını planlaması ve eyleme koyması olarak tanımlanmaktadır. Katılımcılığın önem kazanması proje uygulanan insanların

pasif katılımcılar olmaktan ziyade, projelerin planlanması ve uygulanması aşamasında yerel karar organları olarak insan kaynaklarına başvurulması açısından önem taşımaktadır. Böylelikle yerel bilgi ve olaylara karşı yerel çözümler bulunması açısından kırsal ailelere üstünlük sağlandığı vurgulanmaktadır. (Adely,2004:1) Böylelikle projenin üreticiler üzerindeki etkilerinin sürdürülebilirliği ile ilgili daha iyi sonuçlar alınacağı düşünülmektedir. 1970'lerde uygulanmaya başlanan Entegre kırsal kalkınma projelerinin uzun zaman alması ve katılımcılıktan yoksun, sadece tepeden aşağı bir yaklaşım benimseyerek etkilerin sürdürülebilirliğinin istenen boyutlara ulaşması, daha sonra ise 1980'lerde Hızlı Kırsal Kalkınma yaklaşımı ile katılımcılık unsurunun ihmal edilmesi ve sürdürülebilirliğin aksaması gibi nedenlerle bu yaklaşım önem kazanmıştır. Chambers (1983)'ün de belirttiği gibi Güney Asya ve Batı Afrika'da uygulanan katılımcı projeler sonucunda yeniliklerin benimsenmesi sürecinde önemli azalışlar olduğu gözlenmiştir. Katılımcılık ile birlikte üreticilerin pasif durumdan çıkarak, belirli bir yönden proje yürütücüsü olarak görev aldığı dolayısıyla da gerçekleştirilen faaliyetleri daha fazla benimsediği görülmüştür. Bu projelerin yürütücüleri incelendiğinde en önde sivil toplum kuruluşlarına rastlanmaktadır.

1996 ve 2003 yılları arasında Türkiye'de uygulanan Ordu-Giresun kırsal kalkınma projelerinde ve sonraki projelerde katılımcı yaklaşım benimsenmiştir.

1.7.6. Endojen Kırsal Yaklaşım

Çevrenin korunması ve sürdürülebilir sosyal kalkınma temeline dayanan ve yaşam standartlarında niceliksel ilerlemenin sağlanması olarak tanımlanan bir yaklaşımdır. Ayrıca politika yapımında topluluk katılımına önem veren bir görüş olarak açıklanmaktadır. (www.jica.go.jp) Bu açıdan bakıldığında Katılımcı kırsal kalkınma projeleriyle benzerlik göstermektedir. Endojen kalkınma geleneksel kırsal kalkınma anlayışından farklı olarak aşağıdan-tepeye bir yönetim anlayışı benimsemektedir. Buna göre projenin uygulandığı üreticiler aynı zamanda projenin gidişatı üzerinde söz sahibi olmaktadır. 1990'lı yıllardan günümüze kadar uygulanan

çoğu kırsal kalkınma projesinde endojen kalkınma yaklaşımının uygulandığı görülmektedir. Sivil Toplum Kuruluşları bu yaklaşımın yürütücülüğünü üstlenen temel kuruluşlar olarak karşınıza çıkmaktadır.

Şehirlere, bilimsel yeniliklere yani bilgi merkezlerine ulaşımın güç olduğu bölgelerde yaşayan kırsal topluluklar, sahip oldukları yerel bilgi sayesinde sorunların üstesinden gelmektedir. Endojen kalkınma, yerel kaynakların güçlendirilerek, yerel nüfusun bu kaynaklardan faydalanmasını sağlamak olarak tanımlanmaktadır (www.jica.go.jp) Bir başka deyişle kalkınma sürecinin gerçekleşmesinde yerel bilginin önemi ve kullanımının çiftçiler tarafından benimsenmesine yönelik uygulamalar olarak da tanımlanabilir.

1.7. 7. Hızlı Kırsal Yaklaşım

Hızlı kırsal kalkınma yaklaşımı fayda maliyet oranını göz önüne alan, çabuk uygulanan, sosyal ve fenni bilimleri bünyesinde barındıran, gerekenden daha fazla bilgi toplanmamasını savunan ve köylerdeki yerel bilginin önemini vurgulayan bir yaklaşım olarak belirtilebilir. 1970'ler ve 1980'lerde uygulanmaya başlanan hızlı kırsal kalkınma yaklaşımının içinde, ön koşul olarak öncelikle katılımcılığın sağlanması belirtilmektedir. Hızlı kırsal değerlendirme genel olarak değişik uzmanlık alanlarına sahip bir ekibin, kısa süreli kırsal ziyaretlerinin yerel bilgi ile birleştirilmesi ve çiftçilere tarımsal yeniliklerin en az zamanda benimsetilmesi olarak ifade edilebilir. Bu yaklaşımın ortaya çıkmasındaki en büyük etken, uzun süreli anket çalışmalarının maliyetinin yüksek olması ve uzun zaman alması ve sonuçlara çabuk ulaşamaması gösterilmektedir. Bununla birlikte, kırsal kalkınma projelerinde belirlenen amaçlara yönelik olarak gerçekleştirilen proje faaliyetlerine çiftçilerin de katılımı sağlanarak, yeniliklerin benimsenmesi sürecinin kısaltılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması hedeflenmiştir.

1970'lerdeki Entegre kırsal kalkınma projelerinin başarısız olduğu durumlar düşünülerek kısa zamanda en iyi sonuçların alınmasını hedefleyen Hızlı Kırsal Kalkınma yaklaşımına doğru bir geçiş yaşanmıştır. Geleneksel kırsal kalkınma yaklaşımı ile çabuk sonuçlar elde edilmesi, fakat buna karşılık maliyetinin kâra göre

yüksek olması ve geleneksel yaklaşımın tepeden aşağı bir yönetim anlayışı benimsemesi bu yöntemin olumsuz yönü olarak belirtilmekteydi. Bununla birlikte gerçek koşulları yansıtması özelliği olmasına rağmen, uzun zaman alan yaklaşımların da eleştirilmesi sonucunda, kısa zamanda maliyet-kar oranını makul seviyelere getirdiği ve yerel bilgiye önem verildiği ileri sürülen hızlı kırsal değerlendirme yaklaşımı geliştirilmiştir. (Makoto vd., 2001:29)

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KIRSAL ALAN YAPISI

2.1. Türkiye'de Kırsal Alanın Genel Yapısı

Ülkemizin kırsal alanının durumunu beş başlık altında toplayabiliriz:

- Kırsal Nüfus ve Yerleşim Alanları:

31 Aralık 2011 itibariyle ülkemizin nüfusu 74.724.296'dır. Bu nüfusun % 76,8'si (57.385.706) il ve ilçe merkezlerinde, % 23,2'ü (17.338.563) de bucak köy ve mezralarda yaşamaktadır.

Diğer taraftan Türkiye yüz ölçümünün % 27,2'sini oluşturan 21.390.000 milyon hektarlık kamu orman alanı oluşturmakta ve ormanlık alanlarda bulunan 20.726 orman köyünde 5.683.000 milyon köylümüz yaşamaktadır.

2010 nüfus sayımına göre ülkemizde okuryazar oranı % 93,95 olup cinsiyete dağılımı ise: erkeklerin % 97,79'u kadınların ise % 90,13'ü okuryazardır. Kırsal kesimde bu oran erkeklerde % 91'e kadınlarda % 73'e düşmektedir (www.tuik.gov.tr).

- Kırsal Yerleşim

Türkiye'de kırsal alanlarda yaşanan önemli sorunlardan birisi de kırsal yerleşimlerin sayısının çok ve dağınık olmasıdır.

Ülkemizde yaklaşık 50 milyon insanın yaşadığı 2950 belediye (1977'si belde belediyesi) ve yaklaşık 17 milyon insanın yaşadığı 34.402 köy ve köylere bağlı 42.098 köy altı yerleşim (mezra, kom vb.) birimi olmak üzere toplam 76.500 yerleşim birimi bulunmaktadır (www.tuik.gov.tr).

- Alt yapı

Türkiye’de köylerde ve bağlı yerleşim yerlerinde toplam 302398 km köy yolu bulunmakta, bu yolların % 42,6’sı asfalt, % 45.5’i stabilize kaplama, % 9,8’si tesviye yoldur (www.tuik.gov.tr).

- Örgütlenme

Kırsal alanlarda görev üstlenen önemli kurumlar, il, ilçe, belediye ve köy muhtarlıkları gibi mülki, yerel idareler ile kırsal alanda üretici ve ürün pazarlamasına yönelik olarak var olan ve olması gereken örgütler: kooperatifler, ticaret odaları, birlikler, şirketler, vakıflar ve derneklerdir.

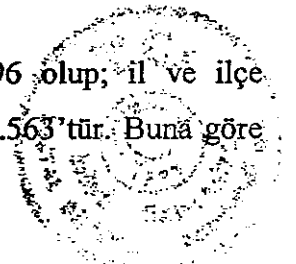
- Mülkiyet Durumu

Türkiye genelinde toprak dağılımında dengesizlikler görülmektedir. 50 dekardan küçük tarım işletmelerinin Türkiye genelindeki payı % 64,8 iken bunların işlediği arazi miktarı % 21,3’tür. Buna karşılık 500 dekardan daha büyü arazi sahibi olan tarım işletmelerinin oranı % 0,7 iken bunları işlediği arazi miktarı % 11,4’tür. Doğal olarak böyle bir dağılım, tarımsal ve kırsal kalkınma çalışmalarında öncelikli sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkemizdeki toplam tarım işletme sayısı 3.021.190 adet ve toplam tarım arazisi ise 184.329.484 dekadır. (tarimsurasi.tarim.gov.tr)

2.2. Kırsal Nüfus Ve Nicel Değişimler

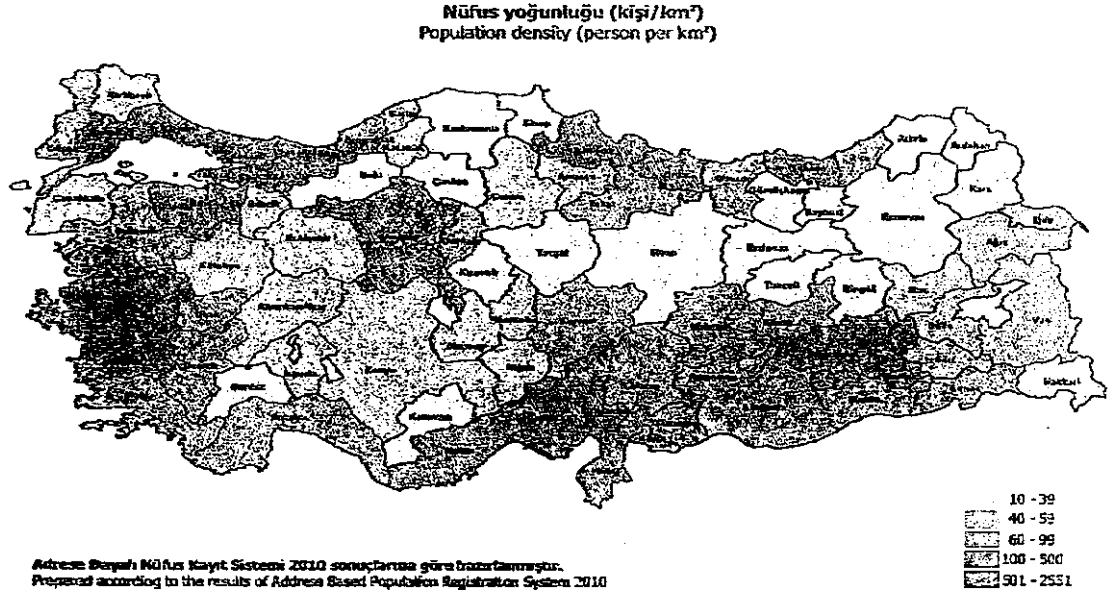
Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal nüfus toplam nüfusun yaklaşık 3/4’ü iken, zaman içerisinde tarımda makineleşmeye geçiş, ekonomik yapıdaki değişiklikler ve özellikle 1960’lı yıllardan bu yana kırsal alanlardan kentlere yoğun bir göç yaşanması nedeniyle ülke nüfusu sürekli artmasına karşın, kırsal alanlarda yaşayan nüfusta oransal bir azalış yaşanmıştır

31 Aralık 2011 itibariyle ülkemizin nüfusu 74.724.296 olup; il ve ilçe merkezlerinin nüfusu 57.385.706 ve köylerin nüfusu ise 17.338.563’tür. Buna göre

toplam nüfusun yaklaşık yüzde 23'ü köylerde yaşamaktadır. Şekil 1'de km^2 'ye düşen kişi sayısına göre illere göre Türkiye'nin nüfus yoğunluğu gösterilmiştir.

Şekil 1: Türkiye'nin Nüfus Yoğunluğu

Kaynak: TÜİK

Köy nüfusunun demografik yapısı incelendiğinde: kadın-erkek dağılımı 1990-2008 döneminde dengelenmiştir. 1990 yılında her 100 kadın başına köylerde 96 erkek bulunurken, bu değer 2008 yılında hemen hemen eşitlenmiştir. Bu durum, bireysel olarak yapılan kırdan kente göçlerin azaldığını göstermektedir.

Tablo-1: Türkiye'de Yıllara Göre Şehir ve Köy Nüfusunun Gelişim Seyri

Yıl	Toplam			Şehir Nüfusu			Köy Nüfusu			Şehir Nüfusu %			Köy Nüfusu %		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1927	13.648.270	6.563.879	7.084.391	3.305.879	1.710.482	1.595.397	10.342.391	4.853.397	5.488.994	24.22	26.06	22.52	75.78	73.94	77.48
1935	16.158.018	7.936.770	8.221.248	3.802.642	1.969.968	1.832.674	12.355.376	5.966.802	6.388.574	23.53	24.02	22.29	76.47	75.18	77.71
1940	17.820.950	8.890.912	8.922.038	4.346.249	2.332.558	2.013.691	13.474.701	6.566.354	6.908.347	24.39	26.21	22.57	75.61	73.79	77.43
1945	18.790.174	9.446.580	9.343.594	4.687.102	2.503.342	2.183.760	14.103.072	6.943.238	7.159.834	24.94	26.50	23.37	75.06	73.50	76.63
1950(1)	20.947.188	10.572.557	10.374.631	5.244.337	2.817.318	2.427.019	15.702.851	7.755.236	7.947.612	25.08	26.65	23.39	74.96	73.35	76.61
1955	24.064.763	12.233.421	11.831.342	6.927.343	3.743.059	3.184.284	17.137.420	8.490.362	8.647.058	28.79	30.60	26.91	71.21	69.40	73.09
1960	27.754.820	14.1163.888	13.590.932	8.859.731	4.771.433	4.088.298	18.895.089	9.392.455	9.502.634	31.92	33.69	30.08	68.08	66.31	69.52
1965	31.391.421	15.996.964	15.394.457	10.805.817	5.763.813	5.022.004	20.585.604	10.231.151	10.372.453	34.42	36.16	32.62	65.85	63.84	67.38
1970	35.605.176	18.006.986	17.598.190	13.691.101	7.312.714	6.376.387	21.914.075	10.694.272	11.219.803	38.45	40.61	36.24	61.55	59.39	63.78
1975	40.347.719	20.744.730	19.602.989	16.869.068	9.004.842	7.864.226	23.478.651	11.736.888	11.738.763	41.81	43.41	40.12	58.19	56.59	59.88
1980	44.736.957	22.695.362	22.041.595	19.645.007	10.272.130	9.372.877	25.091.950	12.423.232	12.668.718	43.91	45.26	42.52	56.09	54.74	57.43
1985	50.664.458	26.671.975	24.992.483	26.865.757	14.010.682	12.855.095	23.798.701	11.661.313	12.137.388	53.03	54.58	51.44	46.97	45.42	48.56
1990	58.473.035	28.607.047	27.865.988	33.326.851	17.247.553	16.076.798	23.146.684	11.359.494	11.787.190	59.01	60.29	57.70	40.99	39.71	42.30
2000	67.803.927	34.348.735	33.457.192	44.006.274	22.427.603	21.578.671	23.797.653	11.919.132	11.878.571	64.90	65.30	64.50	64.50	34.70	35.50

Kaynak: TÜİK

Tablo 1’de görüldüğü gibi, kırsal nüfus 1927 yılından bu yana mutlak olarak bir artma gösterse de oransal olarak azaldığı görülmektedir. Kırsal nüfusun oransal azalma göstererek şehir nüfusunun artmasının köyden kente göçün gerçekleşmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 1’de 1927 yılında kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı %75 iken 2000 yılı nüfus sayımına göre ise kırsal alanda yaşayan nüfusun toplam nüfusun %35’ini oluşturduğu görülmektedir. Tablo1’deki veriler ışığında Türkiye kırsalından kente olan göç akımının 1950’li yıllarda başladığı, 1980 yılından sonra ise bu akımın hızlandığı söylenebilir. Kent-kır arasındaki gelişmişlik farklılıkları giderek arttığından göç sorunu devam etmektedir.

2.3. Kırsal Yerleşimler

Türkiye’de kırsal yerleşmelerin genel özellikleri mekanların dağınık olması sayısal çokluğun var olması ve nüfus yoğunluğunun düşük olmasıdır. Planlı dönemin başından beri bu sorunlar kırsal kalkınmanın önündeki en büyük engeller olarak görülmektedir. Bu sorunun çözümü için, kırsal kalkınmanın bir yerleştirme politikası çerçevesinde ele alınması gündeme taşınmıştır. Dağınık yerleşmelerin varlığı toplumsal ilişkileri azalttığı, topluluk dışı kesimlerle ve pazarla bağlantıları zorlaştırdığı vurgulanarak yerleşme yapısına müdahaleler öngören çeşitli politika araçları geliştirilmiştir. Kırsal yerleşmelerin ölçek sorunları karşısında, farklı dönemlerde geliştirilen bu araçların en önemlileri “merkez köy” ve “köykent” uygulamaları olmuştur.

1982 yılında yayımlanan “Türkiye’de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi” çalışmasının sonuçları dikkate alınarak, 1983 yılında 83/7493 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye genelinde 4.319 adet “merkez köy” belirlenmiştir. 1997 yılında 97/9236 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla önceki liste iptal edilmiş ve 4.138 yerleşimi kapsayan yeni liste “merkezi yerleşim yerleri” adıyla yayımlanmıştır. Kırsal kalkınmanın bir plana göre gerçekleşmesini öngören bu kararlar, ülkenin mali kaynaklarıyla kırsal alandaki bütün yerleşim birimlerine götürülmesi mümkün

olmayan birtakım yatırım ve hizmetlerin merkezi yerleşimlere yoğunlaştırılmasını esas almıştır.

Kararların temel amacı *“kırsal alana yönelik hizmetlerin, icracı kuruluşlarca belli öncelikli yerleşim merkezleri aracılığıyla çevre yerleşimlere zamanında ve eksiksiz olarak ulaştırılmasında ve götürülmesinde birliğin sağlanması”* şeklinde ifade edilmiştir.

Son yıllarda mahallî idare ve birlikleri hakkındaki yayımlanan kanunlar sonucunda, köy ve köy alt birimlerinin birleşerek belediye kurabilmesi, meskun mahalın en yakın belediyeye uzaklığının beş kilometrenin altına düşen köylerin ilgili konusu belediyeye katılabilmesi, nüfusu iki binden düşük belde belediyelerinin kapatılması, belediye kurulması için gerekli asgari nüfusun beş bine çıkarılması, yeni ilçeler kurulması, büyükşehir belediyesi mücavir alanlarının genişlemesi gibi sebeplerle kırsal alanda “merkez olma” özelliği gösteren yerleşimlerin niteliği geçmiş dönemlere kıyasla ölçek değiştirmiştir.

Kırsal nüfusun da azalmasıyla, merkez olma niteliği köylerden belde ve ilçelere kaymıştır. Belde ve ilçe belediyeleri kırsal alanda, civarlarındaki yerleşimler için merkez durumundadır. Bu yerleşimler arasına, nüfus büyüklüğü nispeten büyük köyler alınsa bile, ortalama köy nüfusu büyüklüklerinin düşmesi nedeniyle bu nitelikteki köy sayısı oldukça düşmüştür. Eğilimle uyumlu olarak, 9. Kalkınma Planının 679’uncu maddesi *“kırsal kesimde kalkınmanın hızlandırılmasında ilçe merkezleri ve belde belediyeleri ile diğer gelişme ve çevresine hizmet sunma kapasitesi bulunan merkezi yerleşim birimlerine öncelik verilmek suretiyle kaynakların etkin kullanımı sağlanacak ve uygulama ülke geneline yaygınlaştırılacaktır”* şeklinde ifade edilmiştir.

2007 yılı ADNKS verilerine göre, 34.171 adet köy ve 2.263 adet belde belediyesi bulunmaktadır. 267 köyde nüfus bulunmamaktadır. Kırsal kalkınma uygulamaları açısından odak yerleşimler olan söz konusu yerleşimler arasına, nüfusu 20 binden düşük ilçe merkezlerinin de eklenmesi gerekmektedir. 2007 ADNKS sonuçlarına göre 601 adet ilçe merkezinin nüfusu 20 binden düşüktür. Ülkemizde

kırsal kalkınma uygulamaları açısından dikkate alınması gereken diğer bir yerleşim türü ise, köy bağılı (köy altı) yerleşimlerdir. İçişleri Bakanlığı tarafından tescil edilen bu tür yerleşimlerin sayısı 2008 yılında 47.088 olarak gerçekleşmiştir. İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan 2004/126 nolu genelge gereğince bağılı tescillerinin yapılabilmesi için asgari 10 hane ve 50 nüfusun bulunması ile bağılı olunan köye en fazla 2 kilometre uzaklıkta olunması gerekmektedir (www.tarim.gov.tr)

2.4. Kırsal Kesimde Sosyo-Ekonomik Durum

1980'li yıllarla birlikte Türkiye'deki sosyal, ekonomik ve kültürel değişim sürecinde kırsal topluluklarda da değişimler meydana gelmiştir. Kırsal kesimdeki geleneksel geniş aileler parçalanmaya başlamış kentlerdeki gibi çekirdek aile yapısına dönüşüm başlamıştır. Doğurganlığın da azalmasıyla ortalama hane halkı sayısı azalmıştır. Tarımda kullanılan alet, ekipman vb. girdilerin fiyatlarının artması ve miras yoluyla arazilerin küçülmesi ve işgücünde meydana gelen azalma tek başına tarımsal faaliyetin maddi anlamda zorlaşmasına sebep olmuş, tüm bu faktörler kente göçü cazip kılmıştır. Verimli ve yeterli tarım arazisi olmayan işletmelerdeki üretken erkek nüfus düşük ücretlerle tarım dışı sektörlerde çalışmaya başlamıştır. Bu yüzden ekonomik sebepler kırsal alandaki toplumsal değişimin koşullarını belirlemektedir. Ekonomik koşulların zorluğu ve kırsal alandan dışa açılma, beraberinde birçok sorunu da getirmekte ve topluluklar kültürel ve ekonomik açıdan yeni arayışlara sebep olmaktadır.

Kırsal alanlarda halen yaşanan ekonomik ve toplumsal dönüşüm, bölgeler itibarıyla farklı düzeylerde ve koşullarda gerçekleşmektedir. Bölgelerin sosyo-ekonomik yapıları ve dinamikleri de, dönüşüm niteliği üzerinde etkili olmaktadır. Kentsel nüfus hacmi geniş olan bölgelerin kırsal alanlarında pazar üretimi artmaktadır. Kentsel alanlara yakın olan kırsal yerleşimlerde kültürel, sosyal ve ekonomik alanlarda hızlı yapısal değişimler söz konusudur. Kentsel nüfusun içerisinde, kırsal alanlardan alınan yoğun göç nedeniyle kır kökenli nüfusun payı artmıştır. Bu nüfus, ekonomik ve sosyal nedenlerle kırsal yerleşimlerle olan bağlantılarını sürdürme eğilimindedir (www.tarim.gov.tr)

Köyler yalnızca ekonomik açıdan değil sosyal ve kültürel açılardan da farklılıklar gösterir. Türkiye’de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bilhassa kırsal kesimlerde toplumsal yapı diğer bölgelere göre farklılıklar arz eder. Bu bölgelerde yaşam biçimi ve değer yargıları aşiret, kabile yaşam biçiminin geleneksel değer yargılarına dayanır. Tarımda toprağın yapısı gelir üzerinde birincil etken olduğu için toplumsal açıdan değişik tabakaların oluşmasına da sebep olmaktadır.

Toplumsal tabaka ve sınıfların belirlenmesinde toprak, mülkiyet, gelir gibi ölçütler dikkate alınarak, değişik kümeler oluşturulabilir (Çağlar,1986:19-20):

- *Büyük Toprak Sahipleri:* Üretken emek harcamayan, tümü ile artık değerle yaşayan toprak sahibi toprak ağası ya da kapitalist çiftçilerdir. 500 dönümün üstündeki toprakları işleyen büyük toprak sahipleri, tarımsal gelirden daha büyük bir pay almakta ve yaşam standartları buna bağlı olarak daha yüksektir.
- *Varsıl Köylüler:* Bizzat üretken emek harcayan ve kendisinden sonra gelen sınıf ve katmanlardan artık değer elde eden bir gruptur. Ailesine yetebilecek ölçüde (100–500 dönüm) toprağı, yeterince tarım araçlarına sahip bulunan, zaman zaman ücretli işçi kullanan, bazen sermayeye dönüşebilecek küçük bir ürün artığı yaratabilen köylülerdir.
- *Küçük Köylüler:* Genellikle sahip oldukları toprakları kendi ilkel araçları ile işleyen, toprak kiraya vererek ya da toprak kiralayarak geçimini sağlayan köylülerdir.
- *Yoksul Köylüler:* Toprağı yetersiz olan ya da az sayıda hayvanı bulunan yoksul köylülerdir. Bu köylüler, genellikle toprağını doğrudan işlemeyen toprak ağlarının işletmelerinde kiracılık ya da ortakçılık yaparak geçimlerini sağlarlar.
- *Tarım İşçileri:* Toprağı olmayan, genellikle tarım işletmelerinde emeği ile geçinen köylülerdir. Bunların çok küçük miktarda toprağı bulunsa da, başkasının toprağında ücret karşılığı çalışmaktadırlar. 1960’lı yıllarda Türkiye’de köylü ailelerin aşağı yukarı % 80’i küçük üreticilerden oluşmaktaydı. Bu kümedeki aileler, feodal ilişkilerden çok, temel

gereksinimlerini karşılamak için, pazara açılmaktaydılar(Geray, 1974:52). Ancak 1990'lı yıllara gelindiği zaman söz konusu yapı, yavaş yavaş kimlik değişikliğine uğrayarak, pazar için mal üreten işletmeler haline dönüşmüştür. Kırsal alanda yaşanan bu değişim aile yapısını da etkilemiş ve büyük aileden küçük aileye doğru bir geçiş sürecine girmiştir. Günümüzde hane büyüklüğü 4.75 kişiden oluşurken, kırsal alanda bu sayı 5.39'a yükselmekte, kentsel alanda ise, 4.27'ye düşmektedir. Bu büyüklük bölgeler arasında da değişiklik göstermekte olup batıdan doğuya doğru gidildikçe hane büyüklüğü artmaktadır. (Doğanay, 1993:20)

2.5. Kırsal Alanda Temel Altyapı Ve Sosyo Ekonomik Hizmetler

Bugün Türkiye'de başlıca sorunlarından biri, kalkınmakta olan ülkelerdeki gibi, artan nüfusu beslemek, hatta bunun da ötesinde bu nüfusa iş bulmak ve böylece toplumun hayat düzeyini yükseltmektir. Ancak bunları yapabilmeyen ilk şartı ülkenin daha çok üretebilmesidir. Üretimin artırılabilmesi için, her şeyden önce üretimi olanaklı kılacak yapılara gereksinim bulunmaktadır. Altyapı olarak adlandırdığımız bu yapılar yapılmadan üretimin artırılması olanaksızdır. Gerek özel sermaye olsun, gerekse devlet olsun bir bölgeye yatırım yapmadan önce, söz konusu bölgenin, bu yatırımları karşılayabilecek gerekli altyapıya sahip olup olmadığını araştırmakla başlamaktadır. Bu nedenle, altyapı her şeyden önce ekonomik faaliyetlerin yürütülmesine uygun ortam hazırlamaktadır. (Kılıçbay, 1991:66)

Kırsal bölgelerde temel altyapılardan biri elektriktir. Günümüzde nerdeyse bütün köyler elektriğe kavuşturulmuştur. Elektrik konusunda sorun, köy altı ve dağınık yerleşim birimlerinde yaşanmaktadır. Yerleşim alanlarının çok geniş alana yayılması nedeni ile birim maliyet oldukça yükselmektedir. Kırsal alanlarda yaşayan insanlara sosyal hizmetlerin götürülebilmesi ve buralardaki ekonomik faaliyetlerin düzenli bir şekilde sürdürülebilmesi açısından son derece önemli bir altyapı ise ulaşımdır. Türkiye'de ulaşımın çok büyük bir sorun olduğu söylenememektedir. Günümüzde yolu olmayan köy bulunmamaktadır. (II. Tarım Şurası,2004)

Diğer bir altyapı ise içme suyudur. Kırsal alanlarda bulunan yerleşim yerlerinin yüzde 87'sinde yeterli ve sağlıklı içme suyu bulunmakta olup, bu yerleşimlerin yüzde 55'i şebekeli, yüzde 32'si ise çeşmeli içme suyuna sahiptir. (II. Tarım Şurası,2004)

Eğitim altyapısına bakıldığında, Türkiye eğitim sistemi içerisinde 2011-2012 öğretim yılı itibariyle ilk ve ortaöğretim kademesinde 46.427 adet okulda 880.371 öğretmen örgün ve yaygın öğretim kademelerinde yer almaktadır. Kırsal alanda eğitim genellikle ilköğretim kademesinde gerçekleştirilmekte olup, ortaöğretimin yaklaşık yüzde 93'ü kentsel alanda gerçekleştirilmektedir. (www.tuik.gov.tr) Kırsal yerleşimlerde eğitim, ilköğretim kademesinde yoğunlaşmakta olup, orta eğitimin yüzde 93'ü kentlerde gerçekleştirilmektedir. 2011-2012 dönemi itibarıyla, ilköğretim okullarının yaklaşık 22 000'i köylerde, 10 000'i ise kentlerde bulunmaktadır. Şehirlerdeki ilköğretim öğrenci sayısı 8 030 433 iken, köylerde ise bu sayı 2 643 502'dir. Toplam ilköğretim öğrencisinin %76'sı şehirlerde, % 24'dü de köylerde bulunmaktadır (sgb.meb.gov.tr). Kırsal alanlarda okulların bazılarında öğretmen veya diğer olanaklar yetersiz olduğu için birleştirilmiş sınıflarda eğitim öğretim devam etmektedir. Türkiye genelinde daha çok kırsal alandaki öğrencilere eğitim vermek amacıyla tesis edilen yatılı ilköğretim bölge okulları ve pansiyonlu ilköğretim okulları, daha çok eğitim hizmetlerinin etkin bir şekilde sağlanmasında sıkıntı çekilen Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile dağınık köy yerleşmelerinin yaygın olduğu Karadeniz bölgesi illerinde yoğunlaşmaktadır (Gülçubuk, 2006:71). Kırsal alanlarda eğitim daha çok ilköğretim kademesinde gerçekleşmektedir. Orta öğretimin hemen hemen tamamı şehirlerde gerçekleştirilmektedir. Hizmet yetersizliğinin sonucu olarak kent ve kırlarda yaşayanların eğitim açısından fırsat eşitsizliği kaçınılmaz olmaktadır. Diğer taraftan eğitimdeki imkânsızlıkların kente göçün önemli nedenlerinden biri olduğu söylenebilir.

Kır-kent arasında eğitimde ortaya çıkan bir diğer farklılık ise kız çocuklarının okula gönderilme oranının erkek çocuklara göre düşük olmasıdır. Kırsal alanlarda daha çok ataerkil aile yapısının baskın olması eğitimde de kendini göstermektedir.

Genel olarak erkek ve kız çocuklarının okula gitme oranının düşük olmasının nedeni olarak kırsal alanlarda tarımsal işgücü ihtiyacının fazla olması gösterilebilir. Çocuklar okula gönderilmek yerine, bazı kırsal alanlarda mevsimlik göçlerde aileleri ile birlikte tarım işçisi olarak çalıştırılmaktadır. Genel olarak kırsal alanları değerlendirdiğimizde eğitim oranının düşük olmasının sebeplerini: kamu hizmetinin yeterli oranda gerçekleştirilememesi, ekonomik güçlükler veya tarımda emek yoğun metotlar nedeniyle çocukların tarımda çalıştırılması ve kültürel açıdan kız ve erkek çocuklara farklı bakış açısı olarak sıralayabiliriz.

Sağlık alanında da kırsal kesimde coğrafi şartlar ve ekonomik geri kalmışlık belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. 2008 yılı verilerine göre Türkiye’de 1.350’si yataklı, 6.916’sı yataksız olmak üzere toplam 8.266 sağlık kuruluşu bulunmakta, kırsal kesimde sağlık ocakları aracılığı ile vatandaşlara sağlık hizmeti verilmeye çalışılmakta, büyük müdahaleler ise ancak il ve ilçe merkezlerinde yapılabilmektedir (sdb.meb.gov.tr). Sağlık hizmetlerinde de eğitimdekine benzer sorunların yaşandığını söylenebilir. Kırsal yerleşimlerin önemli bir kısmının temel altyapı hizmetlerinden yoksun olması ve gerekli sağlığa uygunluk koşullarını taşınamaması: birey, toplum ve çevre sağlığı üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Kırsal kesimdeki sağlık hizmetleri genellikle sağlık ocakları, sağlık evleri ve gezici sağlık ekipleri tarafından karşılanmakta olup, bu hizmet birimlerinde yoğun olarak personel ve donanım sorunu yaşanmaktadır. Sağlık Bakanlığı verilerine göre, Türkiye genelinde 2003 yılı itibariyle yaklaşık 6 000 sağlık ocağının % 60’ı kırsal kesimde yer almaktadır. Basta, koruyucu sağlık hizmetleri sunumu olmak, kırsal kesimde yerleşik bulunan sağlık kuruluşlarının güçlendirilmesi, temel halk sağlığı hizmetleri kalitesinin artırılması ve gezici sağlık hizmetlerinin kurumsallaştırılması kırsal alanda yaşam kalitesinin ve süresinin yükseltilmesinde oldukça önemlidir. (Gülçubuk, 2006:71)

Türkiye’de kırsal kesimin en önemli altyapı sorunlarından biri, plansız ve dağınık bir yerleşim yapısıdır. Yerleşim yerlerinin ancak % 1’i planlı olup, kırsal imar düzeni, kırsal alan planlaması konularında hazırlanan mevzuat uygulanamamaktadır. Kırsal alandaki bir diğer altyapı sorunu da kanalizasyon

eksikliğidir. Kesin bir veri olmamakla birlikte, Türkiye'deki köylerin ancak % 6'sında kanalizasyon bulunduğu tahmin edilmektedir. (II. Tarım Şurası,2004)

Tarımla uğraşanların sosyal güvenlik olanaklarından yararlananların sayısı oldukça azdır. Tarımla uğraşanlar genelde aile işletmesi oldukları için tarım işçileri aile bireylerinden oluşmaktadır. Bu durum diğer aile bireylerinin kendi adına ayrıca sosyal güvenlik kaydının yapılmamasına yol açmaktadır. Türkiye'de nüfusun fazlalığı, toprağın marjinal kullanım sınırına gelmiş olması, makineleşme ile işgücü fazlalığının açığa çıkması, tarımsal üretimin büyük ölçüde doğal koşullara bağımlılığı, tarımsal ürünlerde ve girdilerde fiyat dalgalanmaları, gelir düzeyinin düşük ve dağılımın dengesiz olması, az topraklı ve topraksız çiftçilerin fazlalığı ile geleneksel ilişkilerin varlığı gibi nedenler sağlıklı ve işleyen bir sosyal güvenlik sisteminin varlığını hem zorunlu kılmakta hem de sistemin oluşturulmasını güçleştirmektedir. Bu aynı zamanda, son yıllarda uluslararası kalkınma konularının öncelikleri arasında yer alan sürdürülebilir insani kalkınma açısından da bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. (Gülçubuk, 2006:72)

Kırsal alanların nüfus yoğunluğunun korunması, çiftlik içi ve dışı gelir getirici alternatif tedbirlerin oluşturulması ve bu kesimin hayat standartlarının yükseltilmesi ile olur. Hayat standartlarının yükseltilmesi ise planlaması iyi yapılmış alt yapı çalışmalarının hayata geçirilmesi ve temel sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanması ile mümkündür. Türkiye'deki kırsal yaşam alanları genellikle ekonomik ve sosyal açıdan az gelişmiş, alt yapı yetersizliği nedeniyle yatırım cazibesi olmayan bir yapı gösterir. Alt yapı sorununun çözümü, kırsal alanların tarımsal üretim ve diğer ticaret alanları hacmini ve dolayısıyla istihdam ve iş imkanlarını artıracak en önemli faktördür. Su ve enerji araçlarının temin edilmesi, kanalizasyon şebekelerinin oluşturulması ve modernizasyonu, iletişim ve ulaşım ağının geliştirilmesi sosyal ve ekonomik kalkınmanın vazgeçilmez unsurlarıdır. Kırsal alanlarının altyapı önceliklerinin yanı sıra, temel ihtiyaçların başında gelen diğer önemli unsur da, eğitim ve sağlık hizmetlerinin bu bölgelere ulaştırılmasıdır. (II. Tarım Şurası,2004)

2.6. Türkiye'nin Tarımsal Yapısı

Türkiye tarımı, 1980 sonrasında genel ekonomi içerisindeki oransal önemini kaybetmesine rağmen, 1990'lı yılların sonlarına doğru ülke ekonomisi içerisindeki konumunu rakamsal olarak korumaya devam etmiştir. 1980 sonrasında yapılan reformlara rağmen, tarım sektörünün ulusal ekonomi içerisindeki oransal önemi, gelişmiş ülkelerin halen oldukça üzerindedir.

Türkiye'de tarımsal yapıya bakacak olursak işletme başına düşen tarım arazisinin küçüklüğü ve çok parçalı oluşu, miras hukuku dolayısıyla parçalanmanın her geçen gün biraz daha artması, dolayısıyla tarım işletmeleri sayısının yüksekliği, işletmelerin ekonomik üretim için uygun boyutta bulunmaması göze çarpmaktadır. Arazilerin kabiliyet sınıfları dışında veya amaç dışı kullanımları, tekniğine uygun işleme ve gübrelemenin yapılamaması, makro düzeyde olsa bile bir tarımsal üretim planlamasının bulunmaması yanında alt yapı ve tarımsal yapı yetersizliklerinin varlığında önemli aksaklıklardandır. Hayvan varlıklarında genetik verim kapasitelerinin düşüklüğü, işletme başına düşen hayvan varlığının azlığı, hayvanların sağlıklarının yeterince korunamaması, bakım ve besleme hataları, ihtisaslaşmanın yokluğu hayvancılıkta başlıca problemlerdir. Üretimde girdi kullanımındaki yetersizlikler, mekanizasyon azlığı, üretim ve pazarlama organizasyonlarının kurulamaması oluşu, üreticilerin teşkilatlanamamaları, yatırımcı kuruluşlar arasındaki koordinasyon zayıflığı, dolayısıyla kaynak israfına neden olmaktadır. Tarımsal yayım ve eğitim hizmetlerinin etkin olmayışı, bilgilere ulaşmadaki güçlükler v.s. gibi bir takım hususlar kırsal alanlarda daha verimli bir tarımsal üretim yapılmasını engelleyen başlıca faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (TKB, 2002:12).

Tablo - 2: Türkiye’de Kırsal Yerleşim Alanlarına İlişkin Çeşitli Göstergeler

DEĞİŞKENLER	Yıl	Kaynak	Türkiye	Kent	Kır
Sosyal Göstergeler					
6+ Yaş Grubunda Okur Yazar Kadın Nüfus Oranı (%)	2000	DİE	80,6	84,9	72,6
Okul Bitirenlerin İçerisinde İlköğretim Mezunlarının Oranı (%)	2000	DİE	71,6	66,2	83,7
İlköğretim Okullarının Dağılımı (%)	2004	MEB	100,0	27,0	73,0
İlköğretimde Kız Öğrenci Oranı (%)	2004	MEB		47,2	46,7
İlköğretimde Bulunan Öğrencilerinin Mekansal Dağılımı (%)	2004	MEB	100,0	72,3	27,7
Ortaöğretimde Bulunan Öğrencilerin Mekansal Dağılımı (%)	2004	DPT	100,0	95,8	4,2
Gıda ve Gıda Dışı Fert Yoksulluk Oranı (%)	2003	DİE	28,1	22,3	37,1
Tarım Sektörü Göstergeleri					
İşletme Sayısı ⁵	2001	DİE	3 075 516		
İşletme Başına Ortalama Parsel Sayısı	2001	DİE	4,1		
Ortalama Parsel Büyüklüğü (da)	2001	DİE	14,9		
Yalnızca Bütisel Üretim Yapan İşletmeler (%)	2001	DİE	30,2		
Yalnızca Hayvancılık Yapan İşletmeler (%)	2001	DİE	2,4		
Nadas Bırakılan Tarım Alanı Oranı (%)	2003	DİE	19,2		
Her 100 İşletmeye Düşen Traktör Sayısı (adet)	2001	DİE	30		
Tarım Sektöründe 1987-2001 Döneminde Büyüme Hızı (%)	2004	DPT	0,8		
Tarım Ürünleri İhracatı (SITC 3) ¹⁰ (milyon dolar)	2003	DTM	5 257		
Tarım Ürünleri İthalatı (SITC 3) (milyon dolar)	2003	DTM	5 265		
Tarımsal Üretim Değerinin Alt Sektörlere Göre Dağılımı %	Bütisel Üretim		Hayvancılık	Ormancılık	Su Ürünleri
	68,0		25,8	2,7	3,5
İstihdam Göstergeleri					
İşgücüne Katılma Oranı (%)	2004	DİE	48,7	44,5	55,4
İstihdam (bin kişi)	2004	DİE	21 791	11 843	9 948
Erkek İstihdamı (%)	2004	DİE	73,5	80,4	65,4
Kadın İstihdamı (%)	2004	DİE	26,5	19,6	34,6
İşsizlik Oranı (%)	2004	DİE	10,3	13,6	5,9
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)	2004	DİE	14,7	14,3	16,1
Erkek	2004	DİE	13,5		
Kadın	2004	DİE	20,1		
İstihdamın Sektörel Dağılımı (%) (DİE, 2004)	Tarım			Sanayi	Hizmetler
	34,0			23,0	43,0
Kırsal İstihdamın Sektörel Dağılımı (%) (DİE, 2004)	Tarım		Sanayi	İnşaat	Hizmetler
	67,5		7,9	3,1	21,5

Kaynak: www.tepge.gov.tr

1980 yılında Türkiye kırsalında bulunan toplam hane halkının %90'ı tarımsal faaliyette bulunurken, aynı oran 1991 yılında %86'ya, 2001 yılında ise %71'e gerilemiştir. Toplam hane halkı sayısında her üç sayım sonucunda artış görülürken, tarımsal faaliyette bulunan hane halkı sayısında 1991'de, 1980'e göre %19,14 oranında artış görülmüş, ancak 2001'de 1991'e göre %9,62 oranında azalış kaydedilmiştir (DİE, 2001). Araştırma sonuçlarına göre, kırsal işgücünün %22,9'u imalat sanayi, ticaret, ulaştırma, inşaat, toplum hizmetleri gibi tarım dışı gelir getiren iktisadi faaliyet kollarında çalışmaktadır. (Teoman, 2001:41)

Türkiye'nin tarımsal ve kırsal yapısından kaynaklanan sorun ve kısıtlara bakacak olursak, tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğu 50 hektardan küçük işletmelerden oluşmaktadır. Buna karşılık tarımsal işletmelerin optimal verimlilikte çalışmaları için, belli bir toprak büyüklüğüne ihtiyaç duyulmaktadır. Küçük işletmelerin çok büyük bir bölümü üretimi, kendi tüketimini karşılamak için yapmakta, pazar için üretim yapamamakta ve buna bağlı olarak, sermaye birikimi de sağlanamamaktadır. Tarım kesiminin karşılaştığı temel sorunlardan bir diğeri ise kullanılan teknolojinin eskiliği ve yeni teknolojilerin yeterince ve etkin olarak kullanılmamasıdır. Bunun sonucu olarak, üretim istenildiği ölçüde artırılamamaktadır. Verimlilik ve üretim kalitesi düşük, tarımsal üretim, doğal koşulların belirsizliğine çok fazla açıktır. Bunun yanı sıra iyi eğitilmiş ve teknik bilgi sahibi emek gücünün bulunmaması, tarımda verimin düşmesine ve mahsulün çok önemli bir kısmının tarlada kalmasına yol açmaktadır. Üretim ve pazarlama örgütlenmelerindeki yetersizliğin yanı sıra, taşıma ve depolama sistemlerinin yeterince gelişmemiş olması, tarım sektörünün diğer önemli sorunları arasında yer almaktadır. (Bayraç, 2004:29)

Türk tarımının etkinliğini önleyen diğer bir faktör dış sorunlar ve kısıtlardır. Ülkelerin tarım sektörüne yaptıkları desteklemeler nedeniyle oluşan ürün fiyatları, serbest piyasa koşullarındaki fiyattan farklı olmaktadır. Bu durum dünya fiyatlarını ve dolayısıyla, uluslararası rekabeti etkilemektedir. Uluslararası ticarete yalnız fiyatlara müdahale değil, üretim ve ticaret miktarlarına da çeşitli kısıtlamalar (kotalar) söz konusu olmaktadır. (Turhan ve Akdağ, 2006:16-19)

Türkiye’de tarımsal politikaların yürütülmesinde başta Tarım ve Köyişleri Bakanlığı olmak üzere yaklaşık 20 kuruluş için hizmet tanımlaması yapılmıştır. Bu kurumlar arasında sağlıklı bir koordinasyonun olmamasının yanı sıra, Türkiye’de iç içe geçmiş ve politik tercihlere bağlı bir tarım politikası uygulanmaktadır.

Türkiye, 2001 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Tarım Reformu Uygulama Projesi kapsamında: tüm tarımsal fiyat desteklemeleri, girdi sübvansiyonlarını kaldırarak Doğrudan Gelir Desteği Sistemine geçmiştir. Türkiye’de AB ortak tarım politikasına uyum çerçevesinde, yeni bir tarım reformu oluşturulmuş ve bunun temelinde, tek başına uygulanan Doğrudan Gelir Desteği Sistemi yer almıştır. Buna karşılık AB ülkelerinin ortak tarım politikasında, Doğrudan Gelir Desteği Sistemi ödemelerine kısmen yer verilmekte ve bu ödemeler fiyat politikası, garanti eşikleri, üretim planlaması gibi diğer iktisat ve maliye politikası araçları ile birlikte uygulanmaktadır. (Göktürk, 2003:196)

2.7. Türkiye’de Tarımın Ekonomik Önemi

Türkiye’de yüksek tarım istihdamına rağmen, sektörün GSYİH içindeki payı tablo 3’de görüldüğü gibi giderek düşmesi, tarımsal işgücü üretkenliğinin ve sektörde yaratılan katma değerın düşük kaldığını göstermektedir. Fakat, küresel krizin etkilerine rağmen, tarım sektöründe yaratılan katma değer artışı, 2008 yılında yüzde 3,5 iken, sanayi ve hizmet sektörlerinde bu artış sırasıyla % 1,1 ve % 0,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo-3: Dönemler İtibariyle Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (Cari Fiyatlarla)

Sektörler	1980	1990	2000	2004	2008
Tarım	25,5	16,8	13,5	11,1	7,6
Sanayi	18,3	24,8	22,3	23,9	19,7
Hizmetler	56,2	58,4	64,1	65,0	72,7
Toplam	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK

Türkiye ekonomisindeki büyümenin, 2003-2007 döneminde yıllık ortalama %6,9 olduğu dikkate alınrsa, tarım sektörünün kriz yılındaki büyüme performansı anlamlı görünmektedir. Kırsal istihdamın yaklaşık üçte ikisini oluşturan tarım sektörünün, GSYİH içindeki payı dönemler itibarıyla azalma göstermesine rağmen, 2007-2008 döneminde tarım sektöründeki çalışan sayısı 4.867 binden 5.016 bine yükselmiştir. Tarımın üretimde ve istihdamda tampon sektör olma fonksiyonu devam etmektedir.

Ülkemizde gerek tarımsal destek miktarlarında gerekse tarıma yönelik kamu sabit sermaye yatırımlarındaki artış eğilimi devam etmektedir. Sektörün büyüme performansını etkileyen tarım sektörü kamu sabit sermaye yatırımları payı, 2008 yılında % 8,3 olarak gerçekleşmiş olup (cari fiyatlarla yaklaşık 3 milyar TL), tarım sektörü, ulaştırma, enerji ve eğitim sektörlerinden hemen sonra gelmektedir. Tarım sektöründeki canlanma eğiliminin dış ticaret rakamlarına da yansdığı görülmektedir.

Tablo-4: İhracatın Sektörel Dağılımı

Sektörler	2005 (Milyon dolar)	2005 (%)	2008 (Milyon dolar)	2008 (%)
Tarım ve Hayvancılık	3.330	4,5	3.930	3,0
Balıkçılık	140	0,19	240	0,2
Gıda ürünleri ve içecek	4.272	5,8	6.475	4,9
Toplam ihracat	73.476	100,0	131.966	100,0

Kaynak: TÜİK

İşlenmiş tarım ürünleri ihracatındaki Tablo 4’de görülen artış oranı olumlu gelişme olmasına karşın, ham nitelikteki tarımsal ürün ithalatında Tablo 5’de görülen artış önlem alınmasını gerektiren bir durumdur. Bu durumun ağırlıklı olarak ülkemizde arz açığı bulunan ürünlerin ithal edilmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo-5: İthalatın Sektörel Dağılımı

Sektörler	2005 (Milyon dolar)	2005 (%)	2008 (Milyon dolar)	2008 (%)
Tarım ve Hayvancılık	2.801	2,4	6.3	3,2
Balıkçılık	24.2	0,02	41,1	0,02
Gıda ürünleri ve içecek	2.114	1,8	3.763	1,9
Toplam ithalat	116.774	100,0	201.963	100,0

Kaynak: TÜİK

Tarım sektörünün GSHY içindeki payının seyri, sektörün yeniden yapılanma sürecindeki gelişmelere bağlıdır. Arazi parçalılığı, işletme ölçeklerinin küçük oluşu ve örgütlenme yetersizliği bu süreci etkileyebilecek derinlikteki yapısal sorunlardır.

2.8. Tarımsal Arazi Kullanımı Ve İşgücü

Türkiye tarımındaki en büyük sorunlardan biri de tarımsal işletme sayılarının fazla olmasıyla birlikte yeterli büyüklükte olmamalarıdır. Bu, verimliliği olumsuz olarak etkileyen en büyük sorundur. Tarımsal verimliliğin düşmesinden dolayı oluşan katma değer düşmekte ve üreticilerin elde ettiği gelir azalmaktadır. Tablo 6' da görüldüğü gibi ülkemizdeki işletmelerin yaklaşık % 95'i 200 dekarın altındadır ve yine 200 dekarın altında toprağa sahip işletmelerimizin sahip olduğu alan toplam işlenen alanın yaklaşık olarak % 65'ini oluşturmaktadır.

Tablo-6: İşletmelerin Dağılımı (2001) (%)

İşletme Büyüklüğü (da)	İşletme Sayısı	İşlenen Alan
1-19	33.3	5.3
20-49	31.5	16.0
50-99	18.5	20.7
100-199	10.9	23.9
200-499	5.1	22.8
500+	0.7	11.3
Toplam	100	100.0
Toplam Tarımsal İşletme sayısı (bin adet) – Toplam İşlenen Alan (bin hektar)	3.022	18.435

Kaynak: DİE

Ortalama işletme büyüklüğünün yeni üyelerle birlikte 15.8 hektar olduğu 25 üyeli AB ile karşılaştırıldığında, ülkemizdeki ortalama işletme büyüklüğü 5.9 hektar ile olması gerekenin çok altında bulunmaktadır. Ayrıca ülkemizdeki işletmelerin yaklaşık % 65'i Türkiye ortalaması olan 5.9 hektarın da altında toprağa sahiptir. Bu durum üretimde verimliliğin düşmesinin yanında, üretim faktörlerinin verimli kullanımını da engellemektedir. Burada bahsedilmesi gereken diğer bir faktör de, bu küçük işletmelerin büyük kısmının geçinlik üretim yapan ve sadece kendi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak kadar ürünü üretebilecek kapasiteye sahip olması ayrıca, gereğinden fazla sayıda insanı istihdam eden bir yapıda olmasıdır. Bu durumda sadece kendi yaşamını sürdürmek için o işi yapan ve ücretsiz olarak istihdam edilen büyük bir işgücü ortaya çıkmaktadır. Ücretsiz aile işçisi sayısının toplam tarımsal istihdama oranı, 2004 yılı itibariyle yaklaşık %51'dir ve tarım sektöründe istihdam edilen kadınların yaklaşık % 82'si ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. (TÜSİAD, 2005)

Tablo 7'de görüldüğü gibi, ülkemizdeki tarımsal istihdamın oranı ilk defa 2005 yılı itibariyle %30'un altına düşmüştür. Fakat bu oran bile tek başına yüksek bir rakamdır, ayrıca çalışanların büyük bölümü modern üretim tekniklerinden habersiz, geleneksel üretim tekniklerini kullanarak üretim yapmaktadırlar. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin eğitim durumu bunu net olarak ortaya koymaktadır. 2004 yılı DIE verilerine göre tarımda istihdam edilenlerin %18'i okur-yazar olmayan, %6.1'i sadece okur-yazar ve %65'i ise ilkökul mezunudur. (TÜSİAD, 2005)

Tablo-7: Tarımsal İstihdam (1000 kişi)

Yıllar	Toplam istihdam	Tarımsal istihdam	Toplam istihdamda tarımın payı (%)
1980	16.523	8.960	54.23
1985	17.547	8.837	50.36
1990	19.323	9.233	47.78
1995	20.394	9.538	46.77
2000	20.579	7.103	34.52
2001	20.367	7.217	35.43
2002	21.658	7.618	35.17
2003	21.147	7.165	33.88
2004	21.791	7.400	33.96
2005	22.046	6.493	29.45

Not:(1995 yılına kadar 12+yaş, 1995 yılından itibaren 15+yaş verilmiştir)

Kaynak: TKB, 2006

Sonuç olarak tarımsal istihdamın %90 gibi önemli bir kısmı üretimde yeni teknoloji kullanımı ve üretim tekniklerinin geliştirilmesi konusunda gerekli olan eğitim altyapısına sahip değildir. Dolayısıyla yapılan üretimin belli standartları yakalaması ve piyasanın gerektirdiği nitelikte olması için önemli çabalara ihtiyaç olduğu gibi fazla olan istihdamın bu şekliyle diğer sektörlere transferi, günümüz üretim ilişkileri ve artan işsizlik dikkate alındığında oldukça zor görünmektedir.

2.9. Tarımsal Üretim Yapısı

Türkiye’de üretilen tarımsal ürünlerin yaklaşık % 70 gibi büyük bir bölümü bitkisel ürünler, geriye kalan kısmı ise hayvansal ürünlerdir.

Tablo 8’de ülkemizde tarım alanlarının kullanımı verilmiştir. Çizelgede görüldüğü gibi tarım alanlarının % 68’i tarla alanı olarak kullanılırken, yaklaşık % 19 gibi önemli bir kısmı halen nadas alanıdır. Diğer yandan sebze-meyve bahçeleri ve bağ alanlarının toplamı %10’da kalmaktadır. Ekilen tarla alanlarının ise 2004 yılı itibarıyla % 58.69’u tahıllar, % 6.57’si baklagiller ve % 5.21’i endüstriyel bitkilerin üretiminde kullanılmaktadır. Geriye kalan alanların % 21’i nadas, % 5.53’ü yağlı

tohumlar üretiminde kullanılırken, yumrular ve yem bitkileri üretimi için yalnızca %2.96'sı kullanılmaktadır.

Tablo-8: Tarım Alanlarının Kullanımı

Arazi Kullanımı	2003		2004	
	1000 ha	%	1000 ha	%
Ekilen	17.563	67.48	18.104	68.09
Nadas	4.991	19.18	4.956	18.64
Sebze Bahçeleri	818	3.14	805	3.03
Bağlar	530	2.04	520	1.96
Meyve Ağaçları	1.500	5.76	1.558	5.86
Zeytin Ağaçları	625	2.40	644	2.42

Kaynak: TÜİK, 2005

Türkiye, özellikle bitkisel ürünlerde dünyanın sayılı üreticilerinden biridir. Tablo 9'daki listede dünya üretiminde ilk sırada olduğumuz incir, kayısı, fındık gibi ürünlerin ihracatında da ilk sıralarda bulunmaktayız. Dünya sıralamasında ilk 10'da bulunduğumuz ürünlere bakıldığında, emek yoğun üretim yapılan ürünlerde daha avantajlı durumda olduğumuz görülmektedir. Buğday ve arpa en geniş üretim alanına sahip ürünlerdir, özellikle Orta Anadolu'da sulama imkanlarının pek iyi olmadığı iklimlerde üretildiği için yağıştan önemli oranda etkilenmekte ve verimliliği buna paralel olarak azalmaktadır. Diğer yandan, meyve-sebze üretimi ülkenin iklim itibarıyla daha uygun olan ve sulama olanaklarının daha iyi olduğu Ege ve Akdeniz gibi bölgelerinde yetiştirildiği için verimlilik daha yüksektir. Ayrıca meyve-sebze üretimi yapan işletmeler, tarımsal bilgilere ve pazara ulaşma konusunda çok fazla sorunla karşılaşmadıkları için modern işletme niteliklerine daha uygundurlar.

Tablo-9: Türkiye’de Tarımsal Üretim Ve Dünya Sıralaması 2004 (1000 ton)

Tahıllar ve Sebzeler	Sıra	Miktar	Meyveler	Sıra	Miktar
Buğday	9	21.000	Antep Fıstığı	3	85
Arpa	7	9.000	Badem	8	38
Çavdar	9	277	Çay	6	131
Domates	3	8.000	Elma	6	2.300
Karpuz	2	4.000	Fındık	1	490
Mercimek	3	560	Greyfurt	9	130
Nohut	2	650	İncir	1	280
Patlıcan	3	970	Kayısı	1	440
Pamuk	7	925	Kiraz	1	255
Salatalık	2	1.750	Limon	10	535
Soğan	4	1.800	Üzüm	6	3.650
Şekerpancarı	5	13.965	Zeytin	4	1.800
Tütün	6	152	Hayvansal Ürünler		
Yeşil Biber	3	1.760	Koyun Eti	6	268
			Koyun Sütü	3	750

Kaynak: FAO (2006)’dan aktaran TÜSİAD, 2005.

Türkiye, birçok üründe üretim miktarı açısından dünyada iyi bir konumda olmakla beraber, verimlilikte Tablo 10’da da görüldüğü gibi genel olarak dünya ve AB ortalamasının da altındadır. Örneğin 2004 yılı FAO verilerine göre buğday veriminde dünya ortalaması 292 kg/da, şekerpancarında 4 521 kg/da, ayçiçeğinde 123 kg/da, mısırdaki 502 kg/da’dır. Hayvansal ürün veriminde ise yine aynı dönemde süt verimi 2 192 kg/bas, et verimi ise 197 kg/bas’tır.

Tablo-10: 2004 Yılı AB, Dünya ve Türkiye'de Tarımsal Verim (kg/da)

Tarımsal Ürünler	Türkiye	AB-15	AB-25	Dünya
Buğday	226	698	591	592
Arpa	250	504	477	269
Mısır	526	919	844	502
Şekerpancarı	4.287	9.090	9.100	4.521
Pamuk	146	660	629	198
Tütün	69	265	232	163
Ayçiçeği	164	170	186	123
Patates	2.682	3.900	3.020	1.741
Karkas (kg/baş)	180	279	270	197
Süt (kg/baş)	1.971	6.228	5.897	2.192

Kaynak: TKB, 2006; FAO, 2006.

Verimlilik rakamlarının gösterdiği gibi, bitkisel ve hayvansal ürünlerde genel olarak dünya ortalamasının altında bulunmaktayız. Bu rakamları AB ve diğer gelişmiş ülkelerle karşılaştırdığımız zaman farkın daha da fazla olduğunu görebiliriz.

Ülkemizin tarımsal üretiminde verimliliğin düşük olmasının nedenleri arasında bilinçsiz üretim, yetersiz altyapı ve sulama olanaklarının sınırlı olmasını sayabiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI

3.1 AB Ortak Tarım Politikaları

Avrupa Birliği'nde tarım sektörü politikalar ve üye ülke ekonomileri açısından önemli bir yere sahiptir. Roma Anlaşması ile farklı tarım sektörü yapılarına sahip ülkelerin aynı seviyeye getirilebilmeleri açısından bir ortak tarım projesinin belirlenmesi öngörülmüştür. Ortak Tarım Politikası (OTP), üye ülkelerin tarım piyasalarının düzenlenmesi ve tarımın gelişmesi için izlenen politikaların tümüdür. OTP üç temel ilkeye dayandırılmıştır:

i. Tek Pazar, topluluk düzeyinde tek bir tarımsal Pazar oluşturulması ve tüm tarım ürünlerinin bu pazarda serbestçe dolaşabilmesi birinci ilkedir.

ii. Topluluk Tercihi, bu ilkeye göre topluluk içerisinde yetiştirilen ürünlerin tercih edilmesi ve topluluk içi üreticilerin dışarıdaki ülkelere karşı korunması amaçlanmıştır. Bu ilkenin uygulanabilmesi için topluluk dışından ithal edilecek tarım ürünlerine gümrük vergileri getirilmiş ve topluluk ürünleri ithal ürünlere oranla daha ucuz bir hale gelmiştir.

iii. Mali Dayanışma, bu ilkeye göre OTP'nin finansmanının topluluğun ortak bütçesinden karşılanması ve tüm üye ülkelerin bu bütçeye katılımı öngörülmüştür. Bu temel prensibi gerçekleştirmek üzere üye ülkeler Nisan 1962'de FEOGA'yı (Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu) kurmuşlardır (Karluk, 1995:121-123).

AB'nin finansman katkısı tedbire ve bölgeye göre değişmektedir. 2000-2006 yılları için AB bütçesinde kırsal kalkınmaya yaklaşık 68 milyar Euro ayrılmıştır (FEOGA Garanti- 40 milyar Euro: FEOGA Yönlendirme-28 milyar Euro). FEOGA Garanti Bölümü'nden finanse edilen kırsal kalkınma desteklerinin ülkelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tablo-11: FEOGA Garanti Bölümü Kırsal Kalkınma Desteklerinin Dağılımı

AB-15 2004-2006			AB-10 2004-2006		
Ülke	Milyon EUR	Pay (%)	Ülke	Milyon EUR	Pay (%)
Almanya	5308,6	16,1	Çek Cum.	542,9	9,4
Avusturya	3207,9	9,7	Estonya	150,5	2,6
Belçika	379,2	1,2	G.Kıbrıs	74,9	1,3
Danimarka	348,9	1,1	Letonya	328,1	5,7
Finlandiya	2199,3	6,7	Litvanya	489,5	8,5
Fransa	5763,6	17,5	Macaristan	602,5	10,5
Hollanda	417,1	1,3	Malta	26,8	0,5
İngiltere	1167,9	3,5	Polonya	2867,0	49,8
İrlanda	2388,9	7,3	Slovakya	397,2	6,9
İspanya	3480,9	10,6	Slovenya	281,6	4,9
İsveç	1130,0	3,4			
İtalya	4512,3	13,7			
Lüksemburg	91,0	0,3			
Portekiz	1516,7	4,6			
Yunanistan	993,5	3,0			
TOPLAM	32.905,9	100,0	Toplam	5761,0	100,0

Kaynak: TKB, 2006

AB'de kırsal kalkınma politikaları ile şu amaçlara ulaşılmak istenmektedir:

- Tarım ve orman sektörünün güçlendirilmesi,
- Kırsal alanların rekabet gücünün artırılması,
- Çevrenin ve kırsal mirasın korunması.

Yukarıda sıralanan üç alanda kırsal kalkınma politikalarının hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak üye ülkeler aşağıdaki tedbirler arasında kendi kırsal alanlarındaki ihtiyaçlara en iyi cevap verecek olanlarını seçerek (tüm üye devletlerin çevresel-tarım önlemlerini programlarına dahil etmeleri zorunludur: ancak, söz konusu tedbirlerin uygulanması çiftçilerin tercihine bırakılmıştır) ulusal programlarını oluşturmuşlardır. Bu programlar aşağıdaki gibidir:

- Tarım sektöründe çalışanların gelirleri ile yaşam, çalışma ve üretim koşullarının iyileştirilmesi amacıyla tarımsal işletmelere yönelik yatırımların desteklenmesi,
- Tesis kurma yardımı ile genç çiftçilerin (40 yaş altı) desteklenmesi,
- Çiftçiler, tarım ve ormancılık faaliyetlerinde çalışan diğer kişilere yönelik mesleki eğilimin desteklenmesi,
- Erken emekliliğin (55 yaş ve üstü) desteklenmesi,
- Az gelişmiş ve çevresel kısıtlamalara sahip bölgelerin desteklenmesi,
- Çevrenin ve kırsal alanların korunması amacıyla tasarlanmış tarımsal üretim yöntemlerinin (çevresel-tarım) desteklenmesi,
- Tarım ürünlerinin rekabet gücü ve katma değerinin artırılması amacıyla bu ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasının iyileştirilmesinin desteklenmesi,
- Ormanların ekonomik, ekolojik ve sosyal değerinin artırılmasının desteklenmesi,
- Topluluğun tüm kırsal alanlarının uyum sağlaması ve geliştirilmesi amacıyla tarımsal faaliyetler ile kırsal faaliyetlere yönelik diğer tedbirler (TKB, 2006:32).

3.1.1. AB Bölgesel Kırsal Kalkınma Politikasının Tarihsel Gelişim Süreci

Avrupa Birliği bölgesel ve kırsal kalkınma ile ilgili belirlediği ciddi politikalarının gelişimine bakıldığında, 1957 yılında kurucu ülkelerin, Roma Anlaşmasını imzalayarak, ekonomik birliği sağlamlaştırmak ve çok yönlü ekonomik kalkınma çerçevesinde çeşitli bölgeler arası farklılıkları gidermeyi ayrıca, gelişmemiş bölgeleri kalkındırmayı, ilk kez bu dönemde kabul ettikleri görülmektedir. Bu alanlar içerisinde sınır bölgelerinin geleneksel bazı dezavantajlarının bulunmasıyla ilgili olarak, örneğin; uluslararası ticaret

sınırlamalarının ve askeri istilalara en açık konumda yer almaları gibi olumsuzlukların Avrupa'nın dış ülkelere uzanan bölgelerdeki durumun iyileştirilmesine yönelik çalışmaların, daha kapsamlı planlanmasına neden olduğu görülmektedir. (Anderson ve Dowd, 1999:593-604)

1958 yılında, bölgesel kalkınmayla ilgili öncelikli olarak tarımsal kalkınma konusu üzerinde durulmuş ve FEOGA ile Avrupa Sosyal Fonu bu tarihte kurulmuştur. Bu süreçte yapılan çalışmalar sonucunda 1975 yılında, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) kurulmuştur. 1989-93 Döneminde, Avrupa Konseyi Brüksel'deki toplantısında dayanışma Fonuna 68 Milyar ECU aktararak aktifleştirilmesini kabul etmiştir. Avrupa Birliği Kurucu Anlaşmalarının onayı (1992, Maastricht) ve 1993 yılında yürürlüğe girmesiyle beraber tek pazar, parasal ve ekonomik birliktelik ile uyum fonu araçlarıyla, çevre, ulaşım, kalkınma konularındaki projelerin desteklenmesi kabul edilmiştir. Edinburgh Avrupa Konseyi Toplantısında (Aralık 1993) yaklaşık 200 Milyar ECU yani, Birlik Bütçesinin üçte birinin, yapısal fonlar ve balıkçılıkla ilgili finansal araçların yönlendirilmesi için ayrılması, 1994-1998 sürecinde gerçekleştirilmiştir.

Mart 1999'da Berlin'de yapılan Avrupa Konseyi toplantısında yeni reform düzenlemeleri ve yapısal fonun uyum fonunu da desteklemesi kararları alınmıştır. Bu fonların 2000 ve 2006 arasında her yıl 30 milyar Euro, yedi yıl sonunda 210 milyar Euro mali güce sahip olması sağlanmıştır. ISPA (Üyelik Öncesi Yapısal Politika Aracı) ile SAPARD ve PHARE (Polonya ve Macaristan Ekonomilerini Yapılandırmak için Yardım) programının tamamlayıcıları olarak, yedi yıllık süreçte ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınma konularında Merkezi ve Doğu Avrupa'daki aday ülkelere mali açıdan destek olunması için kullanıma açılmıştır.

Lizbon'daki Avrupa Konseyi Toplantısı kararlarında (Mart 2000) ise, birliğin stratejik olarak istihdam üzerine yoğunlaşması ve bu çerçevede 2010 yılına kadar dünyada bilgi ve bilişim temelli bir ekonomiyle en iyi şekilde rekabet edebilir konuma ulaştırılması amaçlanmıştır. Haziran 2001'deki Gothenburg Konsey toplantısında bu stratejinin içine sürdürülebilir kalkınma bağlantısı da konulmuştur. Kopenhag Avrupa Konseyinde (Aralık 2002) Birliğe 10 yeni ülkenin üyeliği

sağlamlaştırılmıştır. Yeni üye olacak ülkelerde Bölgesel Kalkınma amaçlı bilgi toplama süreci de böylelikle hız kazanmıştır. 18 Şubat 2004 tarihinde, Avrupa Komisyonu, yeni üyeler için uyum reformlarını açıklamıştır. Buna göre *uyum için yeni ortaklık çerçevesinde*, yakınlaşma, rekabet edebilirlik ve işbirliği konularında 1 Mayıs 2004'te tam üye olan G. Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Latviya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ile Slovenya yeni kalkınma stratejilerine dahil olmuşlardır. (EU, 2004:1-5)

3.1.2. AB Politik Amaçları Dahilide Kırsal Gelişimin Temel Felsefesi

AB'nin 1993 yılından itibaren kazanmış olduğu yeni siyasi ve sosyo-ekonomik nitelikleri itibariyle, Bölgesel Politikaların ortak amacı kısaca; *Avrupa vatandaşlarının gereksinimleri ve çevre ile ilgili şartların dikkate alınarak kırsal kesimin gelişimini teşvik etmek* biçiminde nitelendirilmektedir. Bu amaç doğrultusunda üye ülkelerden AB ortak bütçesine transferler yapılarak, gelişmemiş bölgelerin kalkınmasına yardımcı olunmaktadır. Ancak, çoğunlukla kırsal alanlarda yaşayan çiftçilerin finansman sorunu ve tarımsal sigortayla ilgili yapılanma süreci halen geliştirilmeye açık bir konudur. (Anderson, 2003:168)

Bu bağlamda, bölgesel ve kırsal kalkınmanın bazı başlıklar altında temel felsefesi olarak. (Gülçubuk, 2005:32-34) :

- Ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutları bulunan bir süreç olduğu,
- Doğal çevrenin korunduğu bir uygulamanın gerçekleştiği,
- Eşitlik ve adalet ilkeleri ile geliştirilmiş kırsal yaşam düzeyinin sağlanılmasını,
- Kırsal halkın, ülke gelişmişliğinden ve refahından yerinde kalarak, nitelikli bir pay alabilmesini,
- Kırsal emeğin üretken olduğu ve haklarını aldığı bir istihdam biçimini,

- Kırsal alanda yaşayanların kredi ve tarımsal yayım hizmetlerinden en uygun biçimde yararlanabildiği bir çalışma disiplini,
- Kırsal alanda yoksulluğun ve kötü beslenmenin yok edilmesini,
- Doğal kaynakların sorumluca ve bilinçli kullanıldığı bir faaliyeti tanımladığını,
- Kırsal yaşamın modernizasyonun gerçekleştirilmesi gereğini,
- Kent/kır ayrımının azaltılmasını,
- Kadın, çocuk, topraksız üretici vb. boyutunun da dikkate alındığı bir süreci ifade ettiğini,
- Kır toplumunun kendine güven duygusunun geliştirilmesini,
- Sanayileşme, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, barınma, ulaşım, çevre ve istihdam alanlarında da gelişmeyi sağlayacak bir hareket olduğunu, belirtmek gerekmektedir.

2003 yılında yapılan yeni düzenlemelerle birlikte, tarımda hayvan sağlığıyla ilgili yeni kalite koşullarının yanı sıra, üretici çiftçilerin Birlik standartlarına uygun biçimde yaşam koşullarının iyileştirilmesine daha fazla önem verilemeye başlanmıştır. Avrupa Bakanlar Konseyi Eylül 2005 tarihinde, 2007-2013 sürecini kapsayan yeni bir kırsal kalkınma yönetmeliğini kabul etmiştir. Böylelikle, Kırsal Kalkınma Programlarının, tek bir çatı altında: fonlama, yönetim ve kontrol mekanizmalarının birleştirilmesi sağlanmıştır. Yeni oluşturulan politikalar kapsamında kırsal konularla ilgili aşağıdaki üç temel yaklaşım ön plana çıkmıştır:

1. Tarım ve ormancılıkta rekabet edebilme koşullarının geliştirilmesi,
2. Kırsal alanların ve çevrenin korunarak geliştirilmesi,
3. Kırsal alanlarda yaşam kalitesinin yükseltilmesi, ekonomik faaliyet çeşitliliğinin teşvik edilmesi.

Avrupa Birliği'ne üye ÷lkelerin taşra teşkilatlarında b÷lgesel ve kırsal kalkınma programları bilimsel metotlarla ve eşitlik ilkesine uygun bir şekilde uygulanmaktadır. Bu şekilde topluluk içerisinde; sosyal sorumluluk ilkesine uygun hareket eden kurum ve kuruluşlar desteklenmekte ve çiftçilerin gelirlerini arttırmaya y÷nelik markalaşma, planlı üretim gibi y÷ntemler yaygınlaştırılmaktadır. Projelerin, b÷lgesel olsun kırsal olsun özendirilmesi, üreticilerin etkin ve organize bir şekilde bu desteklerden faydalanması Avrupa Birliği'nin destekleme politikalarının ana hedefi olmaktadır.

3.1.3. Avrupa Birliği'nde Kırsal Kalkınma Politikaları

AB'de kırsal kalkınma politikalarının esasını iki temel politika oluşturmaktadır: Bunlardan biri Roma Antlaşması, diğerisi ise 1970'lerin ortalarında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ile oluşturulan AB'nin Bölgesel Politikasıdır. Bu iki temel politika, kırsal alanları belirli bir ekonomik düzeye getirmek için stratejiler içermektedir. Kırsal kalkınma programlarının finansmanını üç fon oluşturmuştur. Bunlar: Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu (ERDF), Avrupa Yapısal Fonu (ESF) ve Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu (EAGGF)'dir. Bu üç fonun tarımsal ve kırsal kalkınmanın sağlanması için belirlediği amaçlar şunlardır:

EAGGF'nin Yön verme Bölümü ve Kırsal Kalkınma Kapsamında Amaçları:

- a) Tarım ve orman ürünlerinin gelişimine bağlı olarak kırsal altyapının geliştirilmesi,
- b) Köylerin yenilenmesi ve kalkınması, kırsal dokunun bozulmasının engellenmesi ve iyileştirilmesi,
- c) Kişisel veya mera gibi kolektif arazi parçalarının geliştirilmesi,
- d) Drenaj sistemlerinin düzenlenmesi,
- e) Turistik el sanatları yatırımlarının teşvik edilmesi, kırsal turizmin geliştirilmesi,

f) Doğal koşullar nedeniyle zarar görmüş tarım ve orman ürünlerinin uygun koruma önlemleriyle korunması,

g) Çevrenin korunması ve kırsal yerleşimlerin altyapı sistemlerinin bakımının sağlanması,

h) Tarım ve orman ürünlerinin verimliliğini arttırmak ve kalitesini yükseltmek için araştırma-geliştirme ve bilgi sistemlerinin teknolojiye uygun bir şekilde kırsal kesime ulaştırılması.

Tablo 12, EAGGF'nin yön verme bölümünden kırsal kesime ayrılan 1994-99 yıllarını kapsayan dönemdeki kaynak miktarını göstermektedir.

Tablo-12: EAGGF'den Kırsal Kesime Ayrılan Paylar

Kaynağın Aktarıldığı Yer	Milyon ECU	%
Çiftlik Yatırımları	1629.3	12
Telafi Edici Ödenekler	1941.0	14
Tarıma Dayalı Gıda Sektörü	2086.4	15
Ürün Çeşitlendirmesi	5001.4	37
Diğer Kırsal Kalkınma Önlemleri	2895.2	21
Teknik Asistanlık	132.7	1
TOPLAM	13.686.0	100

Kaynak: The Impact Analysis of Agenda 2000 CAP Reform Decision, Brussels.

Tablo 12'de görülen kaynakların dağıtılacakları yerleri ülkeler kendileri belirlemiştir. Örneğin İrlanda, İsveç ve Finlandiya telafi edici ödenekleri daha az yoğunluktaki bölgeleri için kullanırken, Belçika çiftlik yatırımlarına ve tarıma dayalı sanayilere öncelik tanımıştır.

İspanya, İtalya ve Fransa tarımsal ürün çeşitlendirmesinde kaynakları yoğunlaştırmıştır. Hollanda, Almanya ve İngiltere kırsal altyapı ve kırsal dokunun reorganizasyonu için bu fonlardan daha yoğun yararlanmıştır.

Avrupa Kırsal Kalkınma Fonunun(ERDF) Kırsal Kalkınma Kapsamında

Amaçları:

- a) Kırsal kesimde sürekli iş imkanı yaratmak için prodüktif yatırımlara olanak sağlamak,
- b) Altyapı yatırımlarına hız kazandırmak,
- c) Anavatanını terk etmeyen (göç etmeyen) kesime destek sağlamak,
- d) Eğitim ve sağlık alanında kırsal kesime yatırımlar yapmak,
- e) Çevreyi korumaya yönelik yatırımlar yapmak,
- f) Araştırma ve geliştirmeye yönelik çalışmalara kaynak yaratmak.

Avrupa Yapısal Fonunun(ESF) Kırsal Kalkınma Kapsamında Amaçları:

- a) Kırsal alanda işsiz kalmış insanların kendi mesleklerine entegrasyonunu sağlamak,
- b) Kırsal genç nüfusu kendi meslekleriyle ilgili işlere entegre etmek,
- c) Tarım işçilerini ülkenin değişen endüstri stratejilerine adapte etmek,
- d) İstihdam yaratmada stabilite ve genişlemeyi sağlamak,
- e) Araştırma-Geliştirme'de eğitim, uygulama ve insan potansiyelinin katkısını arttırmak.

Kırsal Avrupa'da tarım sektörünün yapısal oluşumu tamamlanmıştır ve her geçen gün kırsal kesimin sosyal refah seviyesi yükselmektedir. Son yıllarda ise sürdürülebilir kalkınma kavramı üzerine yoğunlaşma başlamıştır. Kırsal alana yapılan her yatırımın, uygulanacak her politikanın çevre duyarlılığı açısından nasıl sonuç vereceği de araştırılmaktadır.

3.1.4. AB Ortak Tarım Politikası Ve Kalkınma Üzerine Etkileri

Avrupa Birliği'nin en etkin siyasi araçlarından biride Birliğin Ortak Tarım Politikasıdır (OTP). OTP'nin uygulamasındaki en önemli amaç savaş sonrası dönemdeki kıtlığın giderilmesi çabaları kapsamında ortaya çıkan tarımsal üretim ve gıda açısından kendine yeterlilik ilkesinin sağlanmasıdır. Böylelikle OTP'nin üretim tabanlı bir destekleme aracı olduğu düşünülebilir. Piyasa ve destekler açısından OTP'nin temel dayanak noktalarını:

1. Tarım ürünlerinin serbest dolaşımı,
2. Topluluk tercihi,
3. Ortak mali sorumluluk ilkesi, oluşturmaktadır.

Özellikle 1990'ların başında OTP'de piyasa ve fiyat desteğinden, gelir desteğine doğru bir kayma yaşanmıştır. Ancak yapılan bu gelire yönelik desteğin, reel tarımsal üretim hacminden ayrı olarak ele alınması gerekmektedir. Ortak Tarım Politikasındaki destek yapısının farklılaşmasında dışsal faktörlerin etkisi yoğun olarak görülmektedir. GATT ve daha sonrasında DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) görüşmeleri AB tarım politikaları üzerinde doğrudan baskı oluşturan unsurlar olarak nitelendirilmektedir. Piyasa ve gelir desteği OTP'nin ilk yapısal sütununu oluşturmaktadır. İkinci sütunun temelini ise 1990'larda yaratılan "kırsal kalkınma hedefleri" atmıştır. Ayrıca, 1992 yılında yapılan OTP reformlarında da "çevreselleşme" kavramı, tarım politikalarındaki temel yaklaşımların merkezine yerleşmeye başlamıştır. (Rizov, 2005:626-628)

OTP'nin etkin bir yeniden dağılımlı gelir transferi aracı olarak görülmesinde, toplum ile hanehalkları üzerinde gelişme ve kalkınma sağlamanın, teknolojinin kalkınma üzerindeki katkılarını genişletmiş olması gibi işlevleri yürütmesinde, önemli bir rolü olduğu görülmektedir. OTP'nin yönelimleri "Tarımda Avrupa Modeli" kavramından dayanak bulmaktadır. Diğer yanda yasal açıdan tam olarak bir bağlayıcılık olamamakla birlikte, 1997'deki AB Tarım Konseyi toplantısında ve Avrupa Komisyonu görüşmelerinde "Avrupa tarımının, ekonomik bir sektör olarak,

esnek, sürdürülebilir, rekabetçi anlayışının, Avrupa genelinde yaygınlaştırılmasının zorunlu olduğu (tercih edilmeyen ve dağlık bölgeler dahil olmak üzere)" vurgulanmaktadır. (Westhoek vd., 2006:8)

AB Bölgesel-Kırsal kalkınma planında çok önemli bir yere sahip olan OTP uygulamalarının desteklenmesi için temel kaynak finansmanı, AB bütçesinden karşılanan Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'dur (FEOGA). 4 Nisan 1967 tarihinde oluşturulan ve Birlik bütçesinin yaklaşık yarısına karşılık gelen FEOGA, farklı amaçlarda kullanılan "Garanti" ve "Yönlendirme" adlı iki bölümden meydana gelmektedir.

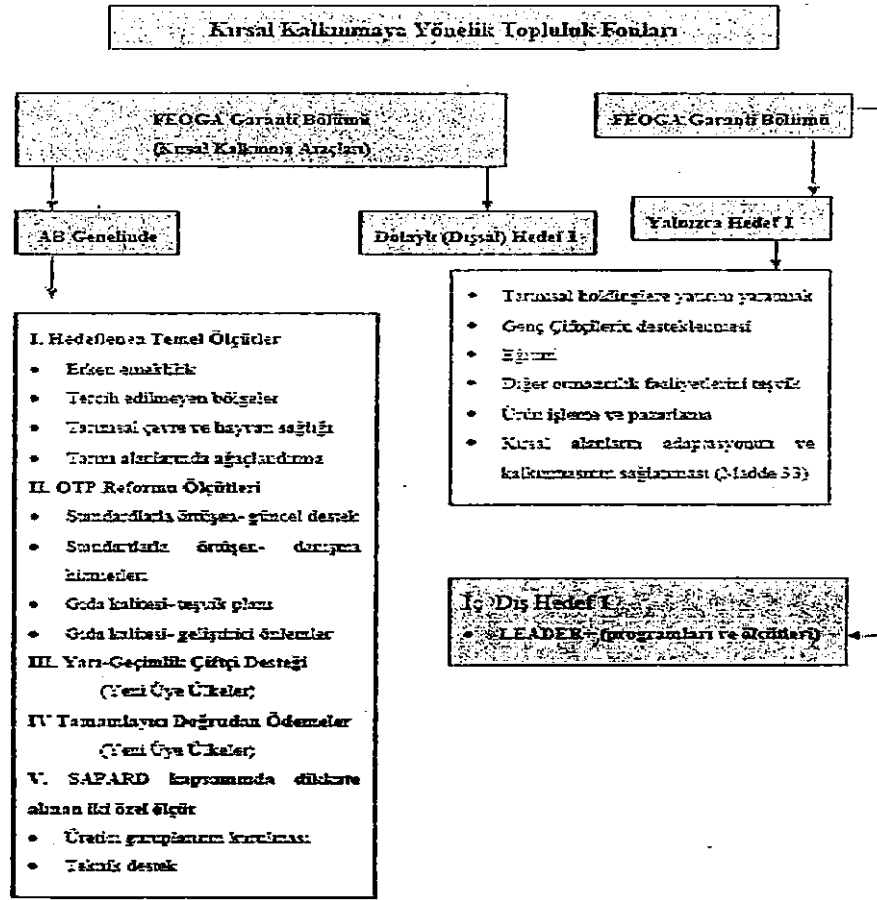
FEOGA bütçesinin yaklaşık yüzde 90'ını oluşturan Garanti bölümü, Ortak Piyasa Düzenlemeleri çerçevesindeki fiyat ve pazar mekanizmaları ile ilgili tüm zorunlu harcamaların karşılanmasında kullanılmaktadır. FEOGA bütçesinin kalan yüzde 10'unu oluşturan Yönlendirme bölümü ise tarım sektöründe yapısal politikalara ilişkin önlemlerin tümü ve kırsal kalkınma tedbirlerinin bir kısmının finansmanında kullanılmaktadır. Yönlendirme bölümünü Garanti bölümünden ayıran temel fark, Yönlendirme bölümünde üye ülkeler ile AB'nin ortak finansman sağlamasıdır. Kırsal alanların tarımsal üretim ve pazarlama açısından "talep rekabeti" ile karşı karşıya kalmaları ve özellikle de 1980'li yılların ortalarında, Avrupa'daki çiftçilerin yalnızca yüzde 25'inin, toplam üretimde yüzde 80'lik bir paya sahip olması, topluluğun yeni politik düzenleme arayışına girmesindeki en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. (Rizov, 2005:622) Aday ülkelerin üyelik öncesi OTP'ye uyum çalışmalarına katkıda bulunmak amacıyla ise "Tarım ve Kırsal Kalkınma Alanında Özel Katılım Programı" (SAPARD) oluşturulmuştur. FEOGA'nın Garanti bölümünden finanse edilmesi kararlaştırılan program, 1 Ocak 2000 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir (EU, 2001). İlgili ülkelere program süreci kapsamında yapılan ödemeler aşağıdaki tablodan takip edilebilir.

Tablo-13: AB Komisyonu SAPARD Desteği Dağılımı

ÜLKELER	Toplam Destek (Euro 2000)
Bulgaristan	371.183.022
Çek Cumhuriyeti	157.114.020
Estonya	86.429.441
Macaristan	270.988.389
Litvanya	212.416.890
Letonya	155.582.958
Polonya	1.201.217.598
Romanya	1.072.702.134
Slovenya	45.126.753
Slovak Cumhuriyeti	130.238.780
TOPLAM	3.702.99.985

Kaynak: europa.eu.int

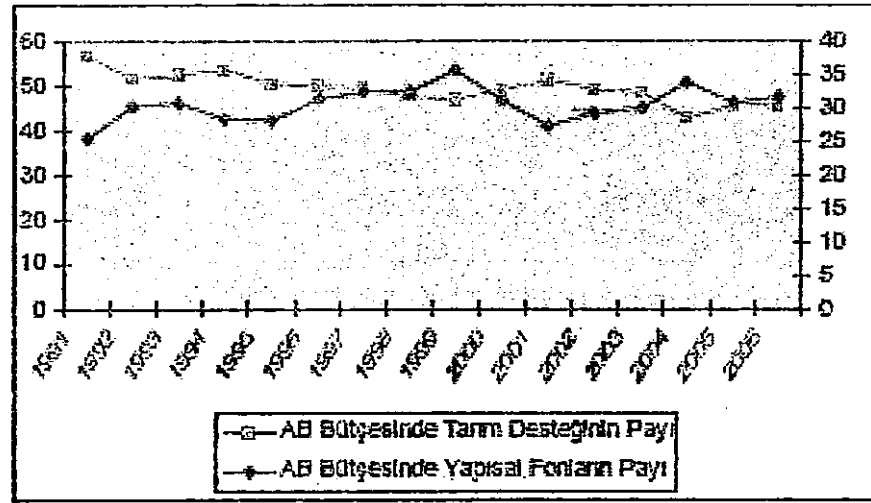
Birliğin katılım öncesi ve sonrasında yapmış olduğu mali yardımların, yatırımlara dönüşüm süreci AB komisyonlarınca yakından takip edilmektedir. Böylelikle, kırsal alanların mali yardımlar sonrasındaki gelişim dönemleri hakkında, daha planlı bir gelecek için gerekli bilgiler derlenebilmektedir. Aşağıdaki Şekil 2’de ise AB Komisyonu’nun kırsal 2004-2006 dönemindeki kırsal kalkınma hedeflerini ve ölçütlerinin bir özeti yapılmıştır.

Şekil 2: Kırsal Kalkınmada Topluluğun 2004-2006 Dönemi Hedefleri

Kaynak: EU 2005

Kırsal alanların desteklenerek doğaya ve bu alanlardaki yaşama yapılacak katkılar açısından, AB tarım anlayışının derinleştirilerek canlandırılmasının gıda üretiminde kalitenin, güvenilirliğin sağlanmasının yanı sıra, çevre ile diğer canlıların refahının korunmasına da katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Şekil 3: AB Bütçesinde Tarım ve Yapısal Desteklerin Dağılım Oranları (Yüzde)

Kaynak: EU 2005

Şekil 3’de görüldüğü gibi AB’nin bütçesinde önemli bir paya sahip olan tarım desteklerinin yanında, özellikle 2004 yılındaki genişleme dalgasıyla, yapısal fonların, bütçedeki dağılım payının artması söz konusu olmuştur. Ancak, tarım fonlarının, kırsal kalkınma açısından genişletilmesi yapısal fonların bütçedeki payını bir bakıma sınırlandırmıştır. Tarım desteğinde Fransa büyük bir paya sahipken, yapısal destekler hesaba katıldığında İspanya’nın son yıllarda mali desteklerden en çok faydalanan üye ülkedir. Genişleme hareketinin Hırvatistan ve Türkiye’yi de içine alabilecek biçimde tartışılması, AB’nin 2006-2013 dönemindeki mali programda olmasa da 2014 sonrasındaki bütçe dağılımlarını temelden etkileyecektir. Özellikle Türkiye’nin tarım ve kırsal kalkınmanın yanında yapısal sorunlara da sahip olması, 2004 yılında 10 yeni üyenin AB’ye yüklediği mali yükün tamamı kadar bir maliyete yol açabilecektir. Kanatlı canlılar ve habitat direktifleri ile su kaynaklarıyla ilgili direktifler gibi, diğer AB politika araçları da kırsal alanlar ile doğrudan ilişkilidir.

AB üye ülkeleri tarım sektörleri arasında, coğrafi koşullar, tarım sektöründe faaliyet gösterenlerin nitelikleri, kullandıkları yöntemler gibi pek çok noktada önemli ölçüde farklılıklar bulunması sebebiyle, Ortak Tarım Politikası’nın pazar ve fiyat mekanizmalarının, üye ülkeler üzerinde aynı etkiyi yaratamadığı görülmüştür.

(Westhoek, 2006:7) Bu durum, AB'nin, söz konusu farklılıkların giderilmesine yönelik yapısal politikalar oluşturmaya neden olmuştur.

Başlangıçta ilk yapısal politikalar, 1970'li yıllarda bölgesel ve sektörel farklılıkların giderilmesi amacıyla gerçekleştirilen düzenlemelerdir. 1980'li yıllarda birden fazla sektörü içeren "bütünleştirilmiş kalkınma programları" kapsamında çok boyutlu politikalar geliştirilmiş, aynı yıllarda Avrupa kamuoyunda çevre bilincinin artması ile birlikte, çevre unsuru vurgulanmaya başlamıştır. Söz konusu girişimler, AB'nin yapısal fonları kapsamında desteklenmiştir. Ekonomik gelişme düzeyleri, yaşam standartları ve işsizlik oranları, Avrupa Topluluğu içinde büyük farklar göstermiştir. Örneğin, 1991 yılında yapılan bir araştırmada, en yoksul on bölgedeki ortalama kişi başına GSMH'nin, en varlıklı on bölgeye kıyasla dört kat daha düşük, işsizliğin ise yedi kat daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Avrupa Birliği'ni kuran Maastricht Antlaşması'nın onaylandığı süreçte, Hollanda'nın Groningen bölgesi Topluluğun en zengin alanı kabul edilirken, İtalya'nın Basilicata yöresi en yoksul bölge olarak ilan edilmiştir. (Aksu, 2000:61-68)

1987 yılındaki Avrupa Tek Senedi çerçevesinde 1992 yılı sonuna dek bir Tek Pazar oluşturma hedefi, bölgeler arası gelişme düzeyi farklılıklarının giderilmesini öncelikli bir politika haline getirmiştir. Bu bağlamda Roma Antlaşması'na "Ekonomik ve Sosyal Bütünleşme" başlıklı yeni bir bölüm eklenmiştir (Maastricht Antlaşması madde 130a, Amsterdam Antlaşması ile madde 158). Bu gelişme ile AB'nin yapısal politikaları yeniden gözden geçirilmiş ve tarımsal alanda uygulanan yapısal fonlar kapsamlı bir biçimde değiştirilmiştir. 1992 yılında Maastricht Antlaşması ile birlikte Roma Antlaşması'nın ekonomik ve sosyal bütünleşme hedeflerine kırsal bölgelerin durumunun iyileştirilmesi bölümü de eklenmiş, böylece kırsal kalkınma politikasının yasal temeli güçlendirilmiştir. (Pınar ve Arıkan, 2003:97-98)

Avrupa Birliği 2007-2013 sürecinde kırsal alanlar hakkında eksiksiz bir bilgiye sahip olma amacıyla Birlik içerisinde "Toplu Gösterge ve Değerlendirme Çerçevesi" oluşturmuştur. Böylece:

- Bilgiye ulaşmada zayıf yönlerin tespiti,
- “Kırsal” alanların bütüncül ve kapsayıcı bir tanımının oluşturulması,
- 25 üyeli AB’de kırsal kalkınma politikasının çok çeşitli finansman kaynaklarının dağılımı ve raporlanması hakkında kapsamlı çalışmaların gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

3.2. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD’de bulunan toprakların büyük bir bölümü kırsal alanlar olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte kırsal alanlarda yaşayan insanların sayısı yaklaşık 60 milyondur. 2004 yılı itibarıyla 40’den fazla kırsal kalkınma programı yürürlükte bulunmaktadır(www.rurdev.usda.gov).

ABD’de kırsal kalkınma uygulamaları eyaletlerin gelişmişlik düzeylerine farklılık göstermektedir. Gelişmiş eyaletlerde kırsal kalkınma projelerine devlet müdahalesi düşük seviyelerdedir. Kırsal kalkınma ve tarımsal yayım hizmetlerini sivil toplum örgütleri ve üniversiteler yürütmektedir. Az gelişmiş olarak nitelenen eyaletlerde ise devlet daha çok denetleme ve teşvik edici önlemleri üstlenmektedir. (Gürlük, 2001:11)

ABD kırsal kalkınmasında yer bazlı kırsal politika stratejisini uygulamaktadır. Yer bazlı stratejiler herhangi bir kırsal topluluğun kendine özgü bölgesel özelliklerini dikkate alan ve bölgenin kapılarını komşu bölgelerde bulunan topluluklara, bölgesel ve özel kuruluşlara açan bir yapı olarak tanımlanmaktadır (www.hspc.org). ABD’de Kırsal kalkınma projeleri ve programları üç farklı şekilde yürütülmektedir. Bunlardan ilki her yöreye uyacak tek tip program anlayışını dayanan bir kırsal politika benimseyen federal hükümet programlarıdır.

İkincisi, daha esnek bir yapıya sahip olan merkezi hükümet yönetimindeki programlardır. Üçüncüsü ise, yerel alanlardaki ihtiyaçları gidermeye yönelik olarak gerçekleştirilen bölgesel bazda ve yerel yönetimler tarafından yürütülen programlardır.

Kırsal kalkınma konusunda zaman içinde meydana gelen değişikliklerle ilgili olarak

- Tarımsal bağımlılıktan, tarımsal girişime,
- Firma bazlı kalkınmadan bölgesel kalkınmaya,
- Üretim merkezlikten koruma merkezliğe ve Beşeri ve sosyal sermayenin çok önemli birer birleştirici olduğu düşüncesine doğru bir geçiş olduğu belirtilebilir (gppop.dsu.nodak.edu). Kırsal kalkınma proje ve programları ile ilgili olarak hedeflenen temel amaç ise,
- Esnek üretim faktörlerine sahip kırsal toplulukların kalkınması için kapsamlı ve yerel bazlı stratejik planlamanın yapılması ve Bölgesel rekabet üstünlüklerini ortaya çıkaracak yenilikçi topluluk ve ekonomik kalkınma anlayışını yerleştirmek olarak belirtilmektedir. (Johanns, 2006)

Bu gelişmelere rağmen günümüzde ABD’de kırsal alanlarda yaşayan nüfusun yaklaşık %16.8’i yoksulluk sınırları içindedir. (www.ers.usda.gov)

3.3. İsrail

İsrail tarımı, pek çok ülkede olduğu gibi ekonomi içerisinde küçük ancak önemli bir paya sahiptir. Kırsal kalkınma uygulamalarında İsrail’de özellikle kooperatifçiliğin büyük bir önem taşımaktadır. Kooperatif yerleşim yapısında iki farklı yapı bulunmaktadır. Bunlar Kibbutz ve Moshav oluşumlarıdır. Her iki oluşumda da kırsal kalkınma uygulamaları “Rehovot Yaklaşımı” çerçevesinde geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre tarımsal nüfusun kademeli olarak azaltılması ve buradaki istihdamın tarım dışı sektörlerle aktarılması yönündedir. Ayrıca kırsal yoksulluğun giderilebilmesi amacıyla sosyoekonomik önlemleri alınmakta ve bütünleşmiş ve katılımcı yaklaşımlar benimsenmektedir. (Gülçubuk, 1997:54)

Moshav'lar yaklaşık 150 ila 200 aile çiftliğinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır(ekutup.dpt.gov.tr). Moshav'larda yaşayan çiftçilere topraklar Yahudi Ulusal Fonu tarafından dağıtılmaktadır. Toprak mülkiyeti üyelere ait olmamakla birlikte, üreticilere kiralanarak, bireysel üretime izin verilmektedir. Tarımsal faaliyetler ortaklaşa ürünlerin pazarlanması ve sosyal güvenlik ise, kolektif yapı içerisinde sağlanmaktadır(Pecar,1986: 103-106). Toplam kırsal nüfus içinde Moshav'ların oranı %29,13'tür. (Koç ve Gül, 2004:117-122)

Kibbutz, üyelerin gönüllük esasına göre toplu olarak üretim ve tüketim faaliyetlerine katıldığı ve bir arada yaşadığı bir topluluktur. Üyelerin üretim faaliyeti sonucunda elde edilen tüm gelir ortak bir fonda toplanır ve her bir üyenin yiyecek, giyinme, barınma, eğitim ve kültür gibi ihtiyaçlarına göre dağıtılmaktadır. Toplam işlenmiş arazinin %52'si bu topluluklar tarafından gerçekleştirilmekte ve ülkedeki toplam tarımsal hasılanın %40'ından fazlası burada gerçekleştirilmektedir (Pecar, 1986:103-106). Gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler sonucunda, harcanan emek karşılığında parasal bir ödeme yapılmamakta, çalışan kişilere aynı ödemelerde bulunmaktadır

Moshav Shitufi kooperatifi, hem Moshav Ovdım hem de Kibbutz'un temel prensiplerinin bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Buna göre bu topluluklar, ortak varlıkların, idarenin, üretimin ve ortak sorumluluğun toplu olarak paylaşıldığı oluşumlardır. Her bir bireye çalışması karşılığında ödenen para, o kişinin bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısına göre belirlenmektedir. Bu özellik, bu oluşumun ayırt edici özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.4. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin'de 2009 yılı sayımlarına göre nüfusun % 64'ü kırsal alanlarda yaşamaktadır. 1978 öncesi dönemde alınan önlemler, çeşitli siyasi ve ideolojik hareketlerden etkilenilerek uygulanmıştır. 1978 reformlarından sonra büyük çaplı altyapı projeleri gibi yasal ve kurumsal reformları kapsayan önlemler çoğunlukla merkezi hükümet tarafından uygulanmıştır.

Toprak mülkiyeti, 1940'lı yıllarda onu işleyen köylülere aitken daha sonraki dönemlerde özel mülkiyet ile birlikte toprak sahipliği oluşmaya başlamıştır. Bunun sonucunda ise milyonlarca köylü üretici topraklarını satın alan komşuları tarafından açlığa terk edilmiştir. (economist.com)

Özel toprak mülkiyetine dayanan sistem 1949 Devrimi'nden sonra 1950'li yıllarda terk edilerek yerine büyük çaplı bir toprak reformu gerçekleştirilmiştir. Çin'in tarihinde ilk defa daha önceleri topraksız olan milyonlarca köylü aile, kendi topraklarına geçebilme fırsatı yakalamıştır. (Heilig, 2003:6-11)

Mao Zedang, 1950'lerin sonunda Çin'in sanayileşmesini ve kırsal kalkınmayı kısa bir dönemde, insan kitlelerinin seferberliğiyle gerçekleştirmek istemiştir. Bu amaçla tarım, merkezi planlama ve kontrol sistemi ile büyük ölçekli üretim birimlerinden oluşan komünler şeklinde örgütlenmiştir. 1959-1961 yılları arasında uygulanan bu sistem başarısız olmuştur.

- Hasar Kontrolü ve Kültürel Devrim (1962-1976)

Tarım sektöründe merkezi planlama ve kontrolcü yapıdan vazgeçilerek, daha yerel otoritelere ağırlık verildi. 20-30 kadar aileye, küçük üretim takımları verilmiştir. Böylece köylülerin yerel bilgisi sayesinde bu takımlarda tarımsal üretim çabucak artış göstermiştir. Toplum düşmanları olarak düşünülen şehirli entelektüellere karşı hareket başlatıldı ve bazıları kırsal alanlardaki eğitim kamplarına gönderilmiştir.

- Aile Tarımına Geçiş (1978-1984)

Merkezi planlama prensibi tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. Çiftçilere yeniden özel arazilerini işlemek ve ürünlerini yeniden açılan serbest pazarda satma fırsatı verilmiştir. Daha sonra tarımsal komünler sistemi terk edildi. Çin böylece serbest Pazar ile tanıştı. Son olarak da tarımsal ürünlere verilen destekler azaltılmıştır.

- Fiyat ve Pazar Liberalizasyonu (1985'ten Günümüze)

1980'lerin ortasında bir kriz meydana gelmiştir. 1978 reformlarının etkisiyle ekonominin bütününde meydana gelen patlama tarımsal girdilerin fiyatlarını yükselmiştir. 1993'te tarımsal ürünlerin %90'ından fazlası pazar fiyat tarafından belirlenmiştir. (Heilig, 2003:6-11)

Günümüzde ise kırsal kalkınmaya yönelik olarak beş temel hedef belirlenmiştir. Bu hedefler,

- Verimlilik artışı sağlamak,
- Altyapıyı iyileştirmek,
- Sosyal kalkınmayı sağlamak,
- Demokrasiyi yerleştirmek ve
- Yaşam standartlarını yükseltmektir (news.xinhuanet.com).

Kırsal kalkınmada yöntem olarak entegre kırsal kalkınma yaklaşımı benimsenmiştir. Bu şekilde tarım ve sanayinin daha iyi bütünleşmesi hedeflenmiştir. Çin'de köyden kente göç olgusunun neticesinde tarımsal faaliyetlerle uğraşan genç nüfusun azalması ile karşılaşmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması günden güne zorlaşmaktadır. Verimliliği artırmak için kullanılan kimyasallar tabiatın kirlenmesine sebep olarak sürdürülebilirliği olumsuz anlamda etkileyen bir diğer faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

3.5. Vietnam "THUA THIEN" Örneği

Az gelişmiş ülkeler kategorisinde incelenen Vietnam'da Kırsal Kalkınma Proje'leri, hem merkezi hükümet hem de Dünya Bankası ve benzeri uluslararası kuruluşlar tarafından yürütülmektedir. Kırsal kesimde yaşayan nüfusun yoksullukla mücadelesine yardımcı olmak ve yaşam standartlarının yükseltilmesinin uygulanan projelerde temel hedef olarak belirtildiği görülmektedir. Vietnam'daki kırsal kalkınma uygulamalarının incelenmesi açısından örnek bir kırsal kalkınma projesi olarak Thua Thien projesi ele alınmıştır. Proje, Phong Dien bölgesinde bulunan 15

yerel yönetimi ve 1 kasabayı kapsamakta olup, 1999-2003 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Projenin amacı kırsal geliri artırmak ve yerel halkı güçlendirmektir.

Projeden Beklenen Sonuçlar:

1. Yerel katılımı artırmak,
2. Tarımsal verimliliği artırmak,
3. Tarım dışı geliri artırmak,
4. Altyapıyı iyileştirmek,
5. Çevreyi korumak,
6. Kurumsal kapasiteyi geliştirmek

2001 yılında programın etkilerinin ölçülmesi amacıyla bir gözden geçirme yapılmıştır. Gözden geçirme ile kalkınma için gereken işbirliğinin sağlandığı ve yatırımların verimli olduğu gözlenmiştir. Bazı uzmanlar, projenin en fakir çiftçiler üzerinde aynı etkiyi yaratmayacağını belirtmiştir. Projenin başarıya ulaşması için uluslararası uzmanların önemi tartışıldı ve fakir çiftçilerde istenen etkilerin sağlanabilmesi için proje süresinin uzatılması gündeme getirilmiştir. (Eskola, 2003:43-44)

Thua Thien Projesi'nden sonra 2003 yılı içerisinde Vietnam tarımı ülkenin tamamını etkileyen bir dizi fırtına, sel baskını, orman yangını ile mücadele etmekle geçirmiştir. Bu felaketler çok sayıda can ve mal kaybına yol açmıştır ve özellikle de tarımsal teknolojilerin altyapısı açısından tarımsal üretimde önemli etkilere neden olmuştur.

Bu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması amacıyla 2004 yılından itibaren kırsal kalkınma alanında aşağıdaki konularda önlemler alma yoluna gidilmiştir:

1. Pazar ihtiyaçlarına cevap verebilecek tarımsal ve kırsal yapıda değişimin sürdürülmesi,
2. Bilimsel ve teknolojik potansiyelde gelişmelerin sağlanması,
3. Kırsal kalkınma programının uygulama sürecinin geliştirilmesi
4. Tarımsal üretimin geliştirilmesine yönelik politikaların geliştirilmesi,
5. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi ve
6. Uluslararası işbirliği ve dayanışmanın artırılması(www.isgmard.org.vn).

Yukarıda alınacak önlemler incelediğinde ve diğer ülkelerin kırsal kalkınma politikalarıyla ve Dünya Bankası'nın Pro-Poor (Fakir yanlı) kırsal kalkınma uygulamalarıyla karşılaştırıldığında, kırsal yoksulluğun azaltılması ve yoksul bölgelerin refah seviyesinde iyileşme sağlayacak önlemlerin ön planda olmadığını söylemek mümkündür.

Tablo-14: Kuzey Afrika ve Vietnam'da Kırsal Kalkınma Uygulamaları

Ülkeler	Amaç	Yürütücüler	Yöntem
Kuzey Afrika	Yoksulluğun azaltılması, Açlıkla savaş, Yaşam koşullarının iyileştirilmesi	Merkezi Hükümet, Özel Kuruluşlar, Uluslararası Kuruluşlar	Hayvansal üretim artışı, Pazara Entegrasyon
Vietnam	Verimlilik artışı, sosyal kalkınma, Yaşam standartlarını yükseltmek	Merkezi Hükümet	Entegre, Çok boyutlu, Sürdürülebilir, Bilimsel Gelişme, Uluslararası İşbirliği

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kategorisinde kırsal kalkınma politikaları incelenen ülkelerde karşılaştırıldığında, az gelişmiş ülkelerin en belirgin özelliklerinin ve buralarda uygulanan projelerin temel amaçlarının üreticilerin refah

seviyelerini artırmak değil, daha önce bir asama olan açlıkla mücadele ve yoksulluğun azaltılması olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla bu tür ülkelerin kendi kendine yeter bir duruma gelmeden önce kırsal kalkınma uygulamalarına geçilemeyeceği görülmektedir. Bu noktada özellikle Kuzey Afrika'da, açlıkla savaş konusunda merkezi hükümet, Dünya Bankası ve çeşitli STK'larının açlıkla savaş programları yürütülmektedir. Bu programlar kapsamında yapılan yardımların, o ülkelerin, yardım yapan ülkelere bağımlı duruma gelmesini engellemek için fakir ülkelerde üretimi artırmaya ve insanların kendi kendilerine üretmeleri hedeflenmelidir. Aksi takdirde üretim artışı yerine sürekli yardıma yönelik politikalar sonucunda fakir ülkelerin açlıktan kurtulmaları imkânsız bir hale gelebilecektir. Vietnam'da ise kırsal nüfusta açlık sorunu olmayıp, yoksulluk ve yoksunluk sorunu bulunmaktadır. Bu sorunun giderilmesine yönelik olarak bütünleşmiş ve çok boyutlu projelerin yürütüldüğü belirtilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE' DE KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI ve UYGULAMALAR

4.1. Türkiye'de Kırsal Kalkınmanın Tarihsel Gelişim Süreci

Türkiye kalkınmayı belirli bir plan dâhilinde yapan ve henüz 30'lu yıllarda bunu yürürlüğe koyan ender ülkelerden biridir. Cumhuriyet ile başlayan modernleşme çalışmaları ve bu çalışmaların gereklerinden birisi olan kırsal kalkınma çalışmaları bütün zorluklara karşı başarı ile yürütülmüştür. Özellikle 1929 ekonomik buhranı ile başlayan kriz genç Türkiye ekonomisini de etkilemiş ve tarım ürünlerine dayalı olan ihracat olanaklarını sekteye uğratmıştır. Dış dünyada meydana gelen bu olumsuz gelişmeler karşısında Türkiye'nin tek yapacağı tarımda ve kırsal kesimde kalkınmanın sağlanarak kaynak yaratılması olduğuna karar verilmiştir.

Buradan hareketle, cumhuriyetin kuruluş yıllarında dönemin hükümetleri bunun kırsal kalkınma ile olabileceğini düşünerek köylüye yönelik önemli adımlardan biri olan 18 Mart 1924' teki 442 sayılı Köy Kanununu çıkarmışlardır (Eren, 1992:77).

Bu yasa ile kalkınmanın köyden başlaması gereği vurgulanmış, köylere hukuki bir kişilik tanınmış ve tarihimizde ilk defa köy toplulukları özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu dönemde çıkarılan önemli yasalardan biri de 1945 yılındaki "Çiftçiyi Topraklandırma Yasası"dır. Bir yandan büyük toprak sahiplerinin siyasal gücünü kırmak, bir yandan da toprak mülkiyetini tarımsal üretimi arttıracak biçimde yeniden düzenlemek ve aynı zamanda çeşitli nedenlerle kullanılmayan toprakların değerlendirilmesi amacını güden bu yasa ile daha çok kamuya ait toprakların dağıtımına ilişkin kararlar uygulamıştır. (Geray, 1981:27)

1935 verilerine göre kırsal nüfusun % 90' dan fazlası okuma-yazma bilmeyen, düşük gelirli, kaynakları son derece yetersiz bir kitleden oluşmaktaydı. Böyle bir toplumun hızla kalkınmasında en öncelikli konunun eğitim ve üretim olması kaçınılmazdı. Bu dönemde eğitim alanında kırsal kalkınmaya en sistemli

yaklaşım köy ilkokullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla ilköğretim üzerine beş yıl eğitim veren Köy Enstitüleri'nin kurulması olmuştur. Köy enstitüleri Türkiye'nin başta kalkınmada kaynak sıkıntısı yaşayan gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, tüm dünya tarımsal yayım ve eğitimine örnek gösterilebilecek son derece önemli bir modeldir (Yavuz, 2000:147). Kırsal kalkınma adına yapılan tüm bu çalışmalar birbirinden kopuk ve dağınık olarak sürdürülmüştür. Bu çalışmaların küçük çiftçileri ne kadar tatmin ettiği, kırsal alanların toplumsal yapısını ne kadar değiştirdiği birer soru işaretidir. Ayrıca programın tabana yayılamaması ve devletin çeşitli kurumlarıyla yönetilmeye çalışılması diğer sorunlardır. Türkiye'de planlı dönemde kırsal kalkınmaya verilen önem kırsal kalkınma projeleriyle gerçekleşmiştir. Bu projelerin finansmanı yabancı kaynaklardan sağlanmıştır. Bölgesel düzeyde olan bu projeler yerel dinamikleri ortaya çıkartmaktan uzak ve halkın ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Bu projeler Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik problemi olan göç sorununu engelleyememiştir. Köy ve köylü sorunlarının tek bir çözüme indirgenemeyecek ölçüde karmaşık ve çok boyutlu olduğu gerçeği göz önünde tutulduğunda, köyün kalkınması için buraya götürülen hizmetlerin bir bütünlük içinde ve birbirini destekler biçimde götürülmesi önem taşımaktadır. Dağınık, plansız ve eşgüdüksüz hizmet götürme politikalarıyla kalkınma sorununun çözülemeyeceğini planlı dönemin deneyimleri açıkça göstermektedir. Gelip geçici, birbirinden kopuk ve dağınık çalışmalarla götürülen hizmetler amacına ulaşamamanın yanı sıra kaynak israfına da yol açmıştır.

4.2. Osmanlı Dönemi Toprak Sisteminin Temel Özellikleri

Cumhuriyet Dönemi'nden günümüze kadar uygulanan kırsal kalkınma çalışmalarına geçmeden önce Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan tarımsal yapının genel özelliklerinden bahsedilmesi konuya temel teşkil etmesi bakımından önem taşımaktadır. Osmanlı döneminde ekonomik faaliyetlerin büyük bir bölümü tarıma dayanmaktadır. Devlet gelirlerinin en önemli kaynağından birisi yabancı ülkelere yapılan fetihlerden elde edilen ganimetlerden, diğeri ise köylülerin ödemek zorunda oldukları tarım üzerine konan vergilerden oluşmaktaydı. Tarım ürünlerinde çok çeşitlilik yerine genellikle hububat ağırlıklı üretim

gerçekleştirilmiştir. O dönemde tarıma dayalı sanayi yapısı gelişmemiş ve modern tarımsal tekniklerden uzak üretim teknikleri uygulanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda tarımsal faaliyetin tamamına yakını devlet kontrolünde bulunmaktaydı. Genellikle tarım topraklarının büyük bir bölümü üzerinde uygulanan biçim, fethedilen toprakların mülk olarak kişilere verilmeyip, çıplak mülkiyetinin devlette alı konulması olarak gerçekleşmekteydi. Devletin toprak rejimi fethedilen toprakların askeri sınıflar arasında paylaşılmasına dayanıyordu. Tımar sahiplerinin toprak üzerindeki hakları bugünkü anlamıyla tam bir mülkiyet hakkı değildi. Toprak üzerindeki hakların da sınırsız olmamakla birlikte, toprakta tasarruf hakkı, toprağı eken reayaya aitti. Miri arazi denilen ve devlet mülkiyetine dayanan bu toprak sisteminde toprakta en büyük mülk sahibi padişahı. (Aksoy, 1984: 107-119)

16. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı İmparatorluğunda ticaretin gelişmesi ile birlikte, kentleşmenin hızlanması, köyden kente göçün olması, sömürge gelirlerinin azalması ve sarayın lüks yaşamının karşılanması gibi nedenlerle tımar sistemi bozulmaya başlamıştır. Aynı dönemde yavaş yavaş küçük köylüleri mülksüzleştirme ve büyük toprak sahiplerine özel mülkiyet hakkı tanınması yoluna gidilmiştir. Artan vergilerini ödeyemeyen reayanın yüksek faizle borçlanması ve ödemekte zorlanması nedeniyle topraklarını kayb ettikleri belirtilmektedir. 1859 tarihli "Arazi Kanunnamesi" ile Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde bulunan arazilerin mülkiyeti beş farklı yapıda öngörülmüştür. Bunlar, mülk, miri, vakıf, metruk ve ölü topraklardan oluşmaktaydı. Mülk topraklar, kişilerin özel mülkiyetinde olan topraklar olarak açıklanmıştır. (Aksoy, 1984: 236-255)

Osmanlı toprak sisteminin en temel özellikleri sıralanacak olursa: Askeri gereksinmelere göre düzenlenmesi,

- Feodal sistemden farklı olarak Sultanın otoritesine dayanması,
- Devlet gelirlerinin büyük bir bölümünün tarımdan sağlanması ve
- Feodal sistemden farklı olarak, devletin köleleştirme yoluna gitmeden köylüye toprak vermesi (Aksoy, 1984:140-152) olarak belirtilebilir. Daha sonra ticarete meydana gelen değişimler, göç ve özel mülkiyetin köylüyü topraklarından

etnesi ile tımar sisteminin çöktüğü görülmektedir. Günümüzde tarımsal üretim yapan birimlerin de en büyük sorunlarından birisi olan parçalı toprak yapısına neden olan miras hukukuna göre toprak çok küçük parçalara bölünmüştür. Mülk toprakların miras nedeniyle bölünmesi sonucunda, çok küçük parsellerden oluşan arazi büyüklükleri ile verimlilik artışı sağlamak neredeyse imkânsız bir hale gelmiştir. Tarım politikaları açısından Osmanlı'nın temel politikası vergilerin aksamadan toplanması ve toprak mülkiyetinin korunması şeklinde olmuştur.

4.3. Planlı Dönem Öncesi

Cumhuriyetin ilk yıllarını kırsal kalkınma açısından bir enkaz kaldırma ve yeniden düzenleme dönemi olarak değerlendirmek mümkündür. Cumhuriyet döneminin devraldığı neredeyse işlemez duruma gelmiş tarımsal yapı, Cumhuriyet dönemi yöneticilerinin öncelikli sorunları arsında yer almış, bu dönemde tarımsal üretim Osmanlı döneminde olduğu gibi merkezi ihtiyaçların karşılanması prensibinden farklı olarak tarımı bir ekonomik sektör olarak ele alınması ve gelişiminin sağlanması yoluyla genel ekonomik gelişmenin önemli bir unsuru olmasına çaba gösterilmiştir. (Bakırcı, 2007:56)

Bu dönemde temelde küçük köylü işletmelerine dayanmış olan Türkiye tarımı, genel olarak aile emeği ile üretim yapan, geçimlik işletmeler tipinde yer almışlardır. Kapalı bir köy ekonomisinin egemen olduğu ortamda, büyük toprak mülkiyeti ise küçük köylü ekonomisinden bağımsız adeta arazi bir unsurmuş gibi değerlendirilmiştir. (Silier, 1981:12)

Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan modernleşme ve çağdaşlaşma hareketleri tarımda ve kırsal kesimde kalkınma çabalarında da etkisini göstermiştir. Nüfusun çok önemli bir bölümünün köylerde yaşadığı ve ekonominin ağırlıklı olarak tarıma dayandığı bu ortamda, tarımsal ve kırsal kalkınmanın ulusal kalkınmadaki rolü, kalkınma ve çağdaşlaşma çabalarında tarıma ve kırsal nüfusa özel bir önem verilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalar şöyle özetlenebilir:

17 Şubat 1923 tarihinde yapılan I. İzmir İktisat Kongresinde Türkiye'nin kırsal kalkınma sağlayabilmesi için tarım kesiminin sorunları görüşülmüş ve bunun sonucunda, Aşar vergisinin kaldırılması, kırsal alanlarda dirliğin gerçekleştirilmesi, tarımda makineleşmeye gidilmesi gibi kararlar alınmıştır. 1924 yılında yürürlüğe giren 442 sayılı Köy Kanunu ile köylere hukuki bir kişilik tanınarak köylerin idari yapısı ve köylerde görülecek hizmetler belirlenmiştir. (DPT, 2006)

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Aşarın kaldırılması köylünün üzerinden maddi yükü birlikte ağa, bey ve tefeci korkusunu ve baskısını kaldırarak doğrudan sömürsünü de azaltmıştır. Aşarın (1925) kaldırılması başlangıçta halkın hem ekonomik davranışında hem de sosyal inisiyatif kullanılmasında olumlu etkiler yapmıştır. Fakat devlet, aşarın kaldırılmasından doğan gelir açığını arazi vergisi ve tekel maddelerine zam yoluyla kapatmaya çalışmıştır.

Bu ise yine küçük ve orta çiftçinin zararına olmuştur. Uygulandığı son yıl toplam bütçe gelirlerinin %28,6'sı aşardan elde edilmiştir. Bir yıl sonra bütçe açığı önceki yıl ortalamasının üç katı olmuştur. (Geray, 1974:64)

Cumhuriyetin ilk yıllarında az topraklı ya da topraksız köylüleri toprak sahibi yapmayı öngören uygulamalar da kırsal kalkınmaya ilişkin yapılan önemli çalışmalardır. Gerek 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu ve aynı yıl çıkan Tapu Kanunu ve gerekse 1945 yılında 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Yasası bu türden çalışmalardır. Esas olarak topraksız çiftçileri toprak sahibi yapmayı amaçlayan bu kanun, aile işletmelerinin tarımın temeli yapmak, mülkiyet dağılımındaki aşırı eşitsizlikleri azaltmak, topraksız kesimleri toprak sahibi yaparak verimli tarıma engel olan ilkel işletmecilik sistemleri olan ortakçılık ve kiracılığı sınırlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. (Aktan, 1971:42)

Cumhuriyet döneminde, eğitim alanında kırsal kalkınmaya yönelik en sistemli yaklaşım özellikle Köy Enstitüleri hareketi ile olmuştur. Kırsal kökenli çocukların başta öğretmen olmak üzere köy için gerekli mesleki bilgilerle donatılıp tekrar köye gönderilmesiyle tabanın değişmesini amaçlayan bu hareketi Geray (1974:

64), bütün başarılı yönlerine karşın kooperatifçilik ve benzeri ekonomik tedbirlerle tamamlanmadığı için tek yanlı bir kalkınma hareketi olarak değerlendirir.

1950'li yıllar Türkiye Cumhuriyeti'nde hem siyasal açıdan ve hem de kalkınma yaklaşımları açısından farklı özelliklerin ortaya çıktığı bir dönem olarak belirginleşmektedir. Tek partili yönetim rejimi yerini idari açıdan farklı düşünce ve yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlayan çok partili sisteme geçilmiştir. 1950 yılında Demokrat Parti iktidarının kurulmasıyla birlikte 1933'ten beri uygulanmakta olan ve savaş yıllarında oldukça ağırlaşan katı devletçilik anlayışı yerini liberal nitelikli politikalara terk etmiştir. Serbest girişim, dış sermaye arttırmayı savunan bu dönemde, öncelik tarıma verilmiş, tarımsal ekim alanları ve üretim artırılmaya gayret edilmiş bunun için de makineleşme en büyük araç olarak görülmüştür. (Bakırcı, 2007:93)

1946-1953 döneminin ana ekonomik göstergelerinin, hızlı bir büyüme sürecini yansıttığını belirten Boratav, 1954-1961 yıllarını, savaş sonrası konjonktürünün ve liberal dış politikalarının son bulduğu, ekonominin görece olarak durgunluk içinde dalgalanmalara tabi olduğu, ihracat mallarına yönelik talepteki düşme dış kaynakların belli bir düzeyi asmaması yüzünden doğan dış tıkanmaya tepki olarak ithalat sınırlamalarına gidildiği bir dönem olarak nitelendirir. (Boratav, 2004:85)

4.4. Planlı Dönem

1963 yılı ile birlikte planlı ekonomiye geçilmiştir. Planlarda karma ekonomik sistem benimsenmiş ve toplumsal refah artışı ve sosyal adaletin sağlanması temel amaç olarak belirtilmiştir. Aşağıda planlı dönemle birlikte uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planları ve planların tarım ve kırsal kalkınma alanlarında benimsemiş olduğu politikalar hakkında temel bilgiler verilerek, dünyadaki politikalarla benzer ve farklı noktalar üzerinde durulacaktır.

4.4.1 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Dünya genelinde 1950'li yıllarla birlikte uygulamaya konulan topluluk kalkınması yaklaşımı, Türkiye'de de 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte ele alınmıştır. Planda aynı zamanda ilk defa "Köy Kalkınması" kavramından bahsedilerek, bunun gerçekleştirilmesi için de kooperatif ve demeklerle dayanışmanın sağlanması temel hedefler arasında gösterilmiştir.

1960'larda dünya genelinde küçük ölçekli tarımsal büyümeye geçiş, Türkiye'de de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte kendine yer bulmuş, planda verimliliği artıracak yatırımların gerçekleştirilmesi gündeme getirilmiştir. Türkiye'de izlenen kırsal kalkınma politikaları, dünyada yaygın kırsal kalkınma politikalarından bütünüyle etkilenmiştir. Bu nedenle kırsal kalkınmada amaç ve araçların belirlenmesinde dünya genelinde belirlenen politikalara göre kararların alınması yoluna gidilmiştir.

4.4.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

1970'lerde "Entegre Kırsal Kalkınma" anlayışı ile küçük ölçekli tarımsal büyümeye devam edilmesi ve tarım sektörünün gerek girdiler, gerekse Pazar entegrasyonu ile diğer sektörlerle işbirliği yapması yoluna gidilirken, Türkiye'de de tarım sektörünün ikinci plana itilerek, sanayinin gelişmesine yönelik özel sektör yatırımlarının özendirilmesi yoluna gidilmiştir. Bununla birlikte kalkınmada başarının sağlanması için katılımcılığın önemi vurgulanmıştır. Böylelikle katılımcı kırsal kalkınma anlayışının bir anlamda bu plan döneminde ele alındığını söyleyebiliriz. Bu dönemde Köy İşleri Bakanlığı kurularak, kırsal kalkınma çalışmalarının bakanlığa bağlanması sağlanmıştır. (Gülçubuk, 1997:54)

4.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Dünya genelinde devlet öncülüğünde kırsal kalkınmanın benimsendiği bu dönemde Türkiye'de sanayide hedeflenen artış hızının gerçekleştirilememesi, başta altyapı olmak üzere, ekonominin darboğazlara girmesi gibi nedenlerle tarım sektöründe çalışan nüfusun azaltılması ve sanayi sektöründe çalışan nüfusun

artırılmasına yönelik hedefler belirlenmiştir. Petrol krizi, tahıl krizi ve sabit kurlara dayanan dünya para sisteminin çöküşünü kapsayan 1973 dünya bunalımının etkisi, 1977'ye kadar ertelendikten sonra, Türkiye yeniden ağır dış borç yükünü ödeyebilmek için IMF ile masaya oturmak zorunda kalmıştır. Daha sonra 24 Ocak 1980 kararlarıyla hem devletin sosyal harcamalarının, hem de tarımsal destekleme politikalarının kısılması gerektiği belirtilmiştir. (Köymen, 1999:22- 29)

1973 yılında Resmi Gazetede yayımlanan "Toprak ve Tarım Reformu Yasası" toprak-su kaynaklarının geliştirilmesi ve sosyal refahın artırılması amacıyla yürürlüğe konulmuştur. Bu yasa kapsamında 1973-1978 yılları arasında 2011 yılı rakamlarıyla yaklaşık olarak 143 milyon TL tutarında yatırım gerçekleştirilmiştir. Yasa, reformun ülke çapında değil, bölgesel olması, mülkiyet yapısında köklü bir değişiklik yapılmaması, kamulaştırma bedelinin saptanamaması gibi nedenlerle 1978 tarihinde şekil yönünden iptal edilmiş ve yeni Yasa, tanınan bir yıllık süre içerisinde T.B.M.M.'den geçirilemediği için yürürlükten kaldırılmıştır (tarimreformu.gov.tr). Bu dönemde kırsal alan yerleşmelerinin yeniden düzenlenmesi amacıyla yeni bir yaklaşım olarak "Merkez Köyler" in ortaya atıldığı gözlenmektedir. Ancak uygulamada "Köykentler" olarak adlandırılan bu yaklaşım, ilk kez Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer almıştır.

4.5. 1980 SONRASI

4.5.1. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

1980'li yıllar dünya genelinde hem tarım hem de tarım dışı sektörlerde neo-liberal ekonomik politikaların ağırlıkta olduğu ve piyasaların pazara entegrasyonunun sağlanmasının önem kazandığı bir dönem olarak tanımlanabilir. Türkiye'de ise 1977 yılı Hükümet Programında Köykentler uygulaması yer almıştır. Buna göre dağılık ve sayıca çok fazla olan kırsal yerleşimlerden kaynaklanan olumsuzlukların önlenmesi amacıyla "merkez köyler" in kurulması kararlaştırılmıştır. Böylece dönemin en belirgin özelliği olan kırsal nüfusun pazarla entegrasyonunun sağlanması hedefine doğru bir akım başlamıştır. Merkez köy ve buradan çıkan Köykent yaklaşımına göre seçilen 7 bin civarındaki merkez köylere

hizmet götürülürken, çevre köyler de bundan yararlanacak ve köyden kente yönelen göçlerde bir azalma sağlanacağı düşünülmüştür (Gülçubuk, 2001:10-15). Bu uygulama ile geri kalmışlığın nedeni olan “köylülük” ten uzaklaşarak, köylülerin kendi köylerinden göç etmeden ama kentli olarak yaşamlarını sürdürmeleri arzulanmaktadır. İlerleyen yıllarda meydana gelen siyasi istikrarsızlıklar ve hükümet değişiklikleri nedeniyle Köykent uygulaması ile istenilen düzeye erişilememiştir.

4.5.2. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

1984 yılında finansmanı T.C. ve Dünya Bankası tarafından sağlanan Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma projelerinin ilki uygulanmaya başlamıştır. Projelerin temel yaklaşımları, eğitim ve ziyaret yaklaşımını yerleştirmek olarak açıklanmıştır. Özellikle katılımcılığı ön plana çıkarması, çiftçi eğitimini, kadınların kalkınmadaki rolünü, yeniliklerin benimsenmesini ve hızlı sonuç alınmasını hedeflemesi ve altyapı yatırımlarını geliştirerek, verimlilik artışını hedeflemesi yönünden günümüzde uygulanan kırsal kalkınma ve yayım faaliyetlerine temel teşkil etmektedir (www.tarimsurasi.tarim.gov.tr).

Pazar uyumuna yönelik kooperatifçilik hareketlerinin desteklenmesine de bu planda yer verildiği görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Projesi’ni entegre bir anlayışla geliştirmek amacıyla ilgili kuruluşlar arasında etkin bir işbirliği sağlanması hedeflenmiştir. Yurt dışında geliştirilen yeni teknoloji ürünü tohumların hızlı bir biçimde çiftçiye ulaştırılması hedeflenmektedir (ekutup.dpt.gov.tr). Bu dönemde kimyasal gübre dışındaki tarımsal sübvansiyonların kaldırıldığı gözlenmektedir.

4.5.3. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Tarım sektöründe, üretim metotlarını modernleştirerek üretimin hava şartlarına bağımlılığını azaltmak, artan nüfusun gıda maddeleri ihtiyacını karşılamak ve tarımsal ürünlerin ihracatını geliştirmek temel amaç olarak belirtilmiştir. 1990’lı yıllarda entegre bir anlayış içinde sürdürülebilir geçimin önem kazanması Türkiye’de de entegre kırsal kalkınma projelerinin desteklenmesi sonucunu doğurmuştur. Tarım Reformu uygulamalarının, teknolojik gelişmeyi ve verimliliği artırmayı esas alan,

çiftçi gelirlerinin yükseltilmesini amaçlayan bir yapı içinde sürdürülmesi üzerinde durulmuştur.

Bu dönemde 1990-1997 yılları arasında yürütülen Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma II projesi etkili olmuştur. Bununla birlikte gerek birinci ve gerek ikinci Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi'nde Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda belirtilen olumlu sonuçların yanı sıra ilçe merkezlerinde yığılmalar olması, tarım aletlerinin ve tahsis edilen binaların amaç dışı kullanımı gibi nedenlerle istenen sonuçlara ulaşılamamıştır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte bölgesel kalkınma için öngörülen Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) master planı hazırlanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, GAP bünyesinde belirtilen hedeflere yönelik uygulamalar Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile yürürlüğe girmiştir. Proje, ülkemizde şimdiye kadar gerçekleştirilen en büyük ve en kapsamlı proje olma özelliği taşımaktadır. GAP 9 ili kapsayan coğrafyada: barajlar, hidroelektrik santralleri, sulama sistemleri, tarımsal altyapı, endüstriyel gelişim, eğitim ve sağlık gibi temel alanlarda iyileştirmeler yapılmasını öngörmektedir (ekutup.dpt.gov.tr). Projenin toplam maliyeti 32 Milyar dolar olup, bugüne kadar yapılan harcama miktarı ise 15,2 Milyar dolar civarındadır. GAP'la birlikte özellikle sulama, elektrik gibi altyapı yatırımlarında büyük gelişmeler sağlanırken, 1987-2005 yılları için hedeflenen 3,7'lik büyüme hızına ulaşılamamıştır(Sarıca, 2001:154-204). Ayrıca sürdürülebilir kalkınmaya yönelik sosyal eylem planı hazırlanmıştır. GAP'ın temel özellikleri incelendiğinde entegre, katılımcı, kadınlara yönelik ve çok boyutlu bir yaklaşım benimsendiğini söyleyebiliriz.

Gerek beşinci ve gerek altıncı plan döneminde uygulanan Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi 1 ve 2 projelerinde verimlilik artışı temel hedef olmuştur. Bu amaçla çeşitli girdi, bina ve tarımsal makine destekleri sağlanmıştır. Bununla birlikte sadece verimlilik artışının ve altyapı yatırımlarının ön plana çıkarılarak, insan kaynağına önem verilmemesi, sürdürülebilir bir yapı öngörmemesi gibi nedenlerle istenen başarının sağlanamadığı görülmüştür.

4.5.4. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1995-2000)

Tarımsal politikalarda yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi gündeme getirilmiştir. Kalkınma için gerekli olan insan kaynağının geliştirilmesi, nüfus artış hızının yavaşlatılması ve sürdürülebilir kalkınma hedef olarak belirtilmiştir. Tarım ürünleri fiyatlarına olan devlet müdahaleleri azaltılarak doğrudan gelir desteği verilmesi yoluna gidilmiştir. Tarımsal ürünlerin pazarlanması konusunda faaliyet göstermek üzere üretici birliklerinin kurulması ve kooperatiflerin geliştirilmesi özendirilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma için çevresel, ekonomik ve sosyal tedbirlerin alınması gündeme getirilmiştir. Tarım Satış Kooperatifleri özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde bölgesel gelişmişlik farklarının zaman içinde azaltılması ve bölgelerin gelişme potansiyellerinden yararlanılması gündeme getirilmiştir. Bu amaçla 1998 yılında Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Böylelikle Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerinde 2020 yılına kadar entegre ve çok boyutlu bir bölgesel kalkınma projesi yürürlüğe konulmuştur. Projenin Doğu Karadeniz Bölgesinde seçilme nedeni olarak ise bu bölgenin geri kalmış olması gösterilmektedir. 1998 yılında Türk Hükümeti ve Japon Hükümeti arasında imzalanan anlaşmaya göre proje yürütücülüğü amacıyla Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı'nı (JICA) görevlendirmiştir (ekutup.dpt.gov.tr). Bu bölgesel kalkınma projesinin katılımcılığı ön plana çıkardığı görülmektedir. Bölgenin tipik özellikleri olarak, kişi başına gelirin Türkiye ortalamasından düşük ve temel geçim kaynağının tarım olması gösterilmektedir. Projenin temel amacı bölgedeki sosyo-ekonomik yapıda iyileştirmeler sağlamak ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek olarak belirtilmektedir. DOKAP, 20 yılda uygulamaya konulacak olan 10 program ve bu programların içindeki 52 projeden oluşmaktadır (ekutup.dpt.gov.tr).

DOKAP bünyesinde kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi ve yoğunlaştırılması programı hazırlanarak, aynı zamanda kırsal kalkınma projesine yönelik uygulamalara yer verildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte, doğal kaynakların korunması projesi ve yenilenebilir enerji projeleri ile de sürdürülebilirlik boyutunun ele alındığı

belirtilmektedir (Sarica, 2001:154). Mahalli idarelerin güçlendirilmesi ile birlikte aşağıdan yukarıya yönetim ve katılımcılık unsurlarının sağlandığı vurgulanmaktadır. Bu dönem içinde Doğu Anadolu Bölgesinin kalkınması için DPT ve beş üniversitenin rektörlüğünün işbirliği ile 1997 yılında Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi (DAP) olarak yürürlüğe girmiştir (ekutup.dpt.gov.tr). Proje Doğu Anadolu Bölgesindeki 16 ili kapsamaktadır. Projenin bu bölgede seçilmesinin temel nedeni olarak ise bu bölgedeki illerin diğer illere göre gelişmişlik seviyelerinin çok düşük olması gösterilmiştir. Temel hedef olarak, kalkınmayı hızlandıracak aktivitelerin yaygınlaştırılması belirtilmiştir. Alt amaçlar olarak ise kentsel ve kırsal alanlarda refah düzeyinin artırılması sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması vurgulanmıştır. Entegre yaklaşım benimsemesi ve katılımcılığı esas alması yönünden ve gelişmeyi öncelikle tarıma dayalı olarak görmesi yönünden DAP, kırsal kalkınma projeleri ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte proje ile birlikte yerel potansiyellerin harekete geçirilmesi yönünden de katılımcı kırsal kalkınma yaklaşımı özelliği taşımaktadır. Bölge genelinde sanayinin yeterince gelişmemiş olması ve ekonomik faaliyetlerin tarımsal ağırlıkta olması nedeniyle reel ekonomik faaliyet hacminin artırılması ve kişi başına düşen gelirin yükseltilmesi için ekonomik yapının değiştirilmesi ve tarımda verimlilik artışının sağlanmasının önemi vurgulanmıştır(ekutup.dpt.gov.tr). Böylelikle proje, bu bakımdan hem kırsal hem de tarımsal kalkınma özelliği taşımaktadır.

4.5.5. Sekizinci Beş yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ise AB-Türkiye Mali İşbirliği kapsamında yürütülen bölgesel kalkınma programlarında belirlenen öncelik alanlarında hibe programı uygulamasıyla projeler desteklenmektedir. Özellikle Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ) desteklenmesinin önemi belirtilmektedir(ekutup.dpt.gov.tr). AB ve Türkiye arasında mali ortaklıkla yürütülen bölgesel kalkınma projeleri için, daha önceden belirlenen coğrafi bölgeler yerine yeni bölgeler belirlenmiştir. Türkiye, bölgesel gelişme politikalarının daha etkin uygulanması, analizi ve AB'ye uyumun sağlanması amacıyla yönelik olarak 26 İstatistikî Bölge Birimi (İBB) Düzey-II bölgesine ayrılmıştır. Bölgeler arası

gelişmişlik farklılıklarının değerlendirilmesi ve bölgesel politikaların belirlenmesi açısından çeşitli göstergeler kullanılmaktadır. Bu göstergelerden başlıcaları, satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH), demografik yapı, işsizlik oranı, GSYİH'nın ve istihdamın sektörel dağılımı ile diğer ekonomik ve sosyal gelişmişliği yansıtan istatistikî veriler olarak açıklanmıştır (ekutup.dpt.gov.tr).

4.5.6. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)

2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, değişimin çok boyutlu ve hızlı bir şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaştığı ve belirsizliklerin arttığı bir döneme rastlamaktadır. Küreselleşmenin her alanda etkili olduğu, bireyler, kurumlar ve uluslar için fırsatların ve risklerin arttığı bu dönemde, Plan Türkiye'nin ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştireceği dönüşümleri ortaya koyan temel politika belgesidir. Bu kapsamda Dokuzuncu Kalkınma Planı, "İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylasan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" vizyonu ve Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) çerçevesinde hazırlanmıştır (ekutup.dpt.gov.tr).

Dokuzuncu Plan 2007-2013 yıllarını kapsamaktadır. Bu durum bütünüyle AB ile ilişkilerden kaynaklanan bir durumdur. Bu plan, bütün diğer mevzuat çalışmalarında olduğu gibi, AB yasal düzenlemelerine uyumlu olarak planlanmış bulunmakta ve AB yeni bütçe ve plan dönemi olan 2007-2013 periyoduna uygun hazırlanmış görünmektedir.

Planda kırsal kalkınma ile ilgili olarak öncelikle mevcut durumdan söz edilmiştir. Kırsal kalkınma çalışmaları 2006 yılında yürürlüğe giren Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi çerçevesinde devam etmektedir. Yürütülen çalışmaların etkinliğinin artırılması için yasal ve kurumsal düzenlemeler kapsamında ilgili kuruluşların yer aldığı bir kırsal kalkınma kurumu ile uygulama ve ödeme birimi kurulmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Tarım sektöründe verimliliği

arttırmak için eğitim, yayım, arazi toplulaştırma ve örgütlenme çalışmalarına yine bu dönemde öncelik verileceği belirtilmektedir.

Sekizinci Plan döneminde kapatılan KHGM'nin iskânla ilgili görevleri Bayındırlık ve İskân Bakanlığına, köylere ilişkin diğer görevleri ise İstanbul ve Kocaeli illerinde Büyükşehir belediyelerine, diğer illerde ise il özel idarelerine devredilmiştir. Buna paralel olarak, 2005 ve 2006 yıllarında köy altyapılarının iyileştirilmesi amacıyla il özel idareleri ile mahalli idare birliklerine doğrudan kaynak tahsis edilmiş ve KÖYDES uygulamaya konulmuştur. Ancak, kırsal yerleşim birimlerinin parçalı ve dağınık bir yapıya sahip olmaları, fiziki ve sosyal alt yapı hizmetlerinin etkin ve yaygın bir şekilde sağlanmasını sınırlandırmaktadır. Bu dönemde yine terör nedeniyle köylerini terk etmek zorunda kalanlara yönelik geri dönmek isteyenlere ekonomik ve sosyal altyapı sağlanmaya devam edilmektedir. (ekutup.dpt.gov.tr)

Planda Kırsal Kesimde Kalkınmanın Sağlanması konusunda şu hedefler ortaya konulmuştur. (ekutup.dpt.gov.tr):

- Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi doğrultusunda, Kırsal Kalkınma Planı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.
- Kırsal kesimin örgütlenme kapasitesi geliştirilecek ve üretici örgütlenmeleri güçlendirilecektir.
- Farklı üretici örgütlenmelerinin işlevleri AB tarım piyasaları ile bütünleşme çerçevesinde yeniden düzenlenecektir. Üretici örgütlenmelerine sağlanan destekler etkinleştirilecektir.
- Sulama altyapısının işletme ve yönetiminin katılımcı mekanizmalarla gerçekleştirilmesi sağlanacak, toprak ve su kaynaklarının etkin ve sürdürülebilir kullanımı için üreticilere yönelik programlar uygulamaya konulacaktır.

- Kırsal alanda, e-ticaret de kullanılarak, tarım, orman ve gıda ürünlerinin tanıtım ve pazarlanması, turizm ve rekreasyon, el sanatları, tarıma dayalı sanayi ve diğer alternatif üretim faaliyetleri geliştirilecektir.
- Kırsal alanda tarım ve tarım dışı ekonomik faaliyetlere yönelik insan kaynakları geliştirilecektir.
- Kırsal kesimde kalkınmanın hızlandırılmasında ilçe merkezleri ve belde belediyeleri ile diğer gelişme ve çevresine hizmet sunma kapasitesi bulunan merkezi yerleşim birimlerine öncelik verilmek suretiyle kaynakların etkin kullanımı sağlanacak ve uygulama ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.
- Kırsal kesimde merkezi yerleşim birimleri öncelikli olmak üzere, temel altyapı ihtiyaçları karşılanacaktır. Ekonomik ve sosyal gelişmeye yönelik proje ve destekler ile eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunumunda bu merkezi Birimlere öncelik verilecektir.
- Kırsal yerleşim planlamasının esas ve kriterleri, kırsal alanın özelliklerine ve kırsal toplumun ihtiyaçlarına göre belirlenecek, plan yapımında gelişmekte olan merkezi yerleşim birimlerine, turizm bölgelerine, koruma alanlarına ve afet riski yüksek yörelere öncelik verilecektir.
- Yerel düzeyde aktörler arası işbirliğini geliştiren, yerel ihtiyaçlara duyarlı Kalkınma girişimlerini tabandan tavana yaklaşımla güçlendiren, katılımı ve Maliyet paylaşımını esas alan projeler, öncelikle pilot düzeyde uygulamaya Konularak, iyi uygulama örnekleri yaygınlaştırılacaktır.
- Kırsal kesimin kaynak ihtiyacının giderilmesine yönelik olarak uygun Finansman araçları geliştirilecek ve yaygınlaştırılacaktır.
- Başta il özel idareleri olmak üzere, yerel yönetimler ile birliklerinin kırsal kalkınma konusundaki etkinliğini artırmak için teknik, mali ve kurumsal kapasiteleri güçlendirilecektir.

- AB kırsal kalkınma politikalarına uyum için gerekli kurumsal çerçeve oluşturularak, kırsal kalkınma fonlarının yönetimine ve etkin kullanımına ilişkin idari kapasite geliştirilecektir.

Dokuzuncu Planda da politikaların oluşturulmasında alınan kararlarda katılımcılık ön planda tutularak ilgili kuruluşların bir araya gelmesi ile 57 adet Özel İhtisas Komisyonu Raporu oluşturulmuştur. Bunlardan bir tanesi de Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu'dur. Kırsal kalkınma ile ilgili izlenecek politikalar ayrıntılı olarak bu raporda toplanmaktadır.

Raporda Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı sorumluluğunda: Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi çerçevesinde iç ve dış kaynaklarla finanse edilecek tedbir ve faaliyetlere ilişkin olarak, Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD) kapsamında sağlanacak fonların kullanımına ilişkin esasları düzenleyen bir Kırsal Kalkınma Planının hazırlanması öngörülmüştür. Bunun yanında hazırlanacak planın Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi kapsamında belirlenen stratejik amaçlar ve önceliklere ulaşılması yönünde belirlenecek diğer tedbirleri de içereceği belirtilmiştir. (DPT, 2006:69)

AB ile ilişkiler doğrultusunda AB tarafından sunulan ilerleme raporlarında 2004 ve 2005 yıllarında tarım ve kırsal kalkınma konusuna vurgu yapılmıştır. 2004 yılı ilerleme raporunda Türkiye için kısa vadeden orta vadeye kadar geçen sürede temel önceliğin tarım sektörünü yeniden yapılandırıp, modernize etmek ve kırsal kesimde alternatif istihdam olanakları yaratmak olduğu vurgulanmıştır. AB projesiyle kırsal kalkınma planına ilişkin çalışmalara başlandığı belirtilmiş ancak 1 Ocak 2007'den itibaren geçerli olacak IPARD fonlarından zamanında yararlanması ve gerekli kurumsal yapılanma hazırlığı için acil siyasi kararların alınması gerektiği belirtilmiştir. (DPT, 2006:69)

Kırsal alana yönelik idari ve yasal çalışmaların hızla devam ettiği 2006 yılında, geçmişten beri eksikliği veya yetersizliği sıkça dile getirilen tarımsal yayım konusunda da bir yönetmelik hazırlanmıştır. 8 Eylül 2006'da yürürlüğe giren "Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetlerinin Düzenlenmesine Dair Yönetmelik"

adını taşıyan düzenlemeyle: tarımsal işletme sahiplerinin bilgi, teknik ve yöntemler konusundaki ihtiyaçlarının zamanında ve yeterli düzeyde karşılanmasıyla ilgili usul ve esasların belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu hedef çerçevesinde adı geçen yönetmelik: kamu yayım hizmetleri ve sivil toplum örgütleri, ziraat odaları, tarımsal danışmanlık şirketleri, serbest tarım danışmanlarınca yerine getirilecek tarımsal yayım ve danışmanlık hizmetlerinin yürütülmesi ile ilgili ilke ve kural belirleme, strateji ve program geliştirme, yönlendirme, özendirme, eğitim, sertifikalandırma, belgelendirme, görev ve sorumluluk tanımlama, izleme, değerlendirme, denetim ve yaptırım uygulama görevleriyle ilgili usul ve esasları, tarımdan girdi alan ve tarıma girdi veren kuruluşların ticari faaliyetleri çerçevesinde yapacakları çiftçi bilgilendirme faaliyetlerine ilişkin usul ve esasları kapsar. (TKB, 2006:1)

Özel İhtisas Komisyon Raporu'nda ülkemizin 2013 yılı için kırsal kalkınma vizyonu: "Kırsal nüfusun yerinde istihdamını ve insanca yaşama koşullarına erişimini sağlamak için: kendi gücüne dayandığı, doğal ve kültürel varlıkları koruyarak yaralandığı, etkin, yaygın ve sürdürülebilir kalkınmanın bütünlük içeren katılımcı bir yaklaşımla gerçekleştirildiği bir Türkiye" olarak benimsenmiştir. (DPT, 2006:107)

Kırsal kalkınmada bu vizyona yönelik amaçlara ulaşmak için gerekli temel araçlar: kırsal kesimde gelir yaratan/arttıran: beşeri ve doğal kaynakların geliştirilmesini esas alan: yerel örgütü davranışı ve katılımcılığı güçlendiren: kırsal kalkınmada ilgili merkezi ve yerel yönetim kuruluşlarının işbirliği ve koordinasyonunu azami düzeyde sağlayan ve sürekli kılan bütüncül program ve projelerin oluşturulması ve desteklenmesidir. Bunlar, çoğunlukla kadın emeğine ve ücretsiz aile işçiliğine dayanan tarım istihdamının çözülmesi sürecinde alternatif tarım iş kolları ile tarım dışı istihdam imkânlarını güçlendiren, AB uyum sürecine de hizmet eden entegre ve model kırsal kalkınma projeleri olmalıdır (DPT, 2000:108).

Raporda geleceğe dönük, kırsal kalkınma politikalarına uygun stratejik önceliklerin geliştirilebilmesi için öncelikle temel sorun alanlarının belirlenmesi gerektiği ve bu sorun alanları ile ilgili olumsuzluğun ortadan kaldırılmasına yönelik uygun stratejik önceliklerin belirlendiği ifade edilmiştir.

Her bir öncelik için yapılması gerekenler tedbirler halinde raporda sıralanmıştır. Kırsal alanların fiziki, sosyal ve ekonomik alandaki sorunları ele alınmış ve bu sorunların çözümünde hangi konuların ele alınması gerektiği öncelikler olarak belirlenmiştir. 2013 yılına kadar olan dönem için belirlenmiş bu stratejilerin uygulamaya konulduğu ve gerekli yasal düzenlemelerin yapıldığı, basta AB fonları olmak üzere iç ve dış kaynaklarla finanse edilen kalkınma projelerinin uygulandığı varsayıldığında kırsal alanların Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan beri karşı karşıya olduğu olumsuzlukların büyük ölçüde ortadan kalkacağı söylenebilir.

Sorun alanı: eğitim ve sağlık hizmetlerinde yetersizlikler

Öncelik: Kırsal kesim için ulaşılabilir, kabul edilebilir, nitelikli eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunulması

Sorun alanı: Kırsal kalkınma program ve projelerinin geliştirilmesinde ve uygulamasında doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, kırsal çevrenin korunması ve yöresel koşulların gözetilmesi hususunda görülen eksiklikler

Öncelik: Kırsal kalkınma program ve projelerinin geliştirilmesinde ve uygulamasında doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, kırsal çevrenin korunması ve yöresel koşulların gözetilmesi.

Sorun Alanı: Tarımsal İşletme Yapısı, Üretici Örgütlenmesi ve Yayım Hizmetlerindeki Problemlerin Üretim Verimliliğini Düşürmesi

Öncelik: Rekabet gücü yüksek, örgütlenmesini tamamlamış, yayım hizmetleri gelişmiş katılımcı bir tarımsal yapının sağlanması

Sorun Alanı: Kırsal kesimde hane halkı gelirlerinin ve istihdamın ağırlıklı olarak tarım sektörüne bağımlı olması

Öncelik: Tarım dışı istihdam olanakları ve gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi, girişimciliğin desteklenmesi

Sorun Alanı: Kırsal yerleşim alanlarının plansız, sağlıksız ve güvensiz olması

Öncelik: Sağlıklı ve güvenli yerleşim yerlerinin oluşturulması için kırsal alanda fiziki (mekânsal) planlamanın yapılması ve uygulanması

Sorun Alanı: Kurumlar arası koordinasyon-işbirliği yetersizliği ve yetki karmaşası

Öncelik: Kırsal kesime hizmet götüren kamu kurumları arasında yetki paylaşımının yapılması, eşgüdümün güçlendirilmesi ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliğinin artırılması

4.6. Kırsal Kalkınma Politikalarının Araçları

Kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için yapılması gereken öncelikli faaliyet, fiziki bir planlama oluşturmaktır. Bu şekilde kırsal kesimde arazilerin korunması, gelir dağılımının düzenlenmesi, doğal kaynakların kullanımı ve sosyal yaşamın belirli bir düzen içerisinde sürdürülebilmesi sağlanabilir. Bu planlar sayesinde ülkenin tarım, turizm, yerleşme, sanayileşme yerleri önceden tespit edilerek, ulusal ve kırsal kalkınmanın bu planlar çerçevesinde gerçekleştirilmesi sağlanabilmektedir.

Ülkeler bu planların doğru bir şekilde uygulanabilmesini sağlamak amacıyla çeşitli araçlar kullanmaktadırlar. Bu araçlar doğrudan devletlerin kendi proje ve planları çerçevesinde gerçekleştirdikleri faaliyetler ve dolaylı olarak gerçekleştirilen, planların uygulanmasına yönelik çeşitli destekleme, sübvansiyon ve benzeri faaliyetlerden oluşmaktadır. Bu araçlar izleyen bölümlerde incelenecektir. Dünyadaki ülkelerin tamamı tarım sektörünü ve dolaylı olarak da kırsal kesimi çeşitli biçimlerde desteklemektedir. Bu desteklemelerin biçimleri ve yöntemleri ülkeden ülkeye farklılıklar gösterse de, temelde kırsal kesimlerin ana ekonomik faaliyetini oluşturan tarımsal üretimin sürekliliğinin temin edilmesi, gıda güvenliğinin sağlanması, tarımsal ürün üreticilerinin ve de tüketicilerinin yaşam standartlarının yükseltilmesi, tarımsal üretimin ulusal ekonomiye katkıda bulunmasının sağlanması ve dış ticarete rekabet üstünlüğü elde edilmesi hedeflenmektedir.

Her devlet bu ana hedefler doğrultusunda kendi sosyo-ekonomik durumuna uygun yeni amaçlar da belirleyerek destekleme politikalarını oluşturmakta ve çeşitli araçlar geliştirerek, bu politikaları uygulamaktadırlar. Uygulanan bu destekleme politikaları kamu bütçesi, üretici ve tüketici refahı ve kaynakların kullanımı üzerine etkide bulunmaktadır. (TKB, 2005:51)

Destekleme uygulamaları ekonomideki etkileri göz önünde bulundurularak dört başlık altında sınıflandırılmaktadır. Bunlar: pazar fiyat desteği, doğrudan gelir desteği, dolaylı gelir desteği ve genel hizmetlerdir.

Pazar fiyat destekleri, üretici odaklı bir destekleme biçimidir. Bu destekleme biçiminin finansmanı diğer destekleme biçimlerinden farklı olarak tüketiciler tarafından karşılanmaktadır. Tarımsal üretimi, üretici gelirlerini ve tüm kesimlerin gelir dağılımlarını düzenlemede oldukça etkili bir destekleme biçimidir. Taban fiyat ve fiyat primleri şeklinde uygulanmaktadır. Bunun yanında, iç pazarı korumak amacıyla uygulanan sınır önlemleri de bu kapsamda değerlendirilebilmektedir.

Doğrudan gelir destekleri, üreticilere yapılan ödemelerle üretici gelirlerini arttırmayı amaçlayan bir diğer destekleme biçimidir. Piyasa dengelerini bozucu etkileri daha az olduğu için son yıllarda bütün dünyada daha yaygın olarak uygulanmaktadır. Bu destekleme türü, kırsal kesimlerinde altyapı sorunlarını çözmüş ülkelerde oldukça başarılı sonuçlar elde edilmesini sağlarken, sorunlu ülkelerde üretim üzerine olumsuz etkilerin ortaya çıkışına neden olabilmektedir. Doğrudan gelir desteklerinin başlıcaları birim alan ve hayvan başına yapılan ödemeler, doğal afet ve zarar ödemeleri ve depolama yardımlarıdır.

Dolaylı gelir destekleri, genel olarak üretim masraflarını azaltıcı etkiye sahip önlemlerdir. Girdilere uygulanan sübvansiyonlar, finansman kolaylıkları ve ürün sigortalarına verilen devlet destekleri bu başlıkta değerlendirilebilmektedir.

Kırsal alanlara sağlanan genel hizmetler ise, diğer destekler olarak sınıflandırılabilir. Altyapı hizmetleri, eğitim-araştırma ve yayım hizmetleri, vergi kolaylıkları, taşımacılıkta sağlanan kolaylıklar gibi hizmetler, uzun dönemde üretim maliyetlerini azaltıcı etkiler yapmaktadır (TKB, 2005:52).

Desteklemeler dışında kırsal alanların kalkındırılması amacıyla gerçekleştirilen kırsal kalkınma uygulamaları ise, devletlerin kırsal kesimlerini geliştirmek ve bu bölgelerde yaşayan insanların hayat standartlarının yükselmesini sağlamak amacıyla geliştirdikleri projelerin hayata geçirilmesi çalışmalarınıdır.

Yöresel ve bölgesel olarak uygulanabildiği gibi, bazen ülkenin yüzölçümüne ve kırsal alanların genişliğine bağlı olarak ülkesel olarak da uygulanabilmektedir.

4.7. Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikalarının Uygulayıcıları

Küreselleşme olarak adlandırılan hızlı toplumsal, ekonomik, kültürel ve teknolojik değişim dönemlerinde, ulusal pazarların hızla dışa açılması ve tarım ticaretinin giderek serbestleşmesi, kırsal alanlar için hem fırsatlar hem de tehditler oluşturmaktadır. Dünyada halen, uzun yıllar kamu tarafından desteklenen tarımsal faaliyetlere bağımlı pek çok kırsal bölge, küresel pazar koşullarına uyum sağlayamamakta ve ekonomik geri kalmışlık sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu çerçevede, ülkeler ve uluslar arası örgütler için, kırsal alanların küresel pazarlarda etkin bir şekilde rekabet edebilmesini sağlamaya yönelik olarak, tarım desteklerine dayalı geleneksel politikalardan mekâna dayalı bütünleşmiş kırsal kalkınma politikalarına geçiş sürecinin başlatılması yönünde çalışmalar hızlandırılmıştır. Bu açıdan, özellikle yerel kalkınma girişimlerini harekete geçirmeye yönelik kırsal kalkınma projeleri için uluslar arası hibe ve kredi olanakları bir hayli artmıştır (DPT, 2006:57).

Kırsal kalkınma çalışmalarının başarılı bir şekilde yürütülebilmesi bakımından kamu ve sivil toplum kuruluşları gibi örgütlenmeler büyük önem taşımaktadır. Dünyadaki bütün ülkelerde kırsal kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için gerek devlete bağlı faaliyet gösteren, gerekse özel yasalarla kurulmuş ulusal ve bölgesel örgütlenmeler bulunmaktadır. Bu kuruluşların isimleri ve çalışma şekilleri farklılıklar gösterse de, temel amaçlarının ve faaliyet konularının genellikle birbirlerine benzediği görülmektedir.

Kırsal kalkınma politikalarının en önemli özelliği, maliyetinin kamu ve kamu dışı kurum ve kuruluşlara ait birer sosyal politika aracı olmasıdır. Bunun, eşitlik ve

adalet tanımlarına bağlı olarak, kırsal alanda ulusal normlara yakın makul düzeyde bir yaşam standardı sağlaması gerekmektedir. Kırsal kalkınma politika ve programları, merkezi hükümet, mahalli idareler, üretici kuruluşları, özel sektör kuruluşları ve gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ile yürütülmek durumundadır.

Çünkü geniş bir yelpazede gerçekleşen kırsal kalkınma uygulaması, sadece bir kurum veya kuruluşun üstesinden yalnız başına gelebileceği bir faaliyet değildir (Gülçubuk, 2005:2).

UNDP, IFAD (Uluslararası Tarım ve Kalkınma Fonu), FAO ve Dünya Bankası kırsal kalkınma projelerinin uygulanmasında temel hedef olarak, kırsal yoksulluğun azaltılmasını almışlardır. Bu amaçla dünya genelinde az gelişmiş ülkelerde çeşitli projeleri finanse ederek, yürütücülüğünü üstlenmişlerdir. Aynı dönem içinde Çorum-Çankırı kırsal kalkınma projesinin finansmanını üstlenerek Türkiye'deki ilk kırsal kalkınma projesi uygulamaya sokulmuştur. Daha sonraları dünya çapında kırsal yoksulluğun azaltılması konusunda başarı sağlanamaması üzerine "Bin Yılın Kalkınma Hedefleri"nin açıklanması ile Dünya Bankası, kırsal kalkınmada farklı bir yöntem belirleme yoluna gitmiştir. Buna göre yoksul insanlar üzerinde odaklanma, geniş bir tabana yayılma, uzun dönemde çok sektörlü bir yaklaşıma yönelme ve projelere katılım, tasarlama ve yürütücülük konusunda köylülerin yer alması üzere dört yeni hedef belirlemiştir (www.abgs.gov.tr).

Türkiye'nin üyesi olduğu FAO'nun Türkiye'de işbirliği yapmakta olduğu kurum ve kuruluşlar arasında Dışişleri Bakanlığı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Çevre Bakanlığı, Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) Bölgesel Kalkınma İdaresi, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, üniversiteler, sivil toplum örgütleri, enstitüler, dernekler ve özel sektör yer almaktadır. Bingöl-Muş ve Yozgat kırsal kalkınma projelerinde FAO eğitim hizmetlerinin yürütücülüğünü üstlenmiştir. Sürdürülebilir tarım, ormancılık ve kırsal kalkınmanın desteklenmesi ve uygun program ve projelerin geliştirilmesi, sürdürülebilir orman yönetimi, biyolojik çeşitliliğinin korunması, doğal kaynakların ve milli parkların yönetimi, kentsel ağaçlandırma ve orman yangınlarının kontrolü ve önlenmesi konularında çeşitli çalışmalar yürütmektedir. UNDP, dünya çapında 166 ülke ile işbirliği yaparak, insan

hakları ve kadınların güçlendirilmesini hedeflediklerini belirttikleri çeşitli projeler uygulamaktadır. Bu projeler uygulanırken demokratik yönetim, yoksulluğun azaltılması, kriz önleme ve iyileştirme, enerji ve çevre kaynaklarının rasyonel kullanımı ve kamu sağlığının topluluk düzeyinde bir eylemi destekleyecek şekilde âdem-i merkeziyetçi yapıya kavuşturulması unsurları da diğer hedefler olarak belirtilmiştir. Bu çalışmada da Türkiye'nin kalkınmışlık kriterleri için kullanılan kriter olarak UNDP'nin "İnsani Gelişim Endeksi"ne başvurulmuştur (www.sd.undp.org). IFAD, 1982'den bu yana Türkiye'de kırsal kesime yönelik proje uygulamalarını sürdürmektedir. Uygulanan ve finansal olarak desteklenen projelerde IFAD temel hedef olarak, kırsal kesimde yaşayan insanların gelirlerini artırmak ve ürün çeşitliliğini sağlamak olarak açıklamıştır. Ayrıca cinsiyet eşitsizliklerinin engellenmesi ve rasyonel doğal kaynak yönetiminin sağlanması da ileri sürdüğü diğer amaçlar arasındadır. IFAD'ın uyguladığı kırsal kalkınma yaklaşımı "Katılımcı Kırsal Değerlendirmedir. Buna göre köylülerin hayati konulardaki kararların verilmesinde, kendi inisiyatiflerini kullanmalarının öneminde değinmektedir. 1978'den bugüne kadar 115 ülke ve bölgede toplam 633 program uygulamıştır. Türkiye'de ise 1984'de uygulamaya konulan Erzurum kırsal kalkınma projesi ile başlayarak, Bingöl-Muş, Yozgat, Ordu-Giresun ve Erzincan-Sivas gibi birçok projede mali yükümlülüğün bir bölümünü üstlenmiştir. (www.ifad.org)

Ayrıca ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde üretici odaları, kooperatifleri, birlikleri, vakıfları ve dernekleri gibi tüzel kişiliğe sahip sivil toplum örgütleri de kendi yetki ve sorumluluk sınırları içerisinde kırsal kalkınma çalışmalarına katılmaktadırlar.

Sivil Toplum Kuruluşu (STK) niteliği taşıyan kuruluşlar arasında başta gelenler olarak TKV, TEMA ve Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği (SÜRKAL) gelmektedir.

SÜRKAL, temel hedef olarak Türkiye'de kırsal alanında sağlık, adalet, güvenlik ve eğitim imkânlarına kolayca ulaşılabilen, adil piyasa koşullarının işlediği, cinsiyet dengeli, demokratik, bilgi kaynaklarına kolayca erişilebilen, saydam yönetim yapılarına sahip örgütlü bir yaşama ulaşmayı göstermektedir. Bu hedefe yönelik

olarak örgütlü ve yerel pazarla entegre olabilmeyi hedefleyen küçük ve orta ölçekli kalkınma projeleri geliştirmek yoluna gidilmiştir. Kırsal kalkınma projelerinde benimsenen yaklaşım olarak ise çok boyutlu, insan odaklı, çevreye duyarlı ve katılımcı bir yapı içinde olduklarını belirtmektedirler. Bugüne kadar tamamlanmış olan saha çalışmaları arasında Düzce İli Merkez ve Çilimli İlçeleri Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Programı ve Kırsal Kalkınmada Çalışan STK'ları Güçlendirme Projesi yer almaktadır. Devam eden projeler arasında ise Doğu Anadolu Katılımcı Kırsal Kalkınma, Kars Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma, Sivas Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Projeleri bulunmaktadır. (www.surkal.org.tr)

1992 yılında “erozyonla mücadele” temel amacı ile kurulan TEMA, biyolojik çeşitlilik, toprak, su ve doğal çevrenin korunmasına ilişkin milli politikaların oluşturulmasına yardımcı olmak ve bu esaslardan ödün verilmemesi için mücadele ederek, hayvancılığın temeli olan çayır ve meraları koruyup, geliştirmek olarak açıkladığı diğer amaçlara ulaşabilmek için çeşitli projeleri yürütmüş ve hala yürütmektedir. Belirtilen bu amaçlara ulaşabilmek için TEMA çeşitli kırsal kalkınma projelerinin de yürütücülüğü üstlenmiştir.

Projelerin uygulanacağı bölgeler seçilirken doğal yapının bozulmuş ve yaşam kalitesinin azalmış olduğu yerler tercih edilmektedir. Bu bölgelerde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Uygulanan projeler ile birlikte, doğal yapının onarılması, gelir getirici etkinliklerin yaratılması, ekonomik ve sosyal anlamda yaşam düzeyinin yükseltilmesi hedef olarak gösterilmektedir (www.tema.org.tr).

Özellikle yerel yönetimler ve yerel sivil toplum örgütlenmeleri, faaliyet gösterdikleri bölgelerin avantaj, dezavantaj, potansiyel ve önceliklerini en iyi bilen ve buna göre politikalar üreterek, uygulayan organizasyonlardır. Bu bakımdan da kırsal kalkınma çalışmalarında oldukça önemli bir yere sahip bulunmaktadırlar (Gürlük, 2001:15).

Bu kuruluşların başında Bakanlar Kurulu, Yüksek Planlama Kurulu, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabii

Kaynaklar Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Merkez Bankası, İller Bankası, T.C. Ziraat Bankası, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, kapatılan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, İl Özel İdareleri, Belediyeler, Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, Kooperatifler, Vakıflar, Ziraat Odaları ve çeşitli sivil toplum örgütleri gelmektedir. Kırsal alanlarla ilgili bu kadar çok kuruluşun görevli ve yetkili oluşu, her biri farklı konularda faaliyet gösterse de bir yönetim karmaşasına neden olmaktadır. İzleyen bölümde Türkiye’de kırsal kalkınma politikalarına doğrudan veya dolaylı olarak katılan kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri kısaca incelenmiştir.

4.7.1. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)

1960 Anayasası ile birlikte Türkiye ekonomik, sosyal ve kültürel alanların tümünü kapsayan bir planlama dönemine girmiştir. Bu nedenle ulusal kalkınma plan ve programları oluşturacak bir teşkilata gereksinim duyulmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak, yani hükümetçe belirlenen amaçlar doğrultusunda kalkınma planları ile yıllık programları hazırlamak üzere 1962 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Bu ana hedef doğrultusunda DPT: ülkenin doğal, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak ve imkânlarını tespit ederek, takip edilecek iktisadi, sosyal ve kültürel politika ve hedeflerin belirlenmesinde hükümete müşavirlik yapmakla görevlendirilmiştir (mevzuat.dpt.gov.tr).

Bunun yanında il ve ilçe bazında araştırma ve planlama çalışmaları yapmak, yapısal uyum politikalarının uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek sorunların çözümünü amacıyla projeler geliştirmek ve bu konularda yapılacak çalışmaları koordine etmek, yerel istihdamın ve girişimciliğin geliştirilmesi çerçevesinde çalışmalar yapmak, kırsal kesimin sorunlarına yönelik politikalar geliştirmek, kalkınmada öncelikli yöreleri ve ihtiyaçlarını tespit ederek gerekli çalışmaları yapmak, bölgesel kalkınma projeleri ile ilgili koordinasyonu sağlamak ve görev

alanına giren konularda görüş vermek, gibi görevleri de üstlenmiştir (mevzuat.dpt.gov.tr).

4.7.2. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

Kırsal alana hizmet götüren kuruluşların başında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve bu bakanlığa bağlı olarak görev yapan Tarım Reformu Genel Müdürlüğü gelmektedir. 1924 yılında kurulan Tarım Bakanlığı, 1969 yılında kurulan Orman Bakanlığı ve 1963 yılında kurulan Köyişleri Bakanlığı, 1983 yılında Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı adı altında birleştirilmiştir. 1991 yılında Orman Bakanlığı'nun ayrılmasıyla bakanlığın unvanı "Tarım ve Köyişleri Bakanlığı" olmuştur. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nun adı 29 Haziran 2011 tarihinde yayınlanan Kanun Hükmünde Kararname ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Tarım politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasına katkı sağlayan Bakanlık, tarımsal yatırımlara destek vermekte, tarımı koruma ve geliştirmeye yönelik öneriler geliştirmekte, araştırma, yayım, küçük ölçekli sulamalar ve kırsal kalkınma uygulamaları konularında faaliyetlerde bulunmaktadır.

Bakanlık bu çalışmalarını gerçekleştirirken merkez teşkilatı yanında, taşra teşkilatı ile de hizmet vermektedir. Bakanlık merkez teşkilatı ana hizmet birimleri, danışma ve denetim birimleri, yardımcı hizmet birimleri, ilgili birimler ve bağlı birimlerden oluşmaktadır. (DPT,2006) Her birimin birbirinden farklı alanlarda sorumlulukları bulunmaktadır. Bakanlık bünyesinde görev yapan birimler:

- Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü
- Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü
- Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı
- Eğitim Yayım ve Yayınlar Dairesi Başkanlığı
- Et ve Balık Kurumu Genel Müdürlüğü
- Hayvancılık Genel Müdürlüğü

- Personel Genel Müdürlüğü
- Strateji Geliştirme Başkanlığı
- Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
- Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü
- Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM)
- Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına bağlı kuruluşlar

- Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
- Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü (AOÇ)
- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR)

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına bağlı olmayan ancak Bakanlıkla ilgili

KİT'ler:

- Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü (TMO)
- Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)
- Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri

4.7.3. Bayındırlık Ve İskân Bakanlığı

Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ise taşra teşkilatı aracılığı ile özellikle ilçe ve köy mücavir alanları dışında kalan bölgelerdeki imar çalışmalarını ile kırsal kalkınma çalışmalarında görev almaktadır.

4.7.4. Ziraat Odaları Ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB)

6964 sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu 1957 yılında yürürlüğe girmiştir. Buna göre TZOB'nin görevleri genel olarak tarım sektörü ile ilgili toplantılara katılmak, görüşlerini belirtmek, raporlar hazırlamak ve hükümet yetkilileri ile görüşerek çiftçilerin sorunlarını aktarmak, tarımla ilgili yeni kanun teklifleri hazırlamak ve bunlarla ilgili görüşlerini iletmek, ulusal ve uluslararası platformlarda çiftçileri temsil etmek olarak özetlenebilir. (www.tzob.org.tr)

Çiftçilerin meslek kuruluşu olan ziraat odaları: 1957 yılında çıkarılan 6964 sayılı kanunla kurulan, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıdır. İlgili kanunda ziraat odaları: meslek hizmetleri görmek, tarım sektörünün her alanının genel menfaatlere uygun olarak gelişmesine ve devletin tarımsal plan ve programlarının gerçekleşmesine yardımcı olmak, çiftçilerin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslek faaliyetlerini kolaylaştırmak, tarımda iş, mesleki disiplin ve ahlaki ile birliğini korumak, çiftçilerin birbirleri ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü, güveni sağlamak amacıyla kurulan, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları olarak tanımlanmıştır.

Ziraat odaları köy, ilçe, il ve genel seviyede teşkilatını tamamlayabilen ender kırsal örgütlenme kuruluşlarından biridir. 6964 sayılı kanuna göre, her ilin merkez ilçe ve bağlı ilçelerinde Ziraat Odasının kurulması gerekmektedir. Ülkemizde 2007 yılı itibariyle 600 ziraat odasında dört milyona yakın çiftçi kayıtlıdır (www.tzob.org.tr). Ancak, uzun yıllardır faaliyet göstermesine rağmen kuruluş kanunundaki boşluklar, noksanlıklar ve çiftçinin ilgisizliği sebebiyle istenen seviyeye gelememiştir. Diğer yandan ziraat odalarının kuruluşundan beri çiftçilerin gönüllü ve bilinçli katılımlarının sağlanması yönünde gerekli tedbirlerin alınmayışı da bu kuruluşun gereği gibi gelişmesini engellemiştir.

Bu nedenle ziraat odaları devletten sağlanacak imkânlarla kurulmuş ve üye aidatları ile yaşayan bir meslek kuruluşu haline gelmiştir. Bu da çiftçilerin devlet ve diğer kesimlere karşı bağımsız ve özerk bir şekilde temsil edilmesini engellemektedir (DPT, 2001-2005:46). Üretici örgütlenmesinde başlıca örgütler olan ziraat odaları ve

kooperatifler dışında üreticilerin mesleki talepleri ile ortaya çıkan üretici dernekleri de bulunmaktadır. Bu derneklerin başlıcaları 1934 yılında kurulan Adana Çiftçiler Birliği, Ege Çiftçiler Birliği ve Önder Çiftçi Dernekleri (ÖÇD)'dir. Ülkemizde üreticilere danışmanlık hizmeti veren tek dernek olan ÖÇD başta Tekirdağ'da olmak üzere 11 ayrı merkezde kurulmuştur.

Genel olarak buldukları bölge tarımı ve ülke tarımı üzerine görüş ve öneriler üreten bu derneklerin yanında ihtisas ve ürün bazında çalışmalar yürüten üretici dernekleri de bulunmaktadır.

Kırsal kalkınma çalışmalarında çok önemli görevler üstlenebilecek olan Ziraat Odaları, kuruluş kanunundaki eksikliklerin giderilmemiş olması nedeni ile günümüzde istenilen etkinliği gösterememekte ve gerektiği gibi hizmet verememektedir (II. Tarım Şurası, 2004:13).

4.7.5. Üretici Kooperatif Ve Birlikleri

Ortaklarının belirli ekonomik çıkarlarını ve özellikle meslek ve geçimlerine ait gereksinimlerini karşılıklı yardım, dayanımsa ve kefalet şeklinde sağlayıp korumak amacıyla kurulan kuruluşlara kooperatif denilmektedir (DPT, 2000:38). Kooperatifler, kırsal alanlarda dağınık, düzensiz olanakları birleştiren ve geliştiren, aynı zamanda bu olanaklara ulusal nitelikler kazandıran iyi bir dayanışma organizasyonudurlar. Türkiye'de ilk kooperatifçilik hareketleri, 1924 yılında itibari Zirai Birlikler Kanunu, daha sonra da 1935 yılında Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri Yasası'nın çıkarılması ile başlamıştır. 1967 yılında kırsal alanlardaki kaynaklara işlerlik kazandırmak amacıyla Köy Kalkınma Kooperatifleri modeli uygulanmaya başlanmıştır. Aynı yıl bu model kapsamında yer alan projelerin desteklenmesi amacıyla Tarımsal Devlet Yardımı Yönetmeliği hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. 1969 tarihinde yürürlüğe giren Kooperatifler Kanunu ile kırsal alanlarda kurulan ve devletçe desteklenen tarımsal amaçlı kooperatiflerde hızlı bir artış gerçekleşmiştir. 1988 yılında Kooperatifler Kanunu'nda yapılan değişiklikle kooperatiflerin günün koşullarına uygun duruma getirilmeleri amaçlanmıştır. Ayrıca çok amaçlı kurulan birlik ve merkez birliklerinin daha güçlü bir yapıya

kavuşturulmaları amacıyla konu bazında dikey teşkilatlanmaya olanak tanınmıştır. Tüm bunlara karşın günümüzde dört farklı yasa altında çalışan kooperatiflerin nicelik olarak ulaştıkları büyüklüğe karşın, çağdaş bir gelişim düzeyini yakaladıkları söylenemez. Türkiye’de kooperatifçilik her ne kadar önemli sayılabilecek gelişmeler göstermiş olsa da, Avrupa Birliği ülkelerindeki kooperatifçiliğe oranla yeterli etkinliğe kavuşturulamamıştır. Bunun temel nedenleri arasında kooperatiflerin karşılaştıkları finansman yetersizlikleri, bu konudaki mevzuatların karışıklıklar içermesi, kuruluş öncesinde yeterli denetimlerin yapılmamasına bağlı olarak gelişme olanağı bulunmayan kooperatiflerin kurulması, kuruluştan sonra özdenetim ve denetimin yeterince yapılamaması, toplumda kooperatifçilik konusunda yeterli eğitim ve bilgi birikiminin bulunmaması, kooperatiflerin yönetim sorunlarını çözememeleri ve üst örgütlenmelerini yeterince gerçekleştirememiş olmaları sayılabilmektedir (II. Tarım Şurası,2004:18-20). Ancak her ne kadar kooperatifler önemli sorunlarla karşı karşıya kalsalar da, ortaklarının ürünlerin pazarlanmasındaki etkinlikleri, gerektiğinde bu ürünlerin farklı amaçlarla değerlendirilmesine yardımcı olmaları, pazarlama kanalında aracılara giden kazancın doğrudan üreticilere kazandırılmasına yardımcı olmaları, piyasadaki fiyat dalgalanmalarına karşı engel oluşturmaları ve ürünlerin en iyi fiyata satılmalarını sağlamaları gibi hizmetleri gerçekleştirdikleri için de vazgeçilmez bir üretici organizasyonu olmaktadır.

Türkiye, 1982 Anayasası’nın 171. maddesine göre şekillenen ve özel mülkiyet anlayışı ile gelişen kooperatifçilik, bir taraftan üyelerinin katkılarını birleştirerek ülke kalkınması için bir araya getirmekte, diğer taraftan ulusal gelirin artırılması ve kişiler arasında adil dağıtılmasına, böylelikle de kırsal kalkınmaya yardımcı olmaktadır. Türkiye’de ülke ekonomisine katma değer oluşturarak, istihdam ve döviz sağlayarak katkıda bulunan 86.828 kooperatifin yaklaşık 8,7 milyon ortağı bulunmaktadır. Buna göre ülke nüfusunun yaklaşık % 13’ü kooperatif ortağıdır (II. Tarım Şurası,2004:17). Tarımsal amaçlı kooperatif sayısı ise 10.095 olup, ortak sayısı 5 milyona yaklaşmıştır (TMMOB, 2001:31).

Türkiye’de en yaygın olan kooperatif çeşitleri: tarımsal kalkınma, tarım kredi, tarım satış, tütün tarım satış, pancar ekicileri, sulama, su ürünleri, esnaf kefalet,

konut yapı ve motorlu taşıyıcılar kooperatifleridir. Kooperatif türleri içerisinde en yaygın olanı 61.704 kooperatif ve yaklaşık 2,4 milyon ortak sayısı ile yapı kooperatifleridir. Tarımsal amaçlı kooperatifler ise, tüm kooperatiflerin yaklaşık % 10'unu ve toplam kooperatif üye sayısının da % 57'sini oluşturmaktadırlar. Yine, tarımsal amaçlı kooperatifler içerisinde en yaygın ve en fazla üyeye sahip olan kooperatif türü % 50 oranı ile tarımsal kalkınma kooperatifleridir. Bunu kooperatif sayısı bakımından toplam tarımsal kooperatiflerin % 22'sini ve 1,5 milyon ortağı ile üye sayısı bakımından toplam tarımsal kooperatif ortaklarının yüzde 30'unu oluşturan, ayrıca ülke genelinde örgütlenmiş olan tarım kredi kooperatifleri takip etmektedir. Daha sonra ise sırasıyla sulama kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri ve pancar kooperatifleri gelmektedir (II. Tarım Şurası, 2004:17)

4.7.6. İl Özel İdareleri

Kırsal alana hizmet götüren en önemli kuruluşlardan birisi de İl Özel İdare Müdürlükleridir. İl Özel İdare Müdürlükleri, kırsal alanda altyapı çalışmalarına katılmakta, sosyal amaçlı tesisler kurma, özellikle köy yolu, içme suyu, iskân, kanalizasyon, arazi toplulaştırma ve sulama hizmetlerini yürütmektedirler.

Geçmişte kırsal kalkınma konusunda önemli görevler görmüş olan Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü, TOPRAKSU Genel Müdürlüğü ve YSE Genel Müdürlüğü kapatılarak, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde birleştirilmişlerdir. 2005 yılında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü de kapatılarak, görev ve yetkileri İl Özel İdare Müdürlüklerine devredilmiştir.

4.8. Kırsal Kalkınma Modelleri

Bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için geçmişte pek çok bilim adamı tarafından incelemeler ve tespitler yapılmış, bu yönde çeşitli modeller geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu modeller genel olarak bölgesel büyüme ve kutuplaşmış bölgesel gelişme modelleri olarak ortaya konulmuştur. (Erkan, 1987:201)

Bu modeller bölgesel alt ve üstyapıların geliştirilmesi temelinde yerleşim yerlerinin geliştirilmesi, yerleşim yerleri arasında altyapı donatımı, sanayileşmenin sağlanması, bilgi ve yeni teknolojilerin yaygınlaştırılması, doğal, maddi ve kurumsal altyapının sağlanması görüşlerine dayanmaktadır. Ortaya konulan modellerin pek çoğunda, yerleşim yerleri arasında çeşitli kriterlere göre belirlenen belirli birimlerin cazibe merkezleri haline dönüştürülmesi ve bunun çevresinde bulunan yerleşim yerlerinin çeşitli şekillerde bu merkeze bağlanarak, hizmetlerin kalite ve verimliliğinin artırılması hedefi bulunmaktadır (Erkan,1987:201-208).

Türkiye’de köy sayısının fazla olması, yerleşimdeki dağınıklık, coğrafi ve iklimsel zorluklar ve altyapı yetersizlikleri gibi konular mali kaynakların yetersizliğine bağlı olarak sürekli sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunların ortadan kaldırılabilmesi için kırsal alana götürülen hizmetlerin maliyetlerinin düşürülmesi, bu hizmetlerden daha geniş halk katmanlarının faydalanmasının sağlanarak, hizmetlerin etkinliklerinin artırılması, yerleşim yapılarının iyileştirilmesi, kırsal kesimde yaşayanların kentsel kesimdekilerle aynı yaşam düzeyine ulaştırılmasının sağlanması gibi amaçlarla pek çok ülkede uygulanan örneklerine benzer modeller geliştirilmiştir. Bunlar: Köy-Kent Modeli, Merkez Köyler Modeli, Tarım-Kent Modeli, Örnek Köyler Modeli, Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması Modeli, Toplum Kalkınması Modeli ve Köye Dönüş Modeli gibi aslında birbirine çok yakın görüşlerden oluşan ve benzer amaçlarla geliştirilen modellerdir (II. Tarım Şurası, 2004:33).

1988 yılında çıkarılan 1163 sayılı Kooperatifler Yasası ve bunu değiştiren 3476 sayılı Kanun uyarınca faaliyet gösteren tarımsal kalkınma kooperatiflerinin kuruluş çalışmaları, kooperatifin kurulacağı bölgenin sosyal ve ekonomik yapısı, tarım potansiyeli, altyapı durumu ve kurucuların bilinç düzeyleri gibi kıstaslar dikkate alınarak Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İl Müdürlükleri tarafından yapılmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan insanların hayat standartlarını ve gelir düzeylerini yükseltmek için kurulan tarımsal kalkınma kooperatifleri son yıllarda Kırsal Alana Sosyal Destek Projesi uygulamalarında kullanılmıştır. Tarımsal kalkınma kooperatifleri birleşerek Köy Kalkınma ve Diğer Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği’ni kurmuşlardır. Sulama kooperatifleri ve sulama birlikleri,

Türkiye'deki yeraltı ve yerüstü su kaynaklarından organize olarak faydalanmak isteyen üreticiler tarafından kurulmuşlardır. Türkiye'de sulama alanı olarak 27 bölge bulunmasına karşın, ancak 11 bölgede sulama kooperatifi kurulabilmiştir. Devlet kurumları tarafından inşa edilen sulama tesisleri, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı denetiminde kurulan sulama kooperatiflerine ve birliklerine devredilerek, işletilmesi sağlanmaktadır (www.tarim.gov.tr).

Su ürünleri kooperatifleri, ortaklarının gereksinimlerini karşılamak, pazarlama yapılarını kurmak, işleme ve değerlendirme tesisleri oluşturmak, kredi konusunda kefalet etmek, ortaklarının faaliyetlerini düzenlemek ve su ürünlerini korumak amacıyla kurulmuş olup: deniz ve akarsu kaynakları bakımından gelişmiş bir potansiyele sahip olan bölgelerde yaygın olarak kurulmuştur.

Pancar ekicileri kooperatifleri dışındaki tarımsal kalkınma kooperatiflerinin projeli yatırımları Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından desteklenmektedir. Bu kooperatiflerin hem bölge, hem de merkez birliği olarak kabul edilebilecek üst örgütü Pankobirlik'tir. Türk çiftçisinin sermaye gereksinimini karşılayan ve girdi teminine yardımcı olan tarım kredi kooperatiflerinin kuruluşu her ne kadar Mithat Paşa'nın memleket sandıklarına dayandırılrsa da, gerçek anlamda ilk tarım kredi kooperatifi 1937 yılında kurulmuştur. Tarım kredi kooperatifleri faaliyetlerini 1972 yılında yürürlüğe giren Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu hükümlerine göre yürütmektedirler. 1995 yılında çıkarılan bir kanun hükmünde kararname ile tarım kredi kooperatifleri ve birlikleri özerk bir yapıya kavuşturulmuştur. Tarım kredi kooperatifleri ülke genelinde yerleşim birimlerinin yüzde 81'ine hizmet götürmektedir. Örgütsel olarak birim kooperatifler, birim kooperatiflerin bağlı olduğu 16 bölge birliği ve 1 merkez birliğinden oluşmaktadır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı denetiminde faaliyet gösteren tarım satış kooperatifleri, ortaklarının üretime yönelik gereksinimlerini karşılamak, ürünlerini satın almak ve değerlendirmek, Bakanlar Kurulu ve ilgili Bakanlığın kararı ile destekleme alımları yapmak gibi görevler üstlenmiştir. Ancak 4752 sayılı Kanun ve tarımsal reform programı çerçevesinde devlet adına destekleme alımı yapmaları işlevi sona erdirilmiştir. Tarım satış kooperatifleri çeşitli ürün ve ürün gruplarında

faaliyet göstermek üzere TARİŞ (Pamuk Birliği, Üzüm Birliği, İncir Birliği, Zeytin ve Zeytinyağı Birliği), ÇUKOBİRLİK, Ant birlik, Fiskobirlik, Trakya Yağlı Tohumlar Birliği, Güneydogubirlik, Karadenizbirlik, Marmarabirlik, Tiftikbirlik, Gülbirlik, Kozabirlik, Taskobirlik ve Kayısıbirlik gibi birlikler oluşturmuşlardır. 219 Damızlık sığır yetiştiricileri birlikleri, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın desteği ile 904 sayılı Hayvan Islahı Kanunu hükümlerine göre 44 ilde kurulmuştur. 1998 yılında Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği'ni kurmuşlardır. Bu örgütlenmeler aynı zamanda Avrupa Holstein Yetiştiricileri Konfederasyonu ve Uluslararası Hayvan Kayıt Komitesi (ICAR) üyesidir

4.8.1. Tarım-Kent Modeli

Bu model 1970–1980 yılları arasında uygulanmıştır. Bu modelde 8–10 köyün bir araya getirilerek, bir tarım kent ortaya çıkarılması öngörülmüştür. Köylerin merkezdeki köye ve merkezdeki köylerin de düzenli yol bağlantıları yapılarak birbirleriyle bağlanması planlanmıştır. Bu modelin Köy-Kent Modeli'nden farkı, Köy-Kent Modeli'nde köylerin zaman içerisinde kendiliğinden toplulaşacağını ve ekonomik ve sosyal hayata da kooperatiflerin hakim olacağını varsayılması iken, bu modelde kırsal kesimde yaşayan insanların kendi buldukları köylerde kalmalarının hedeflemesidir (Civelek, 2002:53). Tarım kentlerinde tarımsal alet ve makine parklarının ve atölyelerinin oluşturulması, tarıma dayalı orta boy sanayi işletmelerinin kurulması ve geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ancak model yeteri kadar uzun süre uygulanamamıştır (Er, 2000:34).

Kırsal kalkınma planı, buna göre hazırlanan bölgesel planlar ve işletme bazında planlar oluşturulmuştur. Hazırlanan 150 adet köy ve köy kümeleri planı, halkın katılımının sağlanamaması, finansman yetersizlikleri, ulusal koşulların tam olarak değerlendirilememiş olması, yerel gereksinimlere yanıt verilememesi ve yanlış öncelikler nedeniyle uygulanamamıştır (II. Tarım Şurası, 2004:21).

4.8.2. Toplum Kalkınması

Temelde "halkın katılımı" ilkesine dayalı olan Toplum (Köy) Kalkınması, küçük topluluklarda sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeyi sağlamak üzere halkla

hükümetin birlikte hareket etmesi olarak tanımlanmıştır (Yavuz,1969:9). Deneme çalışmaları için 1963 yılı programında toplum kalkınmasının birimi bir ilçenin kapsadığı köylerin tümü olarak kabul edilmiş olup bu birimlerdeki koşulların geliştirilmesi hedeflenmiştir (Yavuz, 1969:23-24). Gönüllülük, katılım, karşılıklı yardım, metodun temelinde yatan ilkelerdir. Toplum kalkınması halk gücü ve devlet gücünün birleşimi olarak ifade edilmektedir. Karşılıklı güven, halkın ihtiyaçlarına öncelik, katılım ve işbirliği en önemli bileşenleridir. Devlet, halkın benimsediği programlara teknik yardımda bulunur. Programın başarısı büyük ölçüde örgütler arasındaki işbirliğine dayanır. Daha önceki çalışmaların dağınıklığı, bir bakanlığın bünyesinde aynı konuyla ilgili birden fazla birimin varlığı, koordinasyon eksikliği, halkın katılımını sağlamak için kamu kurumları tarafından gerçekleştirilen çalışmaların sınırlı, dağınık, yetersiz olması ve devletin tek taraflı hareketi Toplum Kalkınması metoduna yönlendiren nedenlerdir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda köye götürülen hizmetlerin daha etkin olabilmeleri için kalkınma planları ile uygulama programları içinde değerlendirilerek kısa ve uzun vadeli programlara bağlanacağı, hizmetlerin tamamlayıcılığı açısından faaliyetlerin küçük topluluklara en yakın idari birimler aracılığıyla programlanması ve köylünün istekleri dikkate alınarak hizmetlerin halkın gönüllü katılımını teşvik edecek yönde artırılması şeklinde ifade edilmiştir (ekutup.dpt.gov.tr). Ayrıca vatandaşların ve küçük toplum birimlerinin teşebbüs gücünü artıracak, kalkınma isteği yaratacak programlar düzenlenmesi ve bu programların Toplum Kalkınması metodu kullanılarak halk-kamu işbirliği çerçevesinde uygulanmasının sağlanacağı belirtilmiştir. Ancak pilot proje uygulamalarında, çalışmaların başlangıç safhasında Köy İşleri Bakanlığı'nın kurulması ve köy toplum kalkınması çalışmalarının bu Bakanlığa bırakılması sonucu bir duraklama olmuştur. Toplum kalkınması gibi çeşitli kuruluşların her kademedeki ortak çalışmalarını gerektiren bir metodun uygulanmasında, tek bir organın tüm faaliyetlerden sorumlu olduğu gibi bir anlayışın uyanması, çalışmaları sınırlamıştır. Çalışmaların aksamadan yürüebilmesi için merkezde, il ve ilçelerde koordinasyonu sağlayacak bir düzenin kurulması gerçekleştirilememiştir. Pilot proje alanlarında yetiştirilen idareci kadrosunun devamlılığı sağlanamamış, eğitime devamlı bir nitelik verilememiş, bu konuda yukarı kademe personelini yetiştirmekle sorumlu olacak

araştırma ve değerlendirme yapacak "Toplum Kalkınması Enstitüsü" kurulamamıştır (ekutup. dpt. gov.tr).

Devlet Planlama Teşkilatı'nın Birinci ve İkinci Kalkınma Planları dönemlerinde başarılı adımlar atılmış olmasına bağlı olarak ülke geneline yaygınlaştırılması öngörülen model, gerekli olan yönetsel düzenlemelerin yapılmaması, temel yapısal düzenlemelerin yokluğu, eğitim çalışmalarındaki aksaklıklar, eşgüdüm ve planlama eksikliği ile idare yapılarına göre hazırlanan plan yaklaşımlarının getirilmemesi gibi nedenlerle başarılı olamamıştır (II. Tarım Şurası, 2004:35).

4.8.3. Merkez Köyler Modeli

Ülkemizdeki kırsal alanlarda sosyal, kültürel, ekonomik ve coğrafi nedenlerden kaynaklanan dağınık yerleşim dokusu insan ilişkilerini sınırlandırmak, grup dışı ilişkilerin gelişmemesi, ülkenin toplumsal ve kültürel zenginlik kaynağı olan alt kültür gruplarının birbirleri ile iletişim kuramaması pazar ilişkilerinin yeterince gelişmemesi gibi önemli toplumsal sıkıntılara neden olmaktadır.

1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kırsal yerleşme dokusunun dağınıklığının neden olduğu sorunlara yönelik çözüm önerisi Merkez Köyler Yaklaşımı olmuştur.

İlgili kararnamede (6.12.1983 tarih ve 83/7493 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı) Merkez Köylerin kurulma amacı kırsal alana yönelik hizmetlerin icracı kuruluşlarca belli öncelikli yerleşme merkezleri aracılığı ile çevre yerleşimlere zamanında ve eksiksiz olarak ulaştırılmasında ve götürülmesinde birliğin sağlanması olarak ifade edilmiştir.

Toplam maliyeti azaltan bu model, kamu hizmet seviyesini bütün ülke genelinde belli bir seviyede gerçekleştirmek ve bu hizmetlerin yerleşim yerleri ve bölgeler arasında dengeli dağılımını sağlamak amacıyla uygulanmıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde başlatılan uygulamada yaklaşık olarak nüfusu birkaç yüz ile 22 bin arasında değişen 5-7 bin yerleşim alanının merkez köy olması

öngörülmüştür. 1978 yılında Köyişleri ve Kooperatifler Bakanlığı'nca Van İli Özalp İlçesi'nde hayvancılığın yoğun olduğu köylerde ve Şanlıurfa İli'nde sulu tarımın yoğunlukla yapıldığı köylerde uygulanmıştır (Çevik, 2000:38-46).

1980'li yıllarda model tekrar gündeme gelmiş, 1983 yılında yayımlanan 83/7493 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ülke genelinde 36.022 köyü temsilen 4319 köy su, elektrik, sağlık, eğitim, ulaşım, haberleşme, güvenlik, sanayi durumları gibi bir dizi kritere bakılarak merkez köy olarak belirlenmiştir (Doğanay,1993:2). Daha sonraki dönemde merkez köy olarak belirlenen köylerdeki okul, küçük sanayi tesisleri, kooperatif, sağlık ocağı, fabrika sayılarında yol uzunluklarında, elektrik ve içme suyu şebekelerinde önemli gelişmeler görülmüştür (TKB, 2004:32). Bu model, yerleşim, üretim, örgütlenme, sanayileşme, insan-toprak ilişkilerinin düzenlenmesi yönlerinden etkinlik sağlayamamış ve uygulandığı dönemde sadece merkez seçilen köylere hizmet götürme amacıyla sınırlı kalmıştır.

Merkez köy yaklaşımında temel ilke hizmet boyutuna ağırlık vermektir. Oysa kent ile köy arasındaki dengesizlik yalnızca hizmet alanlarındaki eksiklikten ileri gelmemektedir (Çetiner, 1990:64).

4.8.4. Köy-Kent Modeli

Kırsal kesimden kentlere göçü engellemek, kırsal kesimde yaşamını sürdüren insanlara eğitim, sağlık, tarım, altyapı hizmetleri gibi hizmetler götürerek, bu yörelerdeki insanların ekonomik ve sosyal yönlerden kalkındırılmasını sağlamak amacıyla geliştirilen bir modeldir. Bu model sayesinde altyapı bütünlüğünün, köylülerin örgütlenmelerinin ve tarımsal sanayileşmenin sağlanması, istihdamın artırılması gibi kırsal kesimin en öncelikli problemlerinin çözümü hedeflenmiştir (Ölçen, 2000: 52-54).

1978 yılında modelin uygulanması için iki pilot bölge belirlenmiştir. Bunlar Orman Bakanlığı sorumluluğunda olan Bolu Taşkesti Köyü ile Köyişleri ve Kooperatifler Bakanlığı sorumluluğundaki Van Özalp köyleridir. Taşkesti'de uygulanmaya çalışılan model, gerekli hazırlıkların ve altyapı çalışmalarının tamamlanmadan uygulanmaya başlanması nedeniyle başarısızlığa uğramıştır.

Özalp'te ise uygulamaya dahi başlanamamış ve proje rafa kaldırılmıştır. Daha sonra 1998 yılında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından Diyarbakır-Bismil-Çeltikli ve Hatay-Hassa-Gülpinar'da uygulanan projeler ile bölgedeki göçebelerin yerleşik hayata geçirilmesi ve hayvancılığın geliştirilmesi hedeflenmiştir (Çalışkan, 2006:1). Köy-Kent Modeli gerçek anlamda ilk olarak 2 Eylül 2000 tarihinde Ordu/Mesudiye/Çavdar Köyü ve Yöresi Köyleri Köy-Kent Projesi olarak uygulanmaya başlamıştır. Bu projenin toplam maliyeti 5 trilyon lira olup, üç aşamada uygulanması öngörülmüştür. Birinci aşama içme suyu, kanalizasyon, sulama ve köy sosyal tesisleri, ulaşım, haberleşme vb. altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesini hedeflemektedir. İkinci aşamada ilköğretim okulu inşası, mevcut okulların onarımı, sağlık ocağı yapımı, ambulans alımı, kültür ve sanat evi yapımı, gezici kütüphane, oyun sahaları, cami ve mezarlık çevresinin düzenlenmesi gibi eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetlerin yapılması öngörülmüştür. Üçüncü aşamada ise bütün köylülerin ortak olduğu bir tarımsal kalkınma kooperatifinin kurulması, hayvancılığın geliştirilmesi, seracılık, meyvecilik, su ürünleri yetiştiriciliği, mera ıslahı, orman ürünleri işleme ve değerlendirme tesisi yapımı, küçük sanayi sitesi kurulması, ekoturizm yapılması gibi ekonomik ve kırsal kalkınmaya yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi planlanmıştır (II. Tarım Şurası, 2004:32).

Bu projeden 11 adet köy ve toplam 3450 çiftçi yararlanmıştı. Ayrıca proje kapsamında 29 km. asfalt yol, 16 km. tesviye yol, 83 km. stabilize kaplama, 50,5 km. yol onarımı, 5 adet toplam 70 m. uzunluğunda köprü yapımı, 4 köye içme suyu, 7 köye kanalizasyon, 6 köye sulama suyu tesisi ve 8 köye de sosyal içerikli köy konağı yapımı gerçekleştirilmiştir. Proje, tamamlanamamış olmasına karşın, kırsal kalkınma konusunda önemli bir deneyim kazandırmıştır (www.tarim.gov.tr).

4.8.5. Köye Dönüş Modeli

Köye Dönüş Modeli: Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde geçmişte yaşanan terör olayları ve sosyo-ekonomik olumsuzluklar nedeniyle yerleşim yerlerini terk edenlerin, eski yerleşim birimlerine geri dönüşünü ve buralarda gelir getirici faaliyetlerle birlikte altyapının iyileştirilmesini hedefleyen

bir yaklaşımdır. 1990'lı yıllarda başlayan uygulama halen gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

4.9. Türkiye'de Gerçekleştirilen Kırsal Kalkınma Projeleri

Dünyanın pek çok ülkesinde kırsal kalkınma projeleri uygulanmakta ve bu projeler ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarına göre şekillendirilmektedirler. Bu bakımdan benzer özellikler gösteren ülkelerin kırsal kalkınma projeleri de birbirine benzemektedir. Bu projeler ile:

- Üretim kaynaklarını en iyi biçimde değerlendirerek, bitkisel ve hayvansal üretimin artırılmasına,
- Kırsal altyapının geliştirilmesine,
- Yeni istihdam alanlarının oluşturulmasına,
- Eğitim ve örgütlenme yoluyla halkın bilinç düzeyinin yükselmesine yardımcı olmak hedeflenmiştir.

Kırsal Kalkınma projelerini diğer projelerden farklı yapan özelliği, kırsal alt yapının iyileştirilmesinin yanı sıra üretim kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirerek, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretimini artırmayı ve diğer gelir getirici tedbirleri geliştirmeyi bir arada ele alan, çok maksatlı ve entegre projeler olmasıdır. Bu nedenle projelerin uygulanmasında çok sayıda kuruluşun faaliyet göstermesi gerekir. Bu projeler ve uygulanacağı yerler, Kalkınma Planlarında, kalkınmada öncelikli yöreler için belirlenen ilkeler doğrultusunda ve uluslararası finans kuruluşlarının tercih ve önceliklerine uygun olarak belirlendikten sonra, uluslararası finans kuruluşlarına teklif edilmektedir (www.ifad.org.tr).

Türkiye'de de kırsal kalkınma projeleri 1970'li yılların sonlarında Dünya Bankası'nın desteği ile DPT tarafından başlatılmıştır. Bu kapsamda, dünyadaki benzer kırsal yapıya sahip ülkelerde uygulanan kırsal kalkınma projeleri dikkate alınarak hazırlanan projeler uygulamaya başlanmıştır. Büyük bir kısmı yabancı

kaynaklarla gerçekleştirilen bu projelerin bir kısmı halen uygulanmaya devam etmektedir.

Türkiye’de uygulanmakta olan kırsal kalkınma projelerinin amaçları, geri kalmış yörelerde ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve gelirin artırılması yoluyla refahın yükseltilmesidir. Bu amaçlara yönelik olarak tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, sulama, sulu alanların ıslahı, köy ve orman yolları yapımı, içme suyu göletleri yapımı, içme suyu sağlanması, tarımsal ve hayvansal üretimin artırılması ve ağaçlandırma faaliyetleri yürütülmektedir. Projenin başarısında projenin yönetimi kadar, süresi ve belirli alanlarda yoğunlaşması da önem taşımaktadır (DPT, 2004:167).

Yas Sebze ve Meyve Geliştirme Projeleri (MEYSEP), Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım ve Eğitim Projesi, Uygulamalı Beslenme ve Sağlık Araştırma Projesi, Tahıl Depolama Projesi, Seyhan Sulama Projesi (1-2), Süt Üreticiliği Projesi, Meyve ve Sebze İhracatı Projesi, Sulama İyileştirme Projesi, Ceyhan Aslantaş Projesi, Kuzey Bölgesi Ormancılık Projesi, Tarım Sektörü ve Yapısal Uygulama Projesi, Drenaj ve Tarla İçi Geliştirme Projesi, Şanlıurfa ve Harran Kalkınma Projesi, Çorum – Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi, Erzurum Entegre Kırsal Kalkınma Projesi, 5 farklı projeden oluşan Hayvancılığı Geliştirme Projeleri, Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projeleri (TYUAP I ve II), Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi, Ordu – Giresun Kırsal Kalkınma Projesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Havza Geliştirme Projesi, Bingöl – Muş Kırsal Kalkınma Projesi, Ortak Ormancılık İçin Uygun Metotların Geliştirilmesi Projesi, Ürün Borsaları Geliştirme Projesi, Kırsal Kesime İçme Suyu Temini Projesi ve Sulama Yönetimi ve Yatırımlarda Katılımcı Özelleştirme Projesi, Sivas – Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi, Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi, Rize – Güntüştane – Bayburt Kırsal Kalkınma Projesi ve Köylerin Altyapılarını Destekleme Projesi (KÖYDES) sayılabilir (Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu) izleyen bölümlerde bu kırsal kalkınma projelerinden bazıları kısaca incelenmiştir.

4.9.1. Güneydoğu Anadolu Projesi

Bölgesel kalkınma projelerden en büyüğü olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) 1977 yılında başlamış olup: proje ile ilgili projeksiyonlar 2020 yılında sona ermektedir. GAP, kırsal kalkınma konusunda Türkiye'nin en önemli ve dünyanın da önde gelen projelerinden biridir. Tarım, enerji, ulaştırma, sağlık, milli eğitim gibi tüm sektörlerin faaliyetlerinin bir arada götürüleceği, sadece uygulandığı bölgeyi değil, bütün ülkeyi geliştirecek çok büyük bir bölgesel kalkınma projesidir. 75.358 km² yüzölçümüyle Türkiye'nin yüzölçümünün yaklaşık % 9,7'sine tekabül eden bir alanda uygulanan projenin temel amaçları, bu bölgede yaşayan halkın gelir düzeyini ve yaşam standartlarını yükseltmek, diğer bölgeler ile bu bölge arasındaki kalkınmışlık farklılıklarını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam seviyesini arttırmak ve ulusal kalkınmayı desteklemektir (www.turkab.net).

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı: Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamına giren yörelerin süratle kalkındırılması amacıyla kendisine verilen görevleri yerine getirmek amacıyla 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlığa bağlı hükmi şahsiyeti haiz ve on sekiz yıl süreli kurulmuştur (www.gap.gov.tr). Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren yörelerin kalkındırılması, yatırımların gerçekleştirilmesi için plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbirleri almak veya aldurmak, kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak teşkilatın görevleri arasındadır. Tarımsal mekanizasyon, hayvancılık, ormancılık, toprak ve su kaynakları, kırsal kalkınma, vb... gibi alanlarda uyguladığı projelerle kalkınma faaliyetlerine devam etmektedir. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (Tarımsal Faaliyetler) idarenin tamamlamış olduğu projelerden biridir. Toplam 12 ili (Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van) kapsayan proje genel olarak geri dönüş sürecinin sağlıklı gerçekleşebilmesini ve uygulamalarda çeşitli kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasını temel almaktadır. Bu doğrultuda yeniden yerleşim, kırsal kalkınma, altyapı temini, sosyal donatı ve arazi kullanım planlaması gibi bileşenleri

kapsamaktadır. 1999–2005 yılları arasında uygulanan proje sonunda GAP Bölgesi illeri kapsamında (Batman, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Şırnak) toplam 11.122 hanenin geri dönüşü sağlanmıştır (www.gap.gov.tr).

Başlangıçta sadece Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 13 proje demetinden oluşan ve 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali, 1,7 milyon hektar alanda sulama şebekesi inşasını öngören GAP, zamanla geliştirilmiş ve tüm sektörleri içine alacak şekilde değiştirilerek, entegre bir bölgesel kalkınma projesi haline dönüştürülmüştür (www.tarim.gov.tr). Bu kapsamda GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın eşgüdümü ile Dünya Bankası, UNDP, FAO, WHO, ILO gibi uluslararası kuruluşlar ile valilikler, belediyeler, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri projeye çeşitli katkılarda bulunmuşlardır (II. Tarım Şurası,2004:99). Uluslararası kuruluşlarla ortak olarak kalkınma programları hazırlanmıştır.

Ulusal ekonominin bütünleşmesine ve bölgelerarası farkların azalmasına yönelik beklenen faydanın yanı sıra GAP'ın öneminin bir diğer boyutu “ulusal, uluslararası ilişkiler çerçevesindeki konumu ve muhtemel politik doğurguları (implications)'dır. Türkiye'ye topraklarından geçen uluslararası suları kontrol etme olanağı verilmesi açısından” GAP, Ortadoğu'daki hassas dengelerin de merkezinde yer almaktadır. (Ertürk ve Şen, 1995:257)

4.9.2. Doğu Anadolu Projesi (DAP)

Doğu Anadolu Projesi (DAP) ise: DPT tarafından 1998 yılında hazırlanan bir projedir. Bu proje de Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Bayburt, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van gibi ekonomik açıdan geri kalmış 16 ilini kapsayan bir bölgesel kalkınma projesidir. 2001 yılında uygulanmaya başlanan ve 2020 yılına kadar projeksiyonları yapılan projenin uygulandığı bölge Türkiye yüzölçümünün yaklaşık yüzde 20,4'ünü kaplamakta, nüfusunun ise yaklaşık yüzde 4'ünü barındırmaktadır (TKB,2005:30-31). Ancak proje bölgesinin GSYİH içindeki payı, toplam istihdam içerisindeki payı ve büyüme hızı gibi kıstaslar göz önüne

alındığında, ülke ortalamasının çok gerisinde kaldığı görülmektedir. Bölge ekonomisi büyük oranda tarım ve hayvancılığa dayanmasına karşın, gerek topografyanın ve iklimin getirdiği zorluklar, gerek bölgenin büyük tüketim bölgelerine olan uzaklığı ve ulaşımında karşılaşılan sorunlar ve gerekse de ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik çalkantıların bu bölgede daha yoğun hissedilmesi, bölgenin gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Bütün bu koşullar dikkate alınarak proje ile öncelikle bölgenin ekonomik yapısının değiştirilmesi, tarım sektöründe verimliliğin artırılması ve bölgede ekonomik faaliyetlerin genişletilerek, kişi başına düşen gelirin yükseltilmesi, bölge içi gelişmişlik farklılığının giderilmesi, eğitim, sağlık ve kırsal altyapının kalite ve düzeyinin yükseltilmesi, toprak ve su kaynaklarının korunması, dolayısıyla da ekonomik, sosyal ve kültürel yönden sürdürülebilir kalkınmasının sağlanması hedeflenmiştir (TKB,2005:31).

4.9.3. Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP)

Bir diğer bölgesel kalkınma projesi olan Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP): Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon İllerini kapsamaktadır. 2000 yılında uygulanmaya başlanan projenin projeksiyonları 2020 yılına kadar devam etmektedir. Bölge ekonomisi büyük oranda tarıma dayanmakta olup, topografya ve iklimsel zorluklar, dağınık yerleşim yapısı ile ulaşımında karşılaşılan problemler, ayrıca tarım arazilerinin yetersizliği, çay, fındık ve hububat gibi tarımsal ürünlere olan bağımlılık gibi nedenlerle gelişmişlik düzeyi yeteri kadar yükseltilememiştir. Bununla beraber yaşanan ekonomik sıkıntılar bölgenin büyük oranda göç vermesine neden olmuştur. Bütün bu olumsuzluklar dikkate alınarak proje ile bölgenin ekonomik açıdan kalkındırılması ve kişi başına düşen milli gelirin yükseltilmesi hedeflenmiştir (TKB,2005:32). DPT koordinatörlüğünde yürütülen proje için Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) hibe şeklinde yardımlarda bulunmaktadır. Proje, hedef yılı 2020 olmak üzere kısa ve uzun dönemli bir entegre bölge gelişme ana planı hazırlanması ve plan doğrultusunda öncelikli sektörlerin ve mümkün olabilecek yatırım projelerinin tespit edilmesini amaçlamaktadır. DOKAP Ana Planı'nda belirlenen öncelikli program ve proje çalışmaları devam etmektedir.

Bu çerçevede Japon teknik işbirliği kapsamında “Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Turizmin Geliştirilmesine Yönelik Küçük Ölçekli Kalkınma Çalışması” başlatılmıştır (ekutup.dpt.gov.tr).

4.9.4. Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi (DAKP)

Türkiye’de uygulanan diğer bir bölgesel kalkınma projesi de Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi (DAKP)’dir. DAKP, Van, Bitlis, Muş ve Hakkâri İllerini kapsayan bir proje olup, yenilikçi ve katılımcı bir bölgesel politika ve planlama yaklaşımı uygulamak suretiyle, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için kapasite oluşturmayı hedeflemektedir. Projenin öncelik alanları tarım ve hayvancılığın desteklenmesi, KOBİ’lerin desteklenmesi, turizmin geliştirilmesi ve çevrenin korunması, sosyal hizmetlerin geliştirilmesidir (ekutup.dpt.gov.tr) 2004 yılı içerisinde başlayan projenin üç yıl sürmesi öngörülmüş ve 45 milyon avro bütçe hazırlanmıştır. Proje kapsamında 15,6 milyon avro tarım ve kırsal kalkınmaya, 8,5 milyon avro küçük ve orta büyüklükteki işletmelere, 7,5 milyon avro turizm ve çevre ve 1,9 milyon avronun da sosyal kalkınma konularına ayrılması planlanmıştır. Ancak projenin uygulanmasına bağlı olarak bütçenin bileşenler arasında yeniden tahsisi düşünülmektedir. Projenin uygulanmasından Devlet Planlama Teşkilatı sorumlu olup, bu kuruluş ayrıca faaliyetlerin izlenmesi ve kontrolünü yapmakla görevlidir. Fonların doğru şekilde kullanımının sorumluluğunu ise Merkezi Finans ve İhale Birimi (MFİB) üstlenmiştir. Bu birim sözleşmelerin düzenlenmesi ve ödemelerin yapılmasınının AB mevzuatına uygunluğunu sağlamakla görevlendirilmiştir. Bunun dışında uluslararası ve Türk danışman grubundan oluşan Teknik Yardım Ekibi, programın her aşamasında DPT ve MFİB’ne destek verecektir (www.abgs.gov.tr).

4.9.5. Köydes-Beldes Uygulamaları

İl Özel İdareleri ve Köylere Hizmet Götürme Birlikleri aracılığıyla en düşük maliyetle KÖYDES (Köy Alt Yapısını Destekleme Projesi) Nisan 2005’te Türkiye genelinde uygulamaya konulmuştur. Söz konusu proje: İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü’nce köylerin yatırım programlarına alınamayan içme suyu ve köy yolları sorunlarını Vali ve Kaymakamların önderliğinde İl Özel İdareleri ve

Köylere Hizmet Götürme Birlikleri aracılığıyla mahalli imkânları da göz önünde bulundurarak KÖYDES adı altında bir proje geliştirilmiştir. İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülen Proje'nin 200 milyon YTL olan bütçesinin yarısı köyleri içme suyuna kavuşturmak için, geri kalan yarısı ise köy yollarının yapılması için tahsis edilmiştir.

KÖYDES projesi bütüncül bir kırsal kalkınma hedefi yerine, kırsal kalkınmanın temel öğelerinden birisi olan kırsal altyapının geliştirilmesini hedeflemektedir (Canpolat, 2007:29). Projede uygulayıcı birim Köylere Hizmet Götürme Birlikleri olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda merkezde, kırsal altyapıya ayrılan kaynak, birliklere aktararak uygulama birlikler aracılığıyla yürütülmektedir (Canpolat, 2007:29).

2006 sonunda tamamlanması öngörülen Proje ile, Türkiye genelinde toplam 1.612 köyde yaşayan yaklaşık 650 bin kişinin içme suyuna kavuşturulması, 4.849 km. stabilize, 1.179 km. asfalt, 59 km. tesviye, 48 km. beton yol yapımı ve 191 km.'de yol onarım çalışması yapılması planlanmış, bu yollardan yaklaşık 880 bin kişinin faydalanması hedeflenmiştir.

2005 yılında, İstanbul ve Kocaeli illeri hariç olmak üzere 79 ilde uygulamaya geçen projede: 2006 yılı sonu itibarıyla ülke genelinde, toplam 20.875 proje tamamlanmıştır. 2007 yılı Ekim ayı itibarıyla ilave 22.451 projenin daha gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Bu projelerin %61'i köy yolu, %39'u ise köy içme suyu projesidir. Başlangıcından bu yana KÖYDES Projesine cari fiyatlarla toplam 4,2 milyar YTL ödenek tahsis edilmiştir (Tanılır, 2006:13-14).

Ayrıca 2007 yılında, nüfusu 10.000'in altında bulunan belediyelerin altyapı ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES) başlatılmıştır. Proje kapsamında toplam 9,6 milyon kişiyi barındıran 2.556 belediyeye, içme suyu ve yol projeleri için cari fiyatlarla 330 milyon YTL ödenek tahsis edilmiştir. 2007 yılı Ekim ayı itibarıyla toplam 4.635 projenin gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Bu projelerin %80'i yol, %20'si ise içme suyu projesidir (DPT, 2008:250).

4.9.6. Ordu – Giresun Kırsal Kalkınma Projesi

Ordu ve Giresun illerinde kırsal kesimde yaşayan insanları destekleyerek gelirini artırmak ve yaşam seviyelerini yükseltmek amacı ile uygulanmakta olan projede amacın gerçekleştirilmesi doğrultusunda doğal kaynaklar kullanılarak, tarım ve gelir getirici faaliyetler ile kalkınmanın finansmanı, ormancılık, kırsal altyapı, kurumsal yapının iyileştirilmesi faaliyetleri yapılmaktadır.

Tarım ve Köy işleri Bakanlığı koordinatörlüğünde, Orman Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından müştereken uygulanan projenin ikrazı 23 Ekim 1995 tarihinde IFADI ve Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanmıştır. Bakanlar Kurulu onayından 6 Ocak 1997 tarihinde geçen proje anlaşması 19 Şubat 1997 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak uygulanabilir duruma gelmesine karşın ikraz anlaşmasında tadilat gereği doğması nedeniyle ikrazda gerekli değişiklik yapılmış ve yapılmış olan değişiklikler 31.12.1998 tarihli Resmi Gazete yayınlanmıştır. Yapılan ikraz değişikliği ile bu projeye ORKÖY Fonu dâhil edilmiş ve projenin kapanış tarihi 31 Aralık 2004 olarak belirlenmiştir. Projenin başlangıcında yaşanan sorunlar 1999 yılı Aralık ayından sonra dış kredinin kullanılabilir duruma gelmesi nedenleriyle IFAD yönetiminin 19 Mayıs 2003 tarihli yazısı ve Hazine Müsteşarlığının uygun görüşü ile Projenin ve ikrazın sona erme tarihleri sırasıyla 31 Aralık 2005 ve 30 Haziran 2006 olarak belirlenmiştir:

Ordu – Giresun Kırsal Kalkınma Projesi ile bölgede yer alan 320 köyde, tarım ve gelir getirici faaliyetler, ormancılık, erozyon kontrolü, içme suyu, stabilize yol yapımı ve rehabilitasyonu gibi kırsal altyapı çalışmaları yürütülmüştür (ekutup.dpt.gov.tr). Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)'ndan 17,5 milyon dolar, İslam Kalkınma Bankası'ndan (IKB) ise 8,2 dolar olmak üzere toplam 25,7 milyon dolar dış kredi, ayrıca 9,06 milyon dolar iç kaynak kullanılarak 2001 yılı sonu itibarıyla Ordu ve Giresun İllerinde toplam 280 köye içme suyu temini, 213 hektar alana sulama suyu temini, 109 km. köy yolu tesviyesi, 221 km. köy yolu stabilize kaplaması, 57 km. köy yolu onarımı, 53 km. köy yolu malzemeli bakımı, ayrıca taşıt ve malzeme alımı sağlanmıştır. 1997 yılında başlayan ve Türkiye'de ilk

defa katılımcı kırsal planlama yöntemi kullanılarak uygulanan proje 2004 yılında tamamlanmıştır (TKB,2005:25).

4.9.7. Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi

İlk defa 1983 yılında gündeme alınan Bingöl - Muş kırsal kalkınma projesi IFAD'ın mali sıkıntıda olması nedeniyle ancak 1988 yılında hazırlık sürecini tamamlamıştır. 52.50.000 \$'lık bir maliyete sahip projenin 20.500.000 \$'ı dış kaynaklı olup IFAD tarafından karşılanmıştır. Proje yörede yaşayan yaklaşık 35.000 ailenin gelir ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi amacıyla bitkisel ve hayvansal üretimin artırılması, köy yolları, köy içme suyu tesisleri, el sanatları ve kredi gibi hizmetlerin sağlanarak fakirliğin azaltılması, kırsal istihdam olanaklarının oluşturulması ve özellikle kadınların yaşam koşullarının düzeltilmesini hedeflemiştir (TKB,2007:44).

4.9.8. Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi

Türkiye'nin ikinci kırsal kalkınma projesi olan Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi, 1984-1989 yılları arasında uygulanmıştır. Projenin başlıca amaçları: bölgesel göç olayının durdurulması, yörede tarımsal üretim ve çiftçi gelirlerinin artırılması, kırsal altyapının geliştirilmesi, kredi hizmetlerinin ve olanaklarının yaygınlaştırılması, çiftçilere eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi, istihdam alanlarının genişletilmesidir. Proje sonucunda ilin 1046 köyünde yaşayan yaklaşık 76.000 çiftçi ailesinin sosyo-ekonomik yönden kalkındırılması hedeflenmiştir (II. Tarım Şurası, 2004:56). Projesi ilk kez 1976 yılında gündeme girmiştir. Oldukça uzun bir hazırlık dönemi geçiren proje, 1980 yılında DPT1, Tarım Bakanlığı ve FAO - Dünya Bankası'nın ortak çalışmaları ile en son şeklini almıştır. Dünya Bankası tarafından Mayıs-Haziran 1981'de değerlendirilen projenin anlaşması 5 Mart 1982'de imzalanmıştır. 1982'de başlaması gereken ve uygulama süresi beş yıl olan proje gecikmeler nedeniyle 1984'de başlamış ve süre 30 Haziran 1988 tarihine kadar uzatılmıştır.

Projenin toplam maliyeti 137 milyon dolar olmuştur. Bunun 40 milyon doları Dünya Bankası kaynaklarından, 20 milyon doları Uluslararası Tarımsal Kalkınma

Fonu (IFAD) tarafından, 77 milyon doları da ulusal kaynaklardan karşılanmıştır. Ancak toplam 60 milyon dolar olan dış kaynağın ancak 45 milyon doları proje kapsamında kullanılabilmiştir. Proje sonunda tarımsal üretimde artış sağlanmış, yeni tarım tekniklerinin kullanım oranı yükselmiş, kentlere göç önemli oranda azalmış, yeni köy yolları yapılarak, 192 köye içme suyu götürülmüş ve 42.055 çiftçiye uygulanma döneminde toplam 18,8 milyar TL, kredi kullanılmıştır (TKB, 2004:25).

4.9.10. Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi

Yozgat ilinde, doğal kaynakları tehlikeye sokmaksızın ve mümkün olduğunca bu kaynakların üretici niteliğini artırmak suretiyle, ildeki yoksul çiftçi ailelerinin en yoksullarının yaşama standardında sürekli bir iyileşme amacına yönelik olarak yürütülmüştür. Proje faaliyetleri ilin tarım, hayvancılık, sulama, ormancılık, köy yolları ve köy içme suları gibi sektörlerdeki faaliyetlerini geliştirerek kırsal alana hizmet götüren bu sektörlerdeki verimliliğin ve üretimin artırılması ile alt yapının geliştirilmesini sağlama yönünde 40.500.000 \$'lık bütçe ile 1991-2001 yılları arasında uygulanmıştır. 4.461.000 dolar dış kredi ile 25 km. köy yolu tesviyesi, 125 km. köy yolu stabilize kaplama, 67 köye içme suyu, 5.058 hektar alana sulama suyu temini sağlanmış; ayrıca demonstrasyon uygulamaları, çiftçi eğitim kursları, hizmet içi eğitim seminerleri, suni ve tabii tohumlama faaliyetleri, hayvan sağlığı taramaları ve aşılamaları, altyapı çalışmaları, ağaçlandırma çalışmaları, erozyon kontrolü ve mera ıslahı faaliyetleri yapılmış, tarım ve iş makineleri alımları gerçekleştirilmiştir (www.tarim.gov.tr).

4.9.11. Çorum-Çankırı Entegre Kırsal Kalkınma Projesi

Çorum - Çankırı kırsal kalkınma projesi Türkiye'de uygulanan ilk entegre kırsal kalkınma projesi olup başlangıçta yalnızca tarımsal üretimi ve çiftçilerin sosyoekonomik durumlarını geliştiren bir yatırım ve hizmet planlaması değil, aynı zamanda kırsal altyapıyı oluşturan yol, elektrik, içme suyu vb. gibi yatırımları da hedefleyen bir proje olarak planlanmıştır. 1974 yılında hazırlıkları tamamlanan proje, değerlendirmelerden sonra 22 Ocak 1976'dan itibaren yürürlüğe girmiştir. Normal

olarak 1976–1981 yılları arasında uygulanması gereken proje, 3,5 yıllık bir gecikme ile 1984 yılı ortalarında tamamlanabilmiştir. Projenin toplam maliyeti 207,2 milyon dolar olmuştur (Akin, 2008:72). Dünya Bankası toplam proje maliyetinin % 46'sını finanse etmiştir. Proje sonucunda uygulandığı bölgede nadas alanlarında önemli oranda azalma görülmüş, tarımsal ürünlerin üretim alanları, verimleri ve üretim miktarları kayda değer şekilde artmıştır (TKB,2004:23).

4.9.12. Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi

Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi, kadın çiftçilerin bulunduğu kooperatiflerin desteklenmesi, çevre koruma ve küçükbaş hayvancılığın geliştirilmesi, tarımsal verimliliğin ve çiftçi gelirlerinin artırılması amacıyla hazırlanmıştır.

2004–2010 yılları arasında yaklaşık 200 köyde gerçekleştirilecek olan projenin toplam maliyeti yaklaşık 30 milyon dolardır. 13 milyon dolar ile IFAD ve 10 milyon dolar ile OPEC projeyi finanse etmektedir. Proje için yaklaşık 7 milyon dolar iç kaynak kullanılması öngörülmüştür (TKB,2004:25).

Katılımcı kırsal kalkınma yaklaşımının prensip alındığı projenin bileşenleri:

- Topluluk kalkınması ve kooperatif kurulması amacıyla (Köy kurumlarının yönetim komiteleri eğitilmesi, 70 yeni ve mevcut bulunan kooperatiflere eğitim ve teknik destek sağlanması, topluluk tarafından önerilebilecek ve teknik/sosyal yönlerden yaşanabilirliği olan her tipte girişimin desteklenmesi, kooperatiflerin bitkisel/hayvansal üretim, işleme ve pazarlama gibi alanlardaki yatırım planlarının desteklenmesi)
- Tarımsal kalkınma (bitkisel üretimi ve tarımsal ormancılığı geliştirme, hayvansal üretim)
- Proje yönetimidir.

4.9.13. Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Kalkınma Projesi

Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Kalkınma Projesi ile, bölgede yer alan sanayi ve madencilik kuruluşlarından Türkiye Taşkömürü Kurumu'nun rehabilitesi, Karabük ve Ereğli Demir Çelik Fabrikaları'nın özelleştirilmesi sonucunda ortaya çıkacak ekonomik ve sosyal değişimin analizi, özel sektöre yeni yatırım alternatifleri belirlenmesi, orta ve uzun dönemde uygulanabilir gelişme planı hazırlanması ve bölgede yapılabilecek yeni yatırımların tanımlanması planlanmıştır (www.kalkinma.gov.tr). Proje 1995 ve 1997 yılları arasında uygulanarak tamamlanmıştır.

4.9.14. Erzurum-Samsun-Kastamonu Bölgesel Kalkınma Projesi

Erzurum-Samsun-Kastamonu Bölgesel Kalkınma Projesi ise: Erzurum, Erzincan, Bayburt, Samsun, Amasya, Çorum, Tokat, Kastamonu, Çankırı ve Sinop illerini kapsamaktadır. Proje 2005 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Programın amacı, uygulandığı illerde kalkınmışlık farklılıklarını ortadan kaldırmak ve kapasite kullanımını geliştirmektir. Projenin uygulanmasından sorumlu olan Devlet Planlama Teşkilatı, aynı zamanda verilen hibelerin izlenmesi faaliyetlerini de düzenlemekle görevlendirilmiştir. Proje dâhilinde yerel kalkınma girişimlerinin, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin ve küçük ölçekli altyapı yatırımlarının desteklenmesi öngörülmüştür(ekutup.dpt.gov.tr). Projenin toplam bütçesi 49,33 milyon avro olup: bunun 9,86 milyon avrosu yerel kalkınma girişimlerine, 14,8 milyon avrosu KOBİ'lere ve 24,67 milyon avrosu ise küçük ölçekli altyapı yatırımlarına tahsis edilmiştir. (www.abgs.gov.tr).

4.9.15. Ağrı-Malatya-Konya-Kayseri Bölgesel Kalkınma Projesi

Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan, Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Konya, Karaman, Kayseri, Yozgat ve Sivas illerini kapsayan bir proje olup: projenin uygulanmasına 2005 yılında başlanmıştır. Projenin toplam bütçesi 90,67 milyon avrodur. Program kapsamında yürütülen projelerin başvuru tarihinin Temmuz 2006 itibariyle sona ermesinin ardından, KOBİ Hibe Programı için 277, Yerel Kalkınma

Girişimleri Hibe Programı için 166 ve Küçük lekli Altyapı Hibe Programı için 66 proje olmak üzere, toplam 509 projenin sözleşmeleri imzalanarak uygulamaya koyuldu. Proje ile uygulandığı bölgedeki kalkınmışlık farklılıklarının ortadan kaldırılması, tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi, küçük ölçekli altyapı çalışmalarının, KOBİ'lerin ve yerel kalkınma girişimlerinin desteklenmesi hedeflenmektedir (www.avrupa.info.tr).

SONUÇ

Yaşam ve ekonomik faaliyetlerin önemli ölçüde doğal kaynakların kullanım ve değerlendirilmesine bağlı olduğu, ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme sürecinin nispeten yavaş işlediği, gelenek ve törelerin, yaşam biçimini ve kurallarını etkilediği ve teknolojik gelişmenin yaşama ve üretime yansıma oranının büyük ölçüde zamana yayıldığı alanlar olarak tanımlanan kırsal alanların geliştirilmesi hem gelişen hem de gelişmekte olan ülkelerin önemli gündem maddeleri arasında yer almaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda Ortak Tarım Politikasına uyum konusunda çok önemli bir yeri olan "Tarımsal ve Kırsal Kalkınma" politikalarının etkili bir şekilde uygulanması şüphesiz, toplumun hijyenik ve sağlıklı gıda tüketiminde ve tarım kesiminin refah ve yaşam kalitesinin yükseltilmesinde büyük rol oynar. Tarım sektörü; ulusal gelire katkısı, toplam aktif nüfus ve tüketim harcamaları içindeki payının yüksekliğinin yanı sıra beslenme ve sanayi açısından temel ihtiyaç maddelerini üreten bir sektör olması nedeniyle, ulusal ekonomide stratejik bir öneme sahiptir. Ancak, Türk tarım işletmelerinin; parçalı ve küçük arazi varlığı, geçimlik işletme yapısının ön planda olmasından kaynaklanan bozukluklar, teknoloji kullanımındaki yetersizlik, düşük verimlilik gibi sorunlar nedeniyle çoğu tarım ürününde, özellikle hayvancılıkta dünya piyasalarıyla rekabet gücü düşüktür. Türkiye, özellikle verimlilik ve rekabet gücünün artmasını sağlayacak etkin teknoloji kullanımı, kırsal ve tarımsal alt yapının ve tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesine yönelik AB kaynaklarını (IPARD) en etkin şekilde kullanılması gerekmektedir.

Türkiye'de kırsal kalkınma sağlanabilmesi için;

- Devlet tarafında kırsal kesimdeki yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi,
- Sürdürülebilir kırsal kalkınmayı gerçekleştirecek projelerin desteklenmesi,
- Kalkınma projelerinin tüm yurda yayılmasının sağlanması
- Kırsal kalkınma projesi uygulanacak bölgelerin doğal şartlarını, sosyal ve kültürel yapısını bilen, kırsal kalkınma projelerine sürdürülebilir kalkınma

ruhunu yansıtabilecek ve aynı bölgede yaşamakta olan kişilerin lider olarak kırsal kalkınma projelerine katılması,

- Gelecek kuşaklara sağlıklı bir yaşam ortamı sağlayacak sürdürülebilir kalkınma kavramının kırsal kalkınma projelerine aktarılması ve bu konuda gerekli stratejilerin geliştirilmesi,
- Halkın büyük bir çoğunluğuna yaşama ortamı sağlayan kırsal alanlarda uygulanacak proje tekliflerinin devlet kurumları tarafından değil yerel yönetimler tarafından yapılmasının sağlanması,
- Kırsal alanlarda altyapıya yönelik yatırımlar (sulama, eğitim, sağlık, ulaşım, teknoloji v.b.) altyapı yapılarak ve teşvikler uygulanarak buralara özel yatırımcıların yatırım yapmalarının sağlanması,
- Kırsal yaşama özlem duyanlara, çiftlik evlerinde konaklama yaparak tatil yapma imkanı sağlayan *kırsal turizmin geliştirilmesi* ile tarımsal gelirin artırılması ve buna benzer programların devlet tarafından desteklenmesi
- İstidam olanaklarının iyileştirilmesi için gerekli programların uygulanması,
- Kırsal alanlardaki verimliliğin artırılması için buralarda yaşayan insanlara eğitimler yoluyla iyi tarım uygulamaları, hayvan sağlığı ve hayvan refahı konularında bilinçlendirilmesi,
- Verimliliğin artırılması için tarım ve hayvancılık alanlarındaki bilinç düzeylerin artırılması için üretici birliklerinin kurulmasının teşvik edilmesi
- Devlet ve yerel dinamikler tarafında uygun pazar olanaklarının geliştirilmesi, gibi politikalar olarak önerilebilir.

KAYNAKÇA

ADELY, F. (2004), "Learning and Teaching about Participatory Development: The Practical and Theoretical Challenges", Columbia University, Current Issues in Comparative Education, Vol.6(2), reflection essay, 64-72

AKÇA, H., SAYILI, M., ESENGÜN, K., (2004). Türkiye'de Kırsal Kalkınma Modelleri Arayışında Kırsal Turizm Yaklaşımı Önerisi. Kooperatifçilik Dergisi, Sayı: 145, Ankara.

AKIN, S. (2008). Avrupa Birliği'nde Kırsal Kalkınmaya Yönelik Mali Yardımlar Değişimler ve Türkiye'nin Uyum Çalışmaları; Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

AKSOY, S. (1984). "Tarım Hukuku", Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 907, Ders Kitabı: 254, Ankara

AKSU, F., (2000), "Sınır Bölgelerinin Kalkınmasına Yönelik Sınır Ötesi Stratejiler", Trakya Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler C Serisi

AKTAN, R., (1971). Türkiye'de Toprak Reformu çalışmaları" Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt. XXVI., No:3,Ankara

ANDERSON, J., O' DOWD, L., (1999), "Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance", Regional Studies, vol.33.7, 593-604

ANDERSON, J.R., (2003), "Risk in Rural Development: challenges for managers and policymakers", Agricultural Systems, No: 75, 161-197

ANDERSON, K. (1986). The Political Economy of Agricultural Protection. Allen & Unwin, London.

ANDERSON, K. (2003). "How Can Agricultural Trade Reform Reduce Poverty?" Centre for International Economic Studies. Paper no: 0321.

- ANDERSON, K. and R. TYERS (1991). *Global Effects of Liberalizing Trade in Farm Products*. Harvester Published, Trade Policy Research Center.
- BAKIRCI, M. (2007). *Türkiye'de Kırsal Kalkınma, Kavramlar, Politikalar, Uygulamalar*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- BARTH, F. (1966). *Models of Social Organization*. London: Royal Anthropological Institute, Occasional paper: 23, 661-669
- BAYRAÇ, N. (2004). *Türkiye Tarımının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu*, Eskişehir.
- BERNSTEIN, H. (1987). "Of Virtuous Peasants?", in T. Shanin (ed.), *Peasants and Peasant Societies*, 2nd edition, Blackwell Ltd., Oxford, 449-451
- BLAİKİE, P. J. Cameron and D. Seddon (1980). *Nepal In Crisis: Growth and Stagnation at the Periphery*. Oxford University Press, London
- BORATAV, K. (2004). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*, Ankara, İmge Kitabevi,
- BOSERUP, E. (1965). *The Conditions of Agricultural Growth*. Allen & Unwin, London
- BUNDY, C. (1979). *The Rise and Fall of the South African Peasantry*. Heinemann, London
- CHAMBERS, R. (1983). "Rural Development, Putting the Last First", Longman Publications, England, ISBN 0-582 64443-7
- CHAMBERS, R., and J. Harris (1977). "Comparing twelve South Indian Villages: in Search of Practical
- CİVELEK, A. (2002). "Zirai Kavramların Kullanımında Kargaşa", *Türk tarım Dergisi*, TKB Yay. Dairesi Bşk. Matbaası, Sayı: 147, Ankara.
- ÇAĞLAR, Y. (1986). *Köy, Köylülük ve Türkiye'de Köy Kalkınma Sorunu*, TZD Yay., Ankara.

ÇETİNER, A. (1990). Kırsal Yerleşmeler ve Fiziki Düzenleme İlkeleri, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.

ÇEVİK, B. (2000), "Kırsal Kalkınmada Fiziksel Planlama ve Merkez Köy Yaklaşımı", Tarım ve Köy Dergisi, TKB Yay. Dairesi Bşk. Matbaası, Sayı: 131, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü 2001 Genel Tarım Sayımı, Köy Genel Bilgi Anketi Sonuçları, Temmuz, Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı, "Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3137/oik538.pdf>, Erişim Tarihi: 19.06.2012

Devlet Planlama Teşkilatı, (2006). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara

Devlet Planlama Teşkilatı, (2006) Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, Ankara.

DİNLER, Z., (2002). İktisada Giriş, Ekin Yayınları, Bursa.

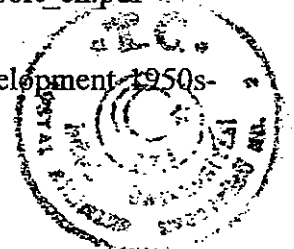
DJURFELDT, G. and S. LINDBERG (1975). "Behind Poverty: The Social Formation in a Tamil Village". Scandinavian Institute of Asian Studies Monograph Series. No.23. Curzon Press, London.

DOĞANAY, F., (1993). Merkez Köyler, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara

DÜLGEROĞLU, E., (1988). Kalkınma Ekonomisi, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Bursa.

EC, 2005. Eurostat and Agriculture and Rural Development http://ec.europa.eu/agriculture/statistics/agricultural/2011/pdf/full-report_en.pdf

ELLIS, F. ve BIGGS, S., (2001). "Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s." Development Policy Review

- EPSTEIN, T. S. (1962). *Economic Development and Social Change in South India*. Manchester University Press, Manchester.
- ER, Celal, (2000) "Tarım Kentleri ve Kırsal Kalkınma", Tarım ve Köy Dergisi, TKB Yay. Dairesi Bşk. Matbaası, Sayı: 131, Ankara.
- EREN, T. (1992). *Kırsal Kalkınmada Bir Model: Köylere Hizmet Götürme Birliği Malkara Uygulaması*, DPT Yayınları No: 2312, Ankara.
- ERKAN, Hüsnü. (1987), *Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme-Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım*, D.E.Ü. Yayınları, İzmir,1987.
- ESKOLA, E. (2003). "Learning from Finland's International Projects and Programmes", *Rural Development Cooperation*, Helsinki, 43-44, http://www.rambollfinnconsult.fi/images/hrb_study_report.pdf, internet sitesinden alıntı yapılmıştır, son erişim tarihi 09.06.2012
- EU Regional Policies, working for the regions Luxembourg, Office for Official Publications of The European Communities, Belçika
- EU, (2006). Directorate –General for Agriculture and Rural Development, *Agricultural in the European Union, Statistical and Economic Information*, (http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2005/table_en/2005enfinal2.pdf) Erişim Tarihi 20.06.2012
- FENNEL, R.,(1997), *The Common Agricultural Policy-Continuity And Change* Clarendon Press Oxford.
- FOSTER, G.M. (1965). "Peasant Society and the Image of Limited Good".*American Anthropologist*.
- FOSTER-CASTER, A. (1978). "The Modes of Production Controversy". *New Left Review*: no: 107
- FRANK, A. G. (1975). "Azgelişmişliğin Gelişmesi". *Azgelişmişlik ve Emperyalizm*, A. Aksoy (Der.), Gözlem Yayınları, İstanbul

- GEERTZ, C. (1963). *Agricultural Involution*. University of California Press, Berkley
- GERAY, C. (1981). *Kırsal Türkiye’de Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik*, Tuna Yayınları, Ankara.
- GERAY, C. (1974). *Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar, Sorunlar, Yaklaşımlar, Örgütlenmeler*, TODAİE Yay., Ankara.
- GÖKTÜRK, A. (2003). *Türkiye Tarım Politikalarının AB’ne Uyumu*. AB Türkiye Gerçekler Olasılıklar, Yeni Hayat Kütüphanesi Yayınları, 196, İstanbul.
- GÜLÇUBUK, B. (1997). “Kırsal Kalkınma Çalışmalarında Türkiye Kalkınma Vakfı’nın Yeri ve işlevi”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara.
- GÜLÇUBUK, B. (1998). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikaları*, Tarım ve Mühendislik Dergisi, Sayı:58, Ankara.
- GÜLÇUBUK, B. (2001). “Kırsal Kalkınmada Köy-Kent ve Benzer Yaklaşımlar”, Türk-Koop, Ekin, TTK Merkez Birliği Yayını, Yıl:5, Sayı:18
- GÜLÇUBUK, B. (2005a), “Önce Doğa Önce İnsan”, <http://www.bugday.org/article.php?ID=758>, (Erişim tarihi: 15.12.2011)
- GÜLÇUBUK, B., (2005b). *AB ve Türkiye’de Kırsal Yapı ve Kırsal Kalkınma*. Ankara. http://www.wwf.org.tr/tr/docs/sunum_bulentgulcubuk.pdf
- GÜLÇUBUK, B. (2006). “Kırsal Kalkınma”. *Türkiye’de Tarım Kitabı*. T.C. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- GÜRLÜK, S.,(2001). *Kırsal Kalkınma Projelerinin Makro-ekonomik Kriterlere Göre Değerlendirilmesi: Cumalıkızık Örneği*, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- GÜRLÜK, S., (2001), “Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma”, UÜ İİBF Dergisi, UÜ Yayınları, Cilt: 19, Sayı: 4, Bursa.

CANPOLAT, H., (2007) “Kırsal Kalkınma Uygulamalarında Yeni Bir Yaklaşım: KÖYDES Programı”, İdarecinin Sesi, cilt:21, sayı:120, Ocak-Şubat

HEILIG, G., K., (2003), “Rural Development or Sustainable Development in China: Is China’s Rural Development Sustainable?”, Econlink Workshop: Ecosites, EcoCenters and the Implementation of European Union Environment and Sustainable Development Policies. Montpellier, France.

HILL, P. (1970). Studies in Rural Capitalism. Cambridge University Press, London.

İNAN, H., GÜNGÖR, G., ERBAY, E.R., (1996). Kırsal Kesime Yönelik Kamu Hizmetlerinin Organizasyonu: Tekirdağ ili Şarköy İlçesi Tarımsal Üretimi Geliştirme Projesi, Türkiye II. Tarım Ekonomisi Kongresi, Adana.

JOHANNIS, M., (2006). “The Current Rural Policy Framework: Toward A Regional Rural Innovation Strategy”, International Seminar On Rural Development Açılış konuşması, <http://www.rupri.org>, internet sitesinden alıntı yapılmıştır, Erişim tarihi 19.06.2011

KARLUK, R, (1995), Avrupa Birliği ve Türkiye, 3. Baskı, Eskişehir.

KATAR, S. (1999). Rural Development-Principles and Management. Page Publications California.

KEYDER, Ç. (1984). Kriz Üzerine Notlar, Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım. Yurt Yayınları, Ankara.

KILIÇBAY, A., (1991), Türk Ekonomisi, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

KITCHING, G. (1980). Class and Economic Change in Kenya: The Making of an African Petite Bourgeoisie 1905-1970. Yale University Press, New Haven, Conn. and London.

KJEKSHUS, H. (1977). Ecology Control and Economic Development in East African History: The Case of Tanganyika 1850-1950. Heinemann, London

- KNICKEL, K. ve Renting, H., (2000). "Methodological and Conceptual Issues in the Study of Multifunctionality and Rural Development". *Sociologia Ruralis*, Vol 40.
- KOÇ, B. ve Gül, A., (2004). "Türkiye'de Kırsal Kalkınmada Köy Kent Yaklaşımı ve Bazı Ülkelerde Uygulanan Benzeri Modeller", Türkiye 6. Tarım Ekonomisi Kongresi
- KÖYMEN, O. (1999). "Türkiye'de Kooperatifçilik ve Köy-Koop Deneyimi", 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, Numune Matbaası, İstanbul.
- LACLAU, E. (1971). "Feudalism and Capitalism in Latin America". *New Left Review*. no: 67; yeniden basım E. Laclau, *Politics and Ideology in Marxist Theory*. New Left Books, London.
- LONG, N. (1968). *Social Change and the Individual*. Manchester University Press, Manchester.
- LONG, N. (1977). *An Introduction to the Sociology of Rural Development*. Tavistock, London.
- MAKOTO, I. ve ark. (2001), "Research Framework For Local Approach", <https://www.iges.or.jp/en/fc/pdf/a2.PDF>, erişim tarihi 29.03.2012
- MOADDEL, M. (1994). "Political Conflict In The World Economy". *American Sociological Review*, Vol. 59 April. USA.
- MOUZELIS, N. (1980). "Modernisation, Underdevelopment, Uneven Development: Prospects for a Theory of Third-World Formations". *Journal of Peasant Studies* 7,3
- OLGUN, A., FERRUH I., (1999) *Tarım Politikaları ve Tarım Sektörü Açısından Avrupa Birliği ve Türkiye*, 1. Basım, E.Ü.Z.F.Ofset Atölyesi, İzmir.
- ORTİZ, S. (1973). *Uncertainty in Peasant Farming*. Athlone Press, London.
- ÖLÇEN, A. N. (2000). "Halk Sektörü ve Köy Kentler", *Tarım ve Köy Dergisi*, Ankara, TKB Yay. Dairesi Bşk. Matbaası, Sayı: 131

- ÖZTÜRK, Ş. (2009) Kırsal Kalkınma Yaklaşımları Ve Küçük Meta Üretimi Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Anadolu University Journal Of Social Sciences Cilt/Vol.: 9 - Sayı/No: 2 : 173-188,
- PALMER, R. and N. PARSONS (Ed.) (1977). The Roots of Rural Poverty in Central and Southern Africa. Heinemann, London.
- PAMUK, Ş. (1988). 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- PECAR, S. (1986), "Manual of Agrarian Cooperativism in Israel", Ministry of , Agriculture Centre for International Agricultural Devepment, Centro de Estudios Cooperati"vos y Laborales, Israel.
- PINAR, A., ARIKAN, S.İ., (2003), "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Bağlamında Devlet Yardımları", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Ankara.
- RİCHARDSON, M. (1995), Güneydoğu Anadolu'nun Sürdürülebilir Kalkınma Potansiyeli, TES-AR Yayınları No:15, Ankara. Kalkınma Potansiyeli, TES-AR Yayınları, Ankara.
- RİZOV, M. (2005), "Rural Development Under The European CAP: The Role of diversity.
- SALTIK, A. ve GÜLÇUBUK, B. (1996). "Kırsal Kalkınmada Katılımcı Kırsal Değerlendirme", Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi, 4-6 Eylül-Adana
- SCHLEİCHER-TRAPPESER, R., and S, FLİPPO., (1999). Sustainability – A New Paradigm for Research? In: Catizzone, M.: From Ecosystem Research to Sustainable Development. Towards a New Paradigma for Ecosystem Research,. Luxembourg: European Comission. ISBN 92-828-6425-1
- SCOTT, J. (1976). The Moral Economy of the Peasant; Rebellion and Subsistence in SoutheastAsia. Yale.

SİLİER, O. (1981). Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi 1923-1938, Boğaziçi Üniversitesi yayını İstanbul.

SOYSAL, M, (1998), Köy Sosyolojisi, Çukurova Üniversitesi Yay., Adana.

TANILIR, Mehmet Niyazi, (2006), "KÖYDES ve Mülki İdare Amirleri", İdarecinin Sesi, cilt: 20, sayı:119.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, (2004) "Osmanlı'dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri".

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Katılım Öncesi Mali Araç Kırsal Kalkınma Bileşeni Planına İlişkin Taslak Politika Çerçeve Belgesi, Ankara.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, II. Tarım Şurası Sonuç Raporu, 29 Kasım-01 Aralık 2004, Ankara.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu. (2003), Avrupa Birliği'ne Üyelik Yolunda Türkiye, Kırsal Kalkınma Politikası Raporu, Ankara.

TAYLOR, J.G. (1979). From Modernisation to Modes of Production: A Critique of the Sociologies of Development and Underdevelopment. Martinus Nijhoff, London.

TEOMAN, Ö., (2001). Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartışmalarına Bir Katkı. Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi 3, Ankara.

TURHAN, M.S., AKDAĞ, K., (2006). AB Üyeliği Yolunda Kırsal Kalkınma Planı ve Bu Plan Kapsamında Alınacak Tedbirler. Türktarım Dergisi, 167, Ankara.

TÜSİAD, (1999), Tarım Politikasında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul.

TÜSİAD, (2005) DTÖ ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı, (Haz. E. Çakmak, ve H., Akder) Yayın No: TÜSİAD-T-06/397, İstanbul.

VAN DER PLOEG, J. Et Al. (2000). "Rural Development: From Practices and Policies Towards Theory". *Sociologia Ruralis*, Vol 40, Number 4, October

WALLERSTEIN, I. (1974). *The Modern World System*. Academic Press, New York.

WESTHOEK, H.J. vd. (2006), "Scenario development to explore the future of Europe's rural areas", *Agriculture, Ecosystems and Environment*, No: 114.

WOLPE, H. (Ed.) (1980). *The Articulation of the Modes of Production*. Routledge & Kegan Paul, London.

YAVUZ, O. (2000). *Tarımsal ve Yayım ve Haberleşme Ders Notları Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları*, Bursa.

YILDIRAK, N. (1991). "Kırsal Kalkınma". A. Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü. Ders Notları, Ankara.

YILMAZ, D. (1996). "Türkiye'de İzlenn Kırsal Kalkınma Stratejilerinin Değerlendirilmesi", Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi, 4-6 Eylül 1996-Adana.

24/6/1994 tarih ve No:540 sayılı Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, md.2. <http://mevzuat.dpt.gov.tr/khk/540/>
6.12.1983 tarih ve 83/7493 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

<http://economist.com/countries/China/>, Erişim Tarihi: 10.06.2012,

<http://ekutup.dpt.gov.tr>

<http://sdb.meb.gov.tr/dersler/modul/Sa%C4%9Fi%C4%B1k%20Hizmetleri%20Sekr eterli%C4%9Fi%20Alan%C4%B1/TIBB%C4%B0%20DOK%C3%9CMANTASYO N%20II/2.%20MOD%C3%9CL%20YATAKSIZ%20SA%C4%9ELIK%20KURUM LARI%20FORMLARI.pdf>, Erişim Tarihi: 25.05.2012

<http://static.teriin.org/dsds/dsds2002/day3/index.htm>, Erişim Tarihi: 09.06.2012

<http://tarimreformu.gov.tr>, Erişim Tarihi 16.05.2011

- <http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/10.komisyon.pdf>, Erişim Tarihi: 7.03.2011
- <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, Erişim Tarihi: 23.04.2012
- <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=44645>, Erişim Tarihi: 19.06.2012,
- http://www.ashanet.org/projectsnew/documents/419/ACRD_DESC.doc, Erişim Tarihi: 26.05.2012
- <http://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-takimi/ab-mali-destekli-Programlar/basari-hikayeleri/success-stories-single-view/article/boelgelerarasi-esitsizligin-ilaci-boelgesel-kalkinma-programlari.html>, Erişim Tarihi: 19.06.2012
- <http://www.ers.usda.gov>, Erişim Tarihi: 13.05.2012
- <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Teskil/gapbki.html>, Erişim Tarihi: 10.02.2012
- http://www.hspc.org/policy_forums/pdf/Rural_proceedings_final.pdf, Erişim Tarihi: 16.05.2012
- http://www.ifad.org/operations/projects/regions/PN/factsheets/tr_t.pdf Erişim Tarihi: 29.05.2012
- <http://www.ifpri.org/sites/default/files/pubs/pubs/ib/ib11.pdf>, Erişim Tarihi: 11.06.2012,
- <http://www.isgmard.org.vn>, Erişim Tarihi: 16.06.2012
- <http://www.jica.go.jp/english/about/policy/cd/index.html>, Erişim Tarihi: 11.06.2012
- http://www.kafkas.edu.tr/duyurular/web_katalog/hayvancilik_kat1/turkiye_tarimi_ab_uyum.doc, Erişim Tarihi: 20.06.2012,
- <http://www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/8139/ZBK.pdf>, Erişim Tarihi: 19.06.2012,
- <http://www.rurdev.usda.gov/>, Erişim Tarihi: 16.04.2012

http://www.tema.org.tr/tr/calismalarimiz/kirsal_kalkinma_projeleri/kirsal_kalkinma_projeleri.htm, Erişim Tarihi: 03.06.2012

http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=5 Erişim Tarihi: 5.03.2012

http://www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=74 Erişim Tarihi: 5.03.2012

http://www.tuik.gov.tr/MetaVeri.do?tb_id=39&ust_id=11, Erişim Tarihi: 17.04.2012

http://www.tzob.org.tr/tzob_web/hakkında.htm, Erişim Tarihi: 7.11.2011

<http://www.unece.org/stats/rural/chapterII.pdf>, Erişim Tarihi: 13.06.2012

<http://www.tepge.gov.tr/Dosyalar/Yayinlar/6285cb33abca40018de1afa77216ef97.pdf>,
Erişim Tarihi: 29.05.2012

